

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**1980 SONRASI DIŞ TİCARETTEKİ GELİŞMELER VE
BÜYÜMEYE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayşe KAYA

**Enstitü Anabilim Dalı: İktisat
Enstitü Bilim Dalı: İktisat Politikası**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Recep ULUSOY

AĞUSTOS - 2008

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**1980 SONRASI DIŞ TİCARETTEKİ GELİŞMELER VE
BÜYÜMEYE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayşe KAYA

Enstitü Anabilim Dalı: İktisat
Enstitü Bilim Dalı: İktisat Politikası

Bu tez 05/08/2008 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

- ☐ Kabul
- ☐ Red
- ☐ Düzeltme

Jüri Üyesi

- ☐ Kabul
- ☐ Red
- ☐ Düzeltme

Jüri Üyesi

- ☐ Kabul
- ☐ Red
- ☐ Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

05.08.2008

Ayşe KAYA

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Türkiye'nin 1980 sonrası dış ticaretindeki gelişmeler incelenmiş ve büyüme ile dış ticaret arasında ilişki kurulmuştur. Bu çalışmanın hazırlanmasında danışman hocam Yrd. Doç.Dr. Recep Ulusoy' a ve Yrd. Doç.Dr. Fuat Sekmen' e ve manevi desteklerinden ötürü aileme teşekkürü bir borç bilirim.

05.08.2008

Ayşe KAYA

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
TABLolar LİSTESİ.....	v
ÖZET.....	vii
SUMMARY	viii
GİRİŞ	1

BÖLÜM 1:DIŞ TİCARET POLİTİKASININ TARİHİ GELİŞİMİ:

PLANLI DÖNEM (1960–1980).....	4
1.1.1960 Öncesine Genel Bir Bakış (1950–1959)	4
1.2.1960 Sonrası İthal İkameci Sanayileşme Politikası: 1960–1977 Dönemi Türkiye Ekonomisi.....	6
1.3.Ağustos 1970 Devalüasyonu.....	10
1.4. Dış Borçlanma.....	11
1.5.Para Politikasındaki Gelişmeler	11
1.6. Maliye Politikasındaki Gelişmeler.....	13
1.6.1. Vergi Politikası	13
1.6.2. Ulaştırma ve İletişim Sektöründe Gelişmeler	13
1.7. 24 Ocak 1980 İstikrar Paketi: İhracata Yönelik Sanayileşme Politikası.....	14
1.7.1. Türkiye Ekonomisinde 1978–1979 Bunalımı	14
1.7.2. Ekonomik Bunalımın Nedenleri	14
1.7.3. 24 Ocak İstikrar Tedbirleri Öncesi Biriken Sorunlar.....	16
1.7.4.Bunalımdan Çıkış Arayışları: 1978–1979 İstikrar Programları	17
1.7.5. İhracata Yönelik Sanayileşme Politikası.....	19
1.8. 24 Ocak 1980 İstikrar Programı.....	20
1.8.1. 24 Ocak Kararlarının Temel İlkeleri	21
1.8.2. 24 Ocak İstikrar Programının Hedefleri.....	21
1.8.3. 24 Ocak 1980 İstikrar Programının Kapsamı ve Uygulanan Politikalar.....	22

1.8.4. 24 Ocak İstikrar Tedbirlerinin Sonuçları	23
1.8.5. 24 Ocak Sonrası İzlenen Makro Ekonomik Politikalar	24
1.8.6. 4 Şubat 1988 İstikrar Kararları ve Sonuçları.....	25
1.8.7. Türkiye Ekonomisinde 1989 Dönüşümü	26
1.9. Ekonomi Politikasında Nominal Çapa Uygulaması 1990'lı	
Yıllar ve 5 Nisan 1994 Kararları	27
1.9.1. 1988–1993 Yıllarında Türkiye Ekonomisinde Gelişmeler:	
5 Nisan 1994 Öncesi	28
1.9.2. Krizin Nedenleri.....	28
1.9.2.1. 5 Nisan Kararları'na Neden Olan Ekonomik Yapı	29
1.9.3. 5 Nisan İstikrar Programı	30
1.9.3.1. 5 Nisan Kararlarının Amaçları	30
1.9.3.2. Dış Ticarete Yönelik Önlemler	30
1.9.3.3. Diğer Önlemler.....	30
1.9.4. 5 Nisan 1994 Kararlarının Sonuçları	31
1.9.5. 5 Nisan 1994 Sonrası Ekonomik Yapı	32
1.9.5.1. 24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar	
Programlarının Karşılaştırması	32
1.10. 1995–2000 ve Gümrük Birliğine Geçiş Dönemi	34
1.11. 2000–2002 Enflasyonla Mücadele Programı	38
1.11.1. Emp Döneminde Para ve Döviz Kuru Politikası.....	39
1.11.2. Emp Döneminde Maliye Politikası ve Kamu Dengesi	39
1.11.3. Yapısal Reformlar	39
1.12. 2002–2004 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı.....	40
BÖLÜM 2: 1980–2007 TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİNİN	
RAKAMSAL ANALİZİ	43
2.1. 1980–1990 Yıllarında Türkiye’nin Dış Ticaret Yapısı	43
2.2. 1990- 2000 Yıllarında Türkiye’nin Dış Ticaret Yapısı.....	45

2.3. 2000–2007 Yıllarında Türkiye’nin Dış Ticaret Yapısı	48
2.4. 1965–2003 Arası En Çok İhraç Edilen Ürünler.....	51
2.4.1 1965–1980 Arası Analiz (Planlı Dönemden İstikrar Programına Kadar)	51
2.5 1980-2000 Dönemi	55
2.6 2000’li Yıllar.....	61
2.7. İhracat ve Büyüme Rakamları (1980–2006).....	62
2.7.1 1980–1990 Yılları Arası İhracat ve Büyüme Oranlarındaki Gelişmeler	62
2.7.2. 1991–2000 Yılları Arası İhracat ve Büyüme Oranlarındaki Gelişmeler	63
2.7.3. 2000–2006 Yılları Arası İhracat ve Büyüme Oranlarındaki Gelişmeler	64

BÖLÜM 3: TÜRKİYE’DE 1980 SONRASI DIŞ TİCARET VE EKONOMİK

BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: EKONOMETRİK ANALİZ	65
3.1. İhracat Yönelik Büyüme	65
3.2. Metodoloji ve Veriler	69
3.2.1. Literatür.....	69
3.2.2. Türkiye İçin Yapılan Çalışmalar.....	71
3.3. Ekonometrik Sonuçlar.....	73
3.3.1. Veri Tanımları.....	73
3.3.2.Durağanlığın Birim Kök İle Test Edilmesi	74
3.3.3. Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi Sonuçları	75
3.3.4. Regresyon Analizi ve Sonuçları.....	76

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	78
-------------------------------	-----------

KAYNAKÇA	82
-----------------------	-----------

EKLER	87
--------------------	-----------

ÖZGEÇMİŞ.....	91
----------------------	-----------

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomi Topluluğu
BYKP	: Beş Yıllık Kalkınma Planı
DÇM	: Dövizle Çevrilebilir Mevduat
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
EMP	: Enflasyon İle Mücadele Programı
GEGP	: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Geređi
OECC	: Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü
SDR	: Özel Çekme Hakkı
TEFE	: Toptan Eşya Fiyatları Endeksi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
THY	: Türk Hava Yolları
TÜFE	: Tüketici Fiyatları Endeksi

TABLÖLER LİSTESİ

Sayfa

Tablo-1: Ödemeler Bilançosu (1963–1978).....	6
Tablo- 2: İhracatın Oransal Birleşimi, 1963–1977.....	7
Tablo- 3: İthalatın Oransal Birleşimi, 1963–1977.....	8
Tablo- 4 Dış Borçlar, 1964–1980.....	9
Tablo- 5: Fiyat Endeksleri ve Gsmh Büyüme Oranları % (Yıllık Artışlar).....	10
Tablo- 6: Petrol Fiyatlarında Gelişmeler; Yıllık Ortalama Dolar / Varil.....	14
Tablo- 7: Dış Ekonomik İlişkilerde Bazı Makro Göstergeler (Milyar Dolar).....	40
Tablo- 8: Yıllara Göre İhracat ve İthalat 1980–1990(milyar\$).....	42
Tablo- 9: İhracatın sektörel dağılımı–1980–1990(milyon\$).....	43
Tablo- 10: İthalatın sektörel dağılımı–1980–1990(milyon\$).....	44
Tablo -11: İhracatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı(milyon \$).....	44
Tablo- 12: İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı (milyon \$).....	45
Tablo -13: Yıllara Göre İthalat ve İhracat 1990–2000(milyar\$).....	45
Tablo- 14: İhracatın Sektörel Dağılımı–1990–2001(milyon\$).....	46
Tablo- 15: İthalatın Sektörel Dağılımı–1990–2001(milyon\$).....	46
Tablo- 16: İhracatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı(milyon \$)-1991-2000.....	47
Tablo- 17: İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı(milyon \$) 1990–2000.....	47
Tablo- 18: Yıllara Göre İthalat ve İhracat 1990–2000(milyar\$).....	48
Tablo- 19: İhracatın Sektörel Dağılımı–1990–2001(milyon\$).....	49
Tablo- 20: İthalatın Sektörel Dağılımı–2002–2007(milyon\$).....	49
Tablo- 21: İhracatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı(milyon \$)-2001–2007.....	49

Tablo -22: İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı(milyon \$) 2001–2007.....	50
Tablo- 23: Türkiye’nin fasıllar itibariyle ilk on ihracatı, 1965-1970.....	52
Tablo – 24: Türkiye’nin fasıllar itibariyle ilk on ihracatı, 1975-1980.....	53
Tablo – 25: Türkiye’nin fasıllar itibariyle ilk on ihracatı, 1985-1990.....	56
Tablo – 26: Türkiye’nin fasıllar itibariyle ilk on ihracatı, 1995-2000.....	58
Tablo – 27: Türkiye’nin fasıllar itibariyle ilk on ihracatı, 2001-2002.....	59
Tablo – 28 Türkiye’nin fasıllar itibariyle ilk on ihracatı, 2003.....	60
Tablo – 29: İhracat ve Büyüme Karşılaştırması(1980-1990).....	66
Tablo –30: İhracat ve Büyüme Karşılaştırması(1991-2000).....	67
Tablo – 31: İhracat ve Büyüme Karşılaştırması(2001-2006).....	68
Tablo – 32: ADFTest Sonuçları.....	82
Tablo – 33: Regresyon Analizinin Sonuçları.....	82

Tezin Başlığı: 1980 Sonrası Dış Ticaretteki Gelişmeler Ve Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği**Tezin Yazarı:** Ayşe KAYA**Danışman:** Yrd. Doç. Dr. Recep ULUSOY**Kabul Tarihi:** 05.08.2008**Sayfa Sayısı:** viii(ön kısım)+ tez (88) +ek(4)**Ana Bilim Dalı:** İktisat**Bilim Dalı:** İktisat

Bu çalışmada Türkiye’de ekonomik büyüme ve ihracat ilişkisi incelenmiştir. Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi gelişmekte olan ülkelerde de ihracat ve büyüme arasındaki ilişki önem kazanmıştır. Bu kapsamda, çalışmada 1980–2004 yılları arasında ihracat ile büyüme arasındaki uzun dönemde ilişkinin olup olmadığı test edilmiştir. 1980–2004 yıllarını kapsayan veri seti kullanılarak İhracata Dayalı Büyüme Stratejisinin Türkiye için geçerli olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırmanın sonucunda Türkiye için İhracata Dayalı Büyüme stratejisinin geçerli olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İhracat, büyüme, dış ticaret.

Title of the thesis:After 1980, Foreign Trade Develop and Growth influence:Türkiye Models

Author: Ayşe KAYA

Supervisor: Assoc.Prof. Dr. Recep ULUSOY

Date: 05.08.2008

Nu. of Pages: viii+ 88 +4

Department: Economics

Subfield: Economics

This paper examines the relationship between economic growth and foreign trade in Türkiye. The relation between export and growth in developing countries has given so much consideration. In this connection, it is tested whether or not there exist a long relation between export and growth rates and mutual causality. Export-Led Growth Hypothesis is tested for Türkiye by using the data set for years 1980–2004. As a result, it's found that Export-Led Growth Hypothesis does work of Türkiye.

Keywords:Export, growth, foreign trade.

GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunu ekonomik büyüme sürecinin nasıl gerçekleştireceği ile ilgilidir. Ekonomi literatüründe dış ticaret politikaları ile ekonomik büyüme çok geniş bir yere sahiptir. Ülkelerin ekonomik büyüme gerçekleştirmesi için önerilen dış ticaret politikaları; ithal ikameci sanayileşme ve ihracata yönelik sanayileşmedir. Türkiye 1980 öncesi dönemde ithal ikameci sanayileşme politikası uygulamıştır. Ancak 1970’li yılların sonunda ödemeler dengesinde açık ve döviz darboğazındaki artış ve dünya ekonomisindeki bunalım ekonomiyi büyük bir krize sürüklemiştir.

Çalışmanın Önemi

Hükümetin 24 Ocak 1980 tarihinde aldığı karar ile sanayileşme politikasında ve ekonomi yapısında köklü değişiklikler gerçekleştirilmiştir. İhracat dönük sanayileşme stratejisi ile ekonomik büyümede ihracata büyük önem verilmiştir. Çünkü iyi bir ihracat performansı ekonomik büyüme ve kalkınma sürecini hızlandıracaktır. İhracat artışı ile ekonomik dengeler düzelecektir. Şöyle ki, artan ihracat döviz geliri sağlayacaktır. Böylece ülke daha fazla sermaye malı ithal edebilecektir. İhracat artışı verimlilik artışı ve teknoloji ithalatını da beraberinde getirmektedir. İhracat rekabeti arttırmakta ve böylelikle kalite de artmaktadır.

24 Ocak 1980 kararları Türkiye’nin kaderini değiştirerek ekonomide yapısal dönüşümün ilk basamağını oluşturmuştur. Müdahaleci ve içe yönelik kalkınma politikası terk edilerek, piyasa ekonomisinin hâkim olduğu ve dışarıya dönük kalkınma politikası benimsenmiştir. Böylelikle Türkiye’nin ihracat yapısında önemli değişiklikler gerçekleşmiş, tarımsal ağırlıklı yapı sanayi ağırlıklı yapıya dönüşmüştür.

1980’li yıllardan itibaren gerek dünya ekonomisinde gerek Türkiye ekonomisinde ihracat ve büyüme ilişkisini inceleyen çalışmalar ağırlık kazanmış ve sonuçta üç olası nedensellik ilişkisi ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi ihracat artışı büyümeyi sağlamakta ikincisi büyüme ihracat artışına neden olmakta üçüncüsü ise ihracat ve büyüme arasında iki yönlü ve pozitif nedensellik gerçekleşmektedir. İhracat ve ekonomik büyüme ilişkisinin araştırıldığı Türkiye için yapılan çalışmaların çoğu

ihracatın ekonomik büyümeye katkısını desteklemez sonucunu çıkartmıştır. Yani ihracat artışı ekonomik büyümeye neden olmamaktadır. Ekonometrik yapılan analizle bu sonuçları vermekte, ancak ihracat ve büyüme oranlarının rakamsal karşılaştırılması ve ihracatın ekonomiye sağladığı faydalar ile birlikte yapılan gözlem bu sonucun tersini bize ifade etmektedir.

Çalışmanın Önemi

1980 Sonrası dış ticaretteki gelişmeler ve büyümeye etkisinin incelendiği bu çalışmada Türkiye'nin 24 Ocak kararları ile birlikte gerçekleştirdiği yapısal dönüşüm sunulmuş ve ihracatın büyümeye katkısı yapısal, rakamsal ve son olarak ekonometrik olarak incelenmiştir.

Birinci bölümde; Türkiye dış ticaret yapısı 1980 öncesi ve sonrası olarak sunulmuş, 1980 öncesi ithal ikameci sanayileşme politika uygulamaları, Türkiye ekonomisinde ve dünya ekonomisinde gelişmeler ve Türkiye'nin dış ticaret yapısı incelenmiştir. 1970'li yıllarda ekonomiyi krize sürükleyen nedenler, uygulanan maliye, para politikaları, borçlanma yapısı rakamsal olarak sunulmuştur. Daha sonra 24 Ocak Kararları'nın nedenleri, istikrar programının ilkeleri, hedefleri ve politikaları anlatılmıştır. Daha sonra 1990'lı yıllar dış ticaret yapısı temelinde diğer ekonomik unsurlar ile birlikte Türkiye'nin ekonomi yapısı, uygulanan para ve maliye politikaları incelenmiştir. 2000'li yılların ekonomik krize zemin hazırlayan unsurları dış ticaret yapısına etkileri de sunulmuştur.

İkinci bölümde; dış ticaret rakamsal olarak daha ayrıntılı incelenmiştir. Onar yıllık tablolar ile ihracat ve ithalatın rakamları ve ihracatın ithalatı karşılama oranı gösterilmiştir. İhracatın ve ithalatın sektörel dağılımı ve mal gruplarına göre dağılımı ayrı ayrı tablolarda ekonomide gerçekleşen olaylar ışığında gerçekleşen hareketleri sunulmuştur. Ayrıca yapısal dönüşümü daha ayrıntılı görmek amacıyla ihracatı gerçekleştiren ilk on ürün sıralaması, DİE verileri kullanılarak ihracattan aldıkları paylardan yola çıkılarak tarafımca ortaya çıkarılmış ve Güney Kore örneği ile karşılaştırılarak yapısal dönüşüm sergilenmiştir. Son olarak ihracat ve büyüme rakamları onar yıllık tabloları oluşturulmuştur.

Ve son bölümde ihracat ve büyüme ilişkisi 1980 sonrası Türkiye verileri ışığında ekonometrik analiz ile araştırılmıştır. İhracat artışının nedenleri incelenmiş. İhracat ve büyüme arasındaki ilişkiyi test eden çalışmalar ile ilgili literatür taraması yapılmış ve gerek Türkiye ekonomisinde gerek Dünya ekonomisinde bu konuyla ilgili yapılan çalışmaların sonuçları tasniflenmiştir. 1980–2004 yılı verileri kullanılarak E-Views 6 ekonometri programı uygulanmıştır. İhracat, reel GSMH, reel döviz kuru, yurtiçi özel sektör kredi hacmi, kamu eğitim harcamaları, petrol fiyatları verilerinin kullanıldığı çalışmada ihracat artışının büyümeyi arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

İhracat artışı gerek az gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümelerini ve kalkınmalarını gerçekleştirmeleri için en önemli unsurdur. Güneydoğu Asya ülkeleri örneği bunu sergilemiştir. İhracat artışı; verimlilik artışı, teknolojik gelişim ve rekabet unsurları ile ekonomik büyüme ve kalkınma için dinamik bir stratejiye sahiptir.

BÖLÜM 1:DIŞ TİCARET POLİTİKASININ TARİHİ GELİŞİMİ: PLANLI DÖNEM (1960–1980)

1.1.1960 Öncesine Genel Bir Bakış (1950–1959)

1950–1960 yıllarını kapsayan on yıllık dönemde plansız uygulamaların yarattığı gelişmeler, Türkiye’de tüm sorunların planlama ile çözülebileceği kanısını uyandırmıştır. 1950 yılında hükümet değişikliği ile birlikte liberalleşen ekonomi politikası sonucu ithalat fazlası devamlı büyümüştür. 1950 yılında iktidar hükümeti ithalatı %60 oranında serbestleştirmiştir. İthal mallara olan talebin hızla artması, mevcut altın ve döviz rezervlerinin erimesi ve ihracatın daralması, dış kredilerin ödemeler dengesi açığını kapayamaması dış ticarete liberasyon sisteminin 20 Nisan 1953’ de terk edilmesine sebep olmuştur. Ve ithalatı kısıtlayıcı önlemler alınmasına neden olmuştur. Kısaca 1950–1960 yılları arasında uygulanan ekonomi politikası Türkiye’nin gereklerine ters düşmüştür (Şahinöz, 2001;307).

1953 yılında çıkarılan kararnamelerde dış ticarete serbestliğin kaldırılması, 1954 yılında yürürlüğe konan kontrol ve sınırlamalar ile devam etmiştir. Dış ticarete liberal politikaların terk edilmesinin ve korumacı politikaların uygulanmasında, kronikleşen dış ticaret açıkları ile açıkların karşılanması için kullanılan dış kaynak yetersizliği yatmaktadır (Taşkın, 2003;144).

1956 yılından itibaren dış ticaret hacmi daralmaya başlamış, iç ve dış fiyatlar arasındaki yüksek orandaki fark TL’nin aşırı değerlenmesine yol açmıştır. Bu durumda hükümet devalüasyona ve uluslararasıdaki mali kuruluşların önerilerine sıcak bakmamıştır. Bu durum ihracatı güçleştirmiştir (Şahin, 2007;122).

1957 yılında 345\$ milyon olan ihracat, tarımsal gelişmenin durması, artan iç fiyatlara rağmen sabit kur politikasının devam etmesi ve destek politikalarında ihracatı caydırıcı uygulamalar neticesinde 1958 yılında 247\$ milyona gerilemiştir (Varol, 2003;156).

Türkiye’de istikrar kararları kapsamlı olarak ilk defa 4 Ağustos 1958 yılında alınmıştır. 1953 yılından itibaren ihracattaki bunalım 1956’dan sonra katlı kur sistemi ile 1\$= 5,25–5,5 TL kuru uygulanmıştır. Dış ticaret açığının azalmasına karşın sabit kur politikasının başarısızlığı, ithalattaki artış, temel mal ithalatının azalması, 1954’den sonra tarımsal

faaliyetlerdeki azalma, büyümenin yavaşlaması, enflasyonun artması, döviz darboğazı, ABD'nin dış yardımlarını kısıması ve devalüasyon baskısının artması sonucunda 4 Ağustos 1958 İstikrar Kararları alınmıştır (Karluk, 2005;403).

Bu gelişmeler karşısında hükümet 4 Ağustos 1958'de bir dizi ekonomik istikrar önlemleri almak zorunda kalmıştır. Bu önlemler;

- a) TL'nin devalüasyonu,
- b)İthalata yeniden serbestlik getirilmesi,
- c)Para arzı ve bütçe harcamalarının kısıtlanması,
- d)KİT üretimi ve hizmetlerinin fiyatının yükseltilmesi,

İstikrar önlemleri ile ithalat 3 aylık programlara bağlanmıştır ve aramalı ithalatına ve hammadde ithalatına öncelik verilmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2007; 124-125).

İstikrar programı ile döviz alışlarında 1\$ için 6,22 TL vergi uygulanmış, ithalat ve diğer döviz işlemlerinde ise 1\$=902 TL kuru uygulanmıştır. 1960 yılına kadar devalüasyon tamamlanmıştır. Dış ticarete serbestleşme ile ithalat artmış, ihracatta ise herhangi bir gelişme yaşanmamıştır. Böylece dış ticaret açığı artmış ve büyüme hızı düşmüştür. Bütçe açığı iç borçlanma yolu ile karşılanmış ve dış kredi hacmi artmıştır. Türkiye'nin 422\$ milyon dış borç tutarı ertelenmiş ve bir ödeme planına bağlanmıştır. 350\$ milyon yeni kredi(75\$milyon Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü-OECC, 25\$ milyon IMF ve kalanı ABD) sağlanmıştır. İstikrar tedbirlerinden sonra bazı bankalar (Sanayi Bankası, Esnaf Kredi Bankası, Doğu Bank, Ray Bank, Türkiye Kredi Bankası) tasfiye edilmiştir (Karluk, 2005; 404).

%70'e yakın bölümünü tarımsal ürünlerin oluşturduğu ihracat ise geleneksel yapısını korumuştur. İhraç ürünlerimiz; tütün, fındık, kuru meyveler, pamuk ve buğday gibi hammadde niteliği taşıyan tarımsal ürünlerdir. İthalatta ise en büyük payı yatırım malları ve hammaddeler oluşturmuştur. 1950–1960 döneminde Türkiye, tarımsal ve madensel hammadde ihracatçısı; yatırım ve ara malı ithalatçısı durumundadır. İthalat ve ihracatta başta Almanya olmak üzere batı Avrupa ülkeleri çok önemli bir paya sahiptir. Bu husus göz önüne alındığında dönemin bir diğer önemli gelişmesi 1959 yılında AET 'ne yapılan üyelik başvurusudur (Varol, 2003;157).

1.2.1960 Sonrası İthal İkameci Sanayileşme Politikası: 1960–1977 Dönemi Türkiye Ekonomisi

İthal ikameci sanayileşme politikası; kalkınmaya yeni başlayan az gelişmiş ülkelerin ilk uyguladıkları kalkınma stratejisidir. Amaç; daha önce yurtdışında ithal edilen malların, dış ticaret kısıtlamaları ve bazı özendirici önlemlerle ülke içinde üretilmesidir. Yani, döviz tasarrufu elde etmektir. Ancak sanayileşme döviz talebi arttırmaktadır. İhracat ve döviz kazandırıcı işlemler teşvik edilmediğinden geleneksel ihraç mallarıyla ithalat karşılanamamaktadır. Bu çelişkili bir durum yaratmaktadır, yani döviz tasarrufu amacı ile uygulanan politika döviz ihtiyacı arttırmaktadır (Karluk, 2005;213).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında az gelişmiş ülkelerin çoğu “ithal ikameci” sanayileşme politikası uygulamıştır. Ekonomi, ithal etmekte olduğu sanayi ürünlerini kendi üretme yolunu seçmiştir. Bu durumda ithal edilen sanayi ürünlerine karşı, ithalat yasakları, kısıtlamalar ve gümrük duvarları oluşturulmuştur (Manisalı, 1975;167).

İthal ikameci sanayileşme politikası ihracatı teşvik etmemektedir. Bu durumda ihracat oranı düşük gerçekleşmekte ve ihracat artış hızı ithalat artış hızının çok gerisinde kalmaktadır. Böylece ülkede dış borçlanmanın önemi artmaktadır (Kazgan, 1988;84).

Plan uygulamasına 27 Mayıs 1960 askeri hareketinden sonra yapılan yasal ve anayasal düzenlemelerle geçilmiştir. Daha önceki planlarda (devletçilik uygulamasının, sanayi planları ve 1947 iktisadi kalkınma planı) farklı olarak 1963 sonrası hazırlanan kalkınma planlarını özelliği, ekonomik ve toplumsal gelişmelerin tüm yönlerini kapsayan ve bütüncül nitelikte olmasıdır. Kalkınma planının ortak özelliği:

- Reform sözlerine karşı üretim yapısını veri almaları
- Sanayileşmeye öncelik vermesi
- Ekonominin her yıl belli bir hızla büyümesini temel amaç olarak görmeleri

— Belli bir uygun dönem stratejisinin bir parçası olmalarıdır (Kepenek ve Yentürk, 2007;146–147).

“Planlar kamu yatırımları için “zorunlu hedefler”, özel kesim yatırımcıları içinse “yol gösterici” hedefler getiriyordu. Şu anlamdaki, kamu kesimi kendisi için zorunlu diye konulan hedefleri gerçekleştirecek, özel kesimse

kendisi için konulan hedefleri gerçekleştirmeye mali teşvikler ve koruma politikalarının düzenlemeleriyle özendirilecekti (Kazgan, 2002;95–96).”

Planlı dönemin ithal ikameci sanayileşme ve dış ticaret politikaları ile ödemeler dengesi üzerindeki yükü hafifletmek amacı ile çeşitli malların ülkeye girişi yasaklanmıştır. Böylece bir taraftan dış ticaret açıkları azalacak diğer taraftan da sanayileşme teşvikleri hızlanacaktır. İthal ikameci sanayileşme politikasında yerli sanayiye özendirmek için; yatırım indirimleri, gümrük muafiyetleri, yatırım malları ithalatına tanınan kolaylıklar sanayiye ucuz ve uygun vadeli krediler, sanayi ürünleri ihracatına vergi iadesi getirilmesi, ihracata yönelik sanayileri proje aşamasında döviz tahsisi ve yatımlarda yerli sanayi mali kullanımının teşvik edilmesi gibi birçok destekler sağlanmıştır. Ancak, üretim ihracata yönlendirilmek istense de korumacı hazır iç pazarın cazibesi karşısında üretim dışarıya yönlendirilmemiştir. İthal ikameci sanayilerin dışa bağımlılığı ithalatı arttırmış, ithalatın artmasına karşılık ihracatta önemli gelişmelerin olmaması dış açıkları genişletmiş ve ödemeler dengesi sürekli açık vermiştir (Taşkın, 2003;145).

Tablo:1 Ödemeler Bilançosu (1963–1978) milyon \$

	1963	1968	1973	1977	1978
I.Cari İşlemler Hesabı					
A.Dış Ticaret Hesabı					
İhracat (fob)	368	496	1317	1753	2288
İthalat (cif)	-688	-764	-2086	-5797	-4599
Dış Ticaret Dengesi	-320	-268	-769	-4044	-2311
B.Hizmet Hesabı					
İşçi Gelirleri	-	107	1183	982	983
Diğer (1)	20	70	-70	-364	-92
Cari İşlemler Dengesi	-300	-231	484	-3426	-1420
II. Sermaye Hesabı					
A. Özel Sermaye Hareketi					
a)Doğrudan Yatırımlar	21	13	79	67	47
b)Diğer Özel Sermaye (2)	15	22	50	1162	681
B.Resmi Sermaye Hesabı					
a)Proje ve Program Kredileri (3)	335	274	381	503	560
b)Dış Borç Faizi ve Ana Para Ödemeleri (4)	-101	-94	-77	-214	-256
Sermaye Hesabı Dengesi	270	215	433	1518	1032
Ödemeler Bilançosu Dengesi	-30	-16	917	-1908	-388
III. IMF Pozisyonu ve Özel Çekme Hakları	4	27	-	14	170
IV.Net kısa dönemli sermaye hareketleri; Döviz çevrilebilir mevduat (1967–77)	-	18	224	1554	486
V.Hata ve eksikler	-22	-25	35	-220	-223
VI. Rezerv hareketleri	48	-4	-728	560	-45

Kaynak: H.Şahin, Türkiye Ekonomisi, 2007;s:172, Tablo: 6.18.

NOT: 1)NATO infrastructure off-shore gelirleri dahil.

2) Satıcı kredileri, ticari krediler, bedelsiz ithalat dahil

3) PL 480 kredileri dahil

4) Borç ertelemeleri dahil

Türkiye'nin 1960–1977 yılları arasındaki dış ticaret yapısı Tablo 1'de açıkça ifade edilmiştir. Bu dönemde dış ticaret bilançosu ve 1973 yılı hariç cari işlemler bilançosu sürekli açık vermiştir. Bu da Türkiye'yi yabancı sermaye ithalatçısı durumuna sokmuştur. 1970'li yıllarla birlikte bir yandan dış ticaret açıkları genişlemiş, diğer yandan da dış kaynak girişleri daralmıştır. Bu durumda Türkiye döviz darboğazı şeklinde ekonomik bunalımla karşı karşıya gelmiştir. Hükümet çoklu kur uygulaması ile dış ticaret açığını azaltmaya çalışmıştır (Şahin, 2007;170).

Tablo:2 İhracatın Oransal Birleşimi, 1963–1977

	1963–67	1968–72	1973–77
Toplam İhracat (milyon \$)	2.255,4	3.048,3	8.420,8
Tarım ürünleri %	79,3	74,2	60,1
Madenler %	4,0	5,9	5,6
Sınaî ürünler %	16,7	19,7	34,2

Kaynak: H.Şahin, Türkiye Ekonomisi, 2007;s.174. Tablo: 6.19

Türkiye’de özellikle 1. ve 2. BYKP ithal ikameci sanayileşme modelinde başarılı olunmuştur. İthal ikameci politikada pasif bir tutum mevcuttur. Amaç yerli üretimi yabancı rekabetten korumaktır. İthal ikameci sanayileşme politikası için iç pazarın belli bir büyüklükte olması gerekir. 1. BYKP amaç olarak; tüketim mallarının ithal ikamesini benimsemiştir. Ara ve yatırım mallarının ithal ikamesini kamu sektörü üstlenmiştir. 2. ve 3. BYKP’ da dayanıklı tüketim mallarının üretiminde yoğunlaşmıştır. Türkiye’de planlı döneme kadar, temel tüketim mallarının üretimi yurtiçinde gerçekleşmiştir. Şeker, içki ve tütün, dokuma ve giyim sanayi dallarındaki üretim iç talebi karşılayacak seviyeye ulaşmıştır. 1. BYKP’ da tarım sektörünün sanayileşmenin önderi olacağı vurgulanmıştır. Bu durum 2.BYKP’ da yerini sanayi sektörüne bırakmıştır(Şahin, 2007; 132–133).

İlk üç plan döneminde dış ticarete önemli gelişmeler olmuştur. Toplam ihracat gelirleri içindeki tarımsal ürünlerin payı Birinci Kalkınma Planı döneminde % 79,3 seviyesinde iken Üçüncü Kalkınma Planı döneminde %60’lara kadar gerilemiştir. Sınaî mallar ihracatı ise aynı dönemde %16,7 oranından %34,2’ye ilerlemiştir. 1963–1977 yıllarında ithalatın birleşiminden de önemli değişimler olmuştur. Yatırım malları ve ara malları ithalatı yükselmiş, tüketim malları ithalatı ise %3,5’e gerilemiştir. İthalatta yatırım ve ara malların oranının artması ekonomide dışa bağılılığı arttırmıştır (Şahin, 2007; 133).

Tablo 3: İthalatın Oransal Birleşimi, 1963–1977

	1963–67	1968–72	1973–77
Toplam İthalat (milyon \$)	3.200,0	4.998,3	22.531,0
Yatırım malları %	34,7	31,6	39,6
Ara malları, hammaddeler ve ham petrol %	55,0	58,0	56,9
Ham petrol %	9,3	9,4	22,3
Tüketim malları	10,3	10,4	3,5

Kaynak: H.Şahin, Türkiye Ekonomisi, 2007;s.175. Tablo:6.20

1.3.Ağustos 1970 Devalüasyonu

Cumhuriyet tarihinin 3. büyük devalüasyonu 10 Ağustos 1970 tarihinde gerçekleşmiştir (1. devalüasyon–7 Eylül 1946, 2. devalüasyon 4 Ağustos 1958). Döviz kuru politikası açısından 10 Ağustos 1970 tarihinde yeni bir devalüasyon yapılmıştır ve bazı ihracat malları ve bazı işlemlerle ilgili farklı kur ayarlamaları belirlenmiştir. 10 Ağustos 1970’de 1 ABD doları 9 TL’den 15 TL’ye yükselmiş, TL %66,6 oranında devalüe edilmiştir. Ama tüm döviz alım-satımlarında aynı kur uygulanmamış, çoklu kur uygulanmıştır. İhracatı özendirici vergi indirimleri ve kredi kolaylıkları ekonomik önlemler paketinde uygulamaya konulmuştur. Dış ticareti etkileyen miktar kısıtlamaları değiştirilmiş, iç fiyatlarda ayarlamalar yapılmış, reeskont ve faiz oranları arttırılmıştır. 1970 yılında uygulama ekonomik önlemler paketi olumlu sonuçlanmış, dış ticaret açıkları küçülmüştür. Türkiye 1970 devalüasyonundan sonra dış ödemelerinde rahatlık yaşamıştır. Ödemeler dengesi ilk defa 1973 yılında fazla vermiştir. Bunda yurt dışında çalışan işçilerin gönderdiği dövizlerin çok büyük payı vardır. 1975’den sonraki gelişmeler Türkiye’yi bunalıma sürüklemiştir. 1973–1974 yıllarında petrol fiyatlarının 4 kat artması (ithalatın) döviz çıkışının yükselmesinde en önemli etken olmuştur. İthalat 1973’de 2 milyon dolardan, 1977’de 6 milyon dolara yükselmiştir. İşçi dövizleri, 1974’de 1,5 milyar dolardan 1977 yılında 1 milyar dolara düşmüştür. Sonuçta ödemeler bilançosu açığı 1977’de 3,4 milyar \$ a ulaşmıştır. Bu ise Türkiye’yi dış borçlanmaya sürüklemiştir. 1972–1977 arasında kısa vadeli dış borçlar 190 milyon \$’a ulaşmış, 1972–1977 arasında kısa vadeli dış borçlar 190 milyon \$’dan 6,6 milyar \$’a yükselmiştir (Şahin, 2007; 170–171).

1973 yılında aşırı değerlenmiş döviz kuru uygulaması, resmi döviz kuruna paralel serbest döviz kuru oluşmasına yol açmış, bu ise ihracatta kayıpların ithalatta kazançların oluşmasına neden olmuştur. Bir ekonomide denge döviz kurlarını enflasyon ortamında sabit tutmak, döviz rezervlerinin azalmasına ve resmi kur ile serbest kur arasındaki farkın açılmasına neden olmaktadır. 1974 yılında sonra TL’nin sürekli değerlenmesi, 1977 yılından sonra dış kaynakların erimesine ve dış borçların ödenememesine yol açmıştır. 9.Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in ifadesiyle Türkiye “70 cente muhtaç” duruma gelmiştir. 1973 yılında Bretton Woods sisteminin yıkılışına kadar Türkiye sıkı

döviz kuru politikası uygulamış, 1973'den sonra serbest kur sisteminde geçmiştir (Karluk, 2005;539–540).

1.4. Dış Borçlanma

Plan öncesi dönemde başlayan dış borç gereksinimi, planlı dönem boyunca özellikle 1970 sonrası artarak devam etmiştir. Planlı dönem boyunca dış borçların gelişimi Tablo 4 de gösterilmektedir. Tabloda dış borçlar döviz ve TL ödeme biçimi olarak ikiye ayrılmıştır. Bu borçların büyük kısmı, Avrupa Para Piyasası, yabancı firmalar ve yabancı hükümetlerden; diğer kısmı ise uluslar arası kuruluşlardan temin edilmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2007; 175–177).

Tablo :4 Dış Borçlar, 1964-1980						
I.Dövizle ödenecek olanlar (Milyar ABD Doları)	I KP Dönemi	II KP Dönemi	III KP Dönemi	1978	1979	1980
Kamu Kesimi	3,6	9,1	15,0	5,4	8,5	10,8
Özel Kesim	1,0	0,6	1,8	0,8	0,7	0,5
Toplam	4,6	9,7	16,8	6,2	9,2	11,3
II.TL ile ödenecek olanlar (Cari Fiyatlarla,Milyar TL)						
Kamu Kesimi	6,4	11,2	10,5	2,4	2,8	5,3
Özel Kesim	3,4	6,9	6,9	1,6	2,1	4,3
Toplam	9,8	18,1	17,4	4,0	4,9	9,6

Kaynak: Yentürk ve Kepenek, Türkiye Ekonomisi, 2007, s.175. Tablo: VI.6a
(Dövizle ödenecek dış borçlar 1964 yılı ve sonrasını, TL ile ödenecek olanlarda 1965 yılı ve sonrasını kapsar)

Hızla borçlanma sürecine giren G.O.Ü'in temel sorunu 'borç tuzağı' denilen ve ağırlaşan borç yüküdür. Türkiye 1975 sonrası bu sürece girmiştir. Üretim yapısının bir uzantısı ve dış ticaret açığının sonucunu olan dış borçlar özellikle üçüncü kalkınma planı döneminde ekonomik gelişmenin kaldıramayacağı boyutlara ulaşmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2007; 175–177).

1.5.Para Politikasındaki Gelişmeler

1963–1970 döneminde Türkiye'de yüksek büyüme hızı ve fiyat istikrarı bir arada yaşanmıştır. Fakat bu 1970'den sonra bozulmuştur. 1974 yılı hariç 1971–1976 döneminde fiyatlar genel seviyesi yılda %10 ile %20 arasında değişen oranlarda artmıştır. 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekâtından dolayı askeri harcamaların artması

enflasyon hızının %30'lara yükselmesine yol açmıştır. 1971–1976 dönemi fiyat istikrarının bozulduğu fakat yüksek büyüme oranının sürdürülebildiği bir dönem olmuştur (Şahin, 2007; 164).

Tablo: 5 Fiyat Endeksleri ve Gsmh Büyüme Oranları % (Yıllık Artışlar)

	1963–70	1971–76	1977	1978	1979
Toptan eşya fiyat endeksi	4,5	18,6	24,1	53,6	63,9
Ankara geçinme endeksi	5,9	17,3	22,5	53,3	62,0
İstanbul geçinme endeksi	7,1	18,5	26,0	61,9	60,8
GSMH Deflatörü	5,8	19,6	24,1	48,0	67,7
GSMH Büyüme Oranı	6,3	7,4	3,9	3,5	1,3

Kaynak: H.Şahin, Türkiye Ekonomisi, 2007,s.165. Tablo: 6.15

1963–1979 döneminde fiyat endeksleri ve GSMH büyüme oranları incelendiğinde fiyat istikrarı ile GSMH büyüme oranları arasında bir ilişki olduğu izlenimi uyandırmaktadır. 1963–1970 yıllarında fiyat istikrarı ile birlikte ortalama büyüme hızı % 6,3 oranındadır. 1971–1976 döneminde fiyat artışı yılda ortalama %15–20 seviyesinde iken GSMH büyüme oranı yılda ortalama %7,4'e yükselmiştir. 1970'li yılların sonunda enflasyonun kontrolden çıkması ile birlikte büyüme hızı da düşmüştür. Enflasyon ile büyüme arasında bir ilişki vardır. Ama bu ilişki doğrudan bir ilişki değildir. Şöyle ki; 1977 yılından sonra ekonomide büyüme oranının düşmesini doğrudan enflasyona bağlamak yanlıştır. Çünkü büyüme hızının düşmesinin temel sebebi döviz darboğazıdır. Türkiye'de 1970'li yıllarda fiyat artışının hızının giderek yükselmesinde birçok faktörün etkisi vardır. Bu faktörlerden en önemlileri şunlardır:

1. Kamu harcamalarındaki artıştan kaynaklanan para arzı artışı,
2. 1970 Ağustos devalüasyonunun fiyatlara etkisi,
3. İthal malların fiyatlarının artması(petrol fiyatları),
4. Tarım ürünleri taban fiyatlarının artması,
5. Devlet personel kanununda yapılan değişiklikle birlikte maaşların artması,
6. Sendikalı kesimde işçi ücretlerinin fiyat artışlarından dolayı artması,
7. Kıbrıs Barış Harekâtının ekonomide yarattığı maliyetler, silah ambargosu ve dış yardımların azalması (Şahin, 2007; 164–165).

1.6. Maliye Politikasındaki Gelişmeler

1960'lı yılların bütçe maliye politikası amaçları;

- 1-Bütçe kaynaklı tasarruf payının arttırılması,
- 2-Sosyal adalet ilkesi çerçevesinde gelir dağılımının iyileştirilmesi,
- 3-Kamu fonları yoluyla kaynak tahsisi(Parasız, 2003;194).

1.6.1. Vergi Politikası

1961–1963 yıllarında GSMH içinde bütçe kaynaklı tasarrufların oranı yaklaşık %3–3,5 arasında gerçekleşmiş, 1968 yılında ise %5,4' e yükselmiştir. Bu oranın 1967–1972 yılları arasında İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ise %7–8 olması öngörülmüştür. 1961 yılında kişisel gelir vergisinin kamu gelirleri içindeki payı %31 iken, 1968 yılında bu oran %27,3'e gerilemiştir. Kurumlar vergisinin payı kamu gelirlerinin 1961 yılında %6,6sını oluştururken bu oran 1968'de %6 oranında gerçekleşmiştir. 1969 yılında kurumlar vergisi %25 olarak uygulanmıştır. 1961 yılında itibaren tarımsal gelirler de vergi kapsamına alınmıştır. Fakat uygulamadaki boşluklar nedeniyle tarımsal vergi gelirlerinin payı 1960'lı yıllarda toplam gelir vergisinin %1'ini geçmemiştir (Parasız, 2003;194-195).

1.6.2. Ulaştırma ve İletişim Sektöründe Gelişmeler

Bir ekonominin gelişmesi ve üretimini arttırabilmesi, dışarıya açılabilmesi için ulaştırma ve iletişim sektörlerindeki ilerleme çok önemlidir. Ülkenin pazara açılması ve bölgesel fiyat farklılıklarının ortadan kalkması için ulaştırma ve iletişim sektörü büyük öneme sahiptir. Ulaştırma sektörü kara, hava, deniz ve demiryolları ulaşımlarını kapsamaktadır. Osmanlı döneminde önemsiz olmayan sektör Cumhuriyet döneminde ilerleyebilmiştir. Ulaştırma sektöründe amaç; gelişen ekonomik ve sosyal hayatın gereksinimi olan ulaştırma alt yapısının ekonomik ve güvenli bir şekilde kurulması, mevcut altyapının ise yenileme anlayışı ile yönetilmesidir (Karluk, 2005;262).

1960'lı yıllarda yurtiçi gelirlerin %6,5'ini ve GSMH'nın %5,6'sını oluşturan ulaştırma sektörünün büyüme hızı ileriki yıllarda artarak devam etmiştir. 1969 yılında yurtiçi gelirlerin %8'i ve GSMH'nın %6,9'unu oluşturmuştur. Aynı yıl toplam ulaştırma

yatırımlarının %66,9'unu kamu sektörü gerçekleştirmiştir. Ancak planlı dönem içinde bu oran giderek düşerek yerini özel sektöre bırakmıştır. 1970 yılında asfalt, beton devlet ve il yolları 1969 yılına göre %9,6 oranında artmış ve 19,226 km.'ye yükselmiştir. 1970 yılında karayollarında taşınan yolcu sayısı bir önceki yıla göre %9,2, yük miktarı %11,4 oranında artmıştır (Parasız, 2003;207).

1.7. 24 Ocak 1980 İstikrar Paketi: İhracata Yönelik Sanayileşme Politikası

1.7.1. Türkiye Ekonomisinde 1978–1979 Bunalımı

1960 Yılından itibaren ekonomide 'planlı kalkınma' dönemi başlamıştır. Planlamadan beklenen, kararlı(krizden uzak) bir ekonomik ve toplumsal gelişme sağlamaktır. Türkiye ekonomisi 1963–1970 döneminde oldukça başarılı bir ilerleme göstermiş, büyüme hızı ortalama %6,5 civarında gerçekleşmiş ve yıllık enflasyon oranı ise ortalama %5,5 dolayında kalmıştır. 1970'den sonra ekonomide istikrar bozulmaya başlamış, 1971–1977 döneminde yıllık ortalama enflasyon oranı %18'i aşmıştır. 1978–1979' a gelindiğinde ise ekonomi iyice bunalıma sürüklenmiştir (Şahin, 2007;181).

1977'de ithalat 5,8 milyar \$, ihracat 1,7 milyar \$ iken işçi döviz girişi 1 milyar \$ olmuş ve döviz dengesi 3,1 milyar \$ açık vermiştir. Söz konusu sorunlarla ilgili ekonominin değerlerini düzeltmek amacıyla birçok önlemler alınmıştır. Amaç; ihracatı arttırmak, enflasyonu düşürmek ve KİT açıklarının bütçe üzerindeki yükünü kaldırmaktır. Ancak bu önlemler ekonominin kötüye gidişini durduramamıştır (Taşkın, 2003;148).

1.7.2. Ekonomik Bunalımın Nedenleri

Ekonominin 1970'den sonra kötüye gitmesinin birçok nedeni vardır. Ekonomik bunalımın en önemli göstergesi dış ödeme güçlükleri ve döviz darboğazıdır. 1970'lerin ikinci yarısında uygulanan sanayileşme politikası ekonominin bunalıma girmesinin başlıca sebebidir. Türkiye Birinci ve İkinci kalkınma planları dönemlerinde dayanıklı tüketim mallarının ithal ikamesini gerçekleştirmiştir. Ara ve yatırım mallarının ithal ikamesi, döviz talebini arttırmış, ithalat sanayileşme sürecine paralel olarak ara ve yatırım mallarında oluşmuştur. Çünkü ekonomi ara ve yatırım malları üretecek aşamaya gelmemiştir. Üretim kapasitesi bu malların ithaline bağlıdır ve dolayısıyla dövize talep artmıştır. Ekonominin mevcut üretim yapısı sadece iç talebi karşılamaya yöneliktir. İthal ikameci sanayileşme politikasında uygulanan aşırı değerli kur politikası ihracatı

caydırıcı rol oynamıştır. Ayrıca aşırı değerli kur yerli sermaye malları yerine, yabancı sermaye malları kullanımını da özendirmiştir. Bu durumda ekonomide döviz talebi artmıştır. Döviz talebinin artması, döviz tasarrufunun gerçekleşmemesi ithalat talebini kısmıştır (Şahin, 2007; 182–183).

1970’lerin sonunda yaşanan ekonomik bunalımın bir diğer nedeni 1974’den itibaren petrol fiyatlarındaki yükselişin ödemeler bilançosuna etkisidir. 1974’de tonu 68,4 \$ olan ham petrol fiyatı/ton, 1977’de 99,9 \$ a, 1979’da 145,2 \$ ve 1980’de 243,1 \$’a yükselmiştir. Petrol ithali için yapılan ödemeler 1974’de 752 \$ milyon iken 1980’de 2.990 \$ milyona ulaşmıştır (Şahin, 2007;183).

Tablo :6 Petrol Fiyatlarında Gelişmeler; Yıllık Ortalama Dolar / Varil

Yıllar	Petrol fiyat: dolar/varil	Yıllar	Petrol fiyat: dolar/varil	Yıllar	Petrol fiyat: dolar/varil
1963–64	2,3	1977	13,3	1988	15,2
1966–67	2,0	1978	13,1	1989	17,9
1968–70	1,9	1979	18,1	1990	23,9
1971	2,3	1980	33,0	1991	19,0
1972	2,5	1981	38,1	1992	18,7
1973	3,5	1982	34,6	1993	15,9
16.10.1973	5,1	1983	30,6	1994	15,6
01.01.1974	11,7	1984	29,5	1995	16,7
1974	9,0	1985	29,0	1996	20,3
1975	10,9	1986	14,6	1997	18,6
1976	11,8	1987	18,7	1998	12,0

Kaynak: H.Şahin,Türkiye Ekonomisi,2007,s.184 Tablo:7.1

1960’lı yıllarda ve 1970’li yılların ilk yarısında petrole dayalı sanayileşme ve enerji politikası izlenmiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra ulaştırma sisteminde demiryolu yerine karayoluna ağırlık verilmesi petrole olan talebi arttırmış ve böylelikle otomotiv sanayisi büyük gelişme göstermiştir. Petrol ithalatındaki tıkanıklık otomotiv ve yan sanayileri olumsuz etkilemiştir (Şahin, 2007; 183–184).

1977 ve 1978 bunalıma nedenlerini 3 başlıkta toplayabiliriz:

a) İthal İkameci Sanayileşme Politikası: 1963 yılından itibaren Türkiye’de uygulanan ithal ikameci sanayileşme şu politikalardan oluşmaktadır: İç pazarın yurtdışı rekabetten korunması, sanayi yatırımlarının teşvik edilmesi, gelir ve ücret politikaları ile iç talebin

canlandırılması ve aşırı değerli kur uygulamasıdır. Bu politikalardan korumacı uygulamalar ve kur politikası dış ticaret gelişimini yakından etkilemektedir. Korumacı uygulama ile tüketim malı ithalatı azalmış, sanayileşme için gerekli olan ara ve yatırım malı ithalatı artmıştır. Bu durum ile birlikte aşırı değerli kur politikası dış ticaret açığının artmasına yol açmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2007; 318).

b) Yanlış Uygulanan Makro Ekonomik Politikalar: Özellikle 1973–1974 Petrol Krizi sonrası makroekonomik politika uygulamalarında bazı önemli yanlışlar gözlenmiştir. Bunlardan biri; arz kökenli dış şoklar para arzı ile bertaraf edilmeye çalışılmış, bu durum enflasyonu körüklemiş ve bütçe açıkları ile birlikte ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Diğer ise; enflasyonun artmasına rağmen döviz kuru ve mevduat faizlerinin sabit tutulmasıdır. Aşırı değerli döviz kuru; ithalatı arttırıcı, ihracatı azaltıcı ve dış ödemeler dengesi üzerinde olumsuz etki yaratmıştır (Öniş, 1989;7).

c) Dış Şoklar: 1973–1974 ve 1978–1979 yıllarında yaşanan Petrol Krizleri gibi Türkiye Ekonomisi özellikle 1974 yılından sonra dış şoklara maruz kalmıştır. Bu şoklara uyum sağlamak amacıyla uygulanan politikalar, ekonomiyi dış ödemeler dengesini olumsuz etkilemiştir. 1974–1978 yıllarında dış şokların milli gelire oranı %5,4 olarak tespit edilmiştir (Öniş. 1989;11).

1.7.3. 24 Ocak İstikrar Tedbirleri Öncesi Biriken Sorunlar

1)Gecikme Sorunu; ekonomik kararların alınmasında ve uygulanmasında gecikmeler oluşmuştur.

2) Enflasyon Sorunu; 1977’den itibaren enflasyon giderek artmıştır. 1977’de %24.5, 1978’de %43.7, 1979’da %71.7 ve 1980’de %108.7’e ulaşmıştır.

3) Kapasite Kullanım Oranı Düşüklüğü: Eksik kapasite kullanımının nedenleri; petrol ve enerji yetersizliği, ulaşım sıkıntısı ve ithal girdi eksikliği.

4) İhracatın Azalması: Hem ithalat hem de ihracat azalmıştır.

5) Yurtiçi Tasarrufların Azalması; 1980 yılına doğru yurtiçi tasarruflar azalmış ve böylelikle yatırımlar da azalmıştır.

6) Kısa Vadeli Dış Borç Yükünün Artması; petrol ithalatının artması, döviz darboğazı yaratmış bu ise Türkiye'nin kısa vadeli borç yükünü arttırmıştır. Ayrıca 1970 yılından sonra kamu gelir ve giderleri arasındaki açık, borçlanmayla karşılanmıştır. KKBG/GSMH 1972–1974 arasında %2, 1974–1976 arasında %6,6, 1977–1979 arasında ise %9,5 olarak oluşmuştur. Ayrıca bütçe açıklarının oluşmasında, 1974 yılı Kıbrıs Barış Harekâtının mali yükü önemli bir yer tutmaktadır.

7) Gelir Dağılımında ve Vergi Yükünde Adaletsizliğin Artması; 1977 yılında itibaren enflasyon oranının giderek artması gelir dağılımını olumsuz etkilemiş ve vergi yükü giderek ağırlaşmıştır (Parasız, 2003;281–283).

1.7.4.Bunalımdan Çıkış Arayışları: 1978–1979 İstikrar Programları

Türkiye'nin ekonomik bunalımdan çıkması için dış kaynak çok önemli rol oynamaktadır. Ödemeler bilânçosu açıklarının finanse edilmesi için yeni kredilere ihtiyaç duyulmuştur. Türkiye 1977 yılında DÇM'leri ödeyememiş, 1978 yılında dış borçlar 48milyar dolara çıkmıştır. 1970 yılında itibaren enflasyon %18'i geçmiştir. Ekonomideki bu olumsuz gelişmeler sonucu hükümet Nisan 1978 ve Mart 1979 tarihlerinde iki adet istikrar programı yürürlüğe koymuştur. İstikrar programı için gerekli dış kaynak IMF'den sağlanmıştır. IMF'nin stand-by anlaşması(destekleme düzenlemesi) için, üye olan ülkenin niyet mektubunu, fon yönetimine vermesi gerekir. Ülke ekonomisi için gerekli önlemleri içeren niyet mektubu onaylanırsa IMF ülkeye kredi tahsis eder. IMF'ye niyet mektubu veren ülkeler, bütün mali ve ekonomik kuruluşlarının denetlenmesini, hedefler dışına çıkmayacağını ve IMF teknik heyetinin belli aralıklarla ülke ekonomisini denetlemelerini kabul etmiş olmaktadır. IMF'nin ekonomik istikrar programı şu hedefleri içermektedir:

1. Fiyatların serbestleştirilmesi,
2. Ücretlerin dondurulması,
3. Yüksek devalüasyon,
4. Vergi reformu,
5. Denk bütçe,

6. Kamu harcamalarının azaltılması,
7. KİT'lerin özelleştirilmesi.

IMF üyesi olan her ülkenin Özel Çekme Hakkı(SDR) olarak ifade edilen bir kotası vardır. Türkiye'nin IMF kotası 964milyon SDR' dır. Temmuz 1979'da Türkiye, IMF'den 256 milyon SDR' lık finansman temin etmiştir (Karluk, 2005;406–407).

Mart 1978 ve Nisan 1979'da dönemin hükümetleri iki tane istikrar programı yürürlüğe koymuştur. Programın amacı;

1. Ödemeler bilançosu açıklarını finanse etmek,
2. Enflasyon baskısını durdurmak,
3. KİT'lerin bütçe üzerindeki yükünü azaltmaktır.

Bu amaçların gerçekleştirilmesi için IMF'nin dış desteği alınarak hazırlanan istikrar programı şu önlemler içermektedir:

1. KİT ürünlerine zam yapılacaktır.
2. Yatırımlar azaltılıp kalkınma hızı düşürülecek
3. Ücret ve maaş artışları sınırlı tutulacak
4. Dövizle çevrilebilir mevduat(DÇM) uygulamasına son verilecek
5. İhracatın artması; vergi iadesi, vergi indirimi yolu ile gerçekleştirilecek
6. Emisyon artışı sınırlandırılacak
7. Faizler yükseltilerek tasarruflar özendirilecek

Bu tedbirlerin uygulanması halinde, Türkiye'ye verilmiş kredilerin anapara ödemeleri ertelenecektir. 1978–1979 yıllarında Türkiye alacaklı ülkeler ile erteleme anlaşması yapmıştır (Şahin, 2007; 190–191).

1978–1979 yılı alınan istikrar tedbirleri; Türkiye'nin içinde bulunduğu istikrarsızlıktan dolayı kararlılıkla uygulanamamıştır. Ücret ve maaş artışlarına sınır getirilememiş, kamu harcamaları azaltılamamış, vergi gelirlerinde artış yaşanmamış ve bütçe açıkları

finanse edilememiştir. 1979 Aralık ayında enflasyon %80'lere ulaşmıştır. Fiyatlardaki artış, döviz sıkıntısından dolayı ithalatın kısıtlanması ve enerji sıkıntısı sanayi sektöründe kapasite kullanım oranının %50'lerin altına düşmesine neden olmuştur. Bu dönemde enflasyon ve ödemeler dengesi açıkları Cumhuriyet tarihinin en yüksek seviyesine çıkmıştır. Özetle; 1978 ve 1979 yıllarında alınan istikrar tedbirleri kendi içlerinde bütünlük teşkil etmediği ve dönemin iç ve dış koşullarına uygun olmadığı için başarılı olamamıştır (Karluk, 2005;406–407).

1.7.5. İhracata Yönelik Sanayileşme Politikası

1980 yılı Türkiye ekonomisi ve dış ticaret açısından çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu yıldan itibaren ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikası terk edilmiştir. 24 Ocak 1980 kararları ile ihracata yönelik sanayileşme politikası benimsenmiştir. Bu politikanın temel dayanakları:

- a) gümrük duvarlarının indirilmesi,
- b) devalüasyonlarla paranın değerinin düşürülmesi,
- c) iç talebin ve işgücü maliyetlerinin düşürülmesi,
- d) ihracata doğrudan parasal destek sağlanması,

Olarak özetlenebilir. Bu politikalar ile 1980 sonrası ihracat artışı daha çok imalat sanayisi ürünlerinde yoğunlaşmıştır. İmalat sanayi ürün ihracatının, toplam ihracat içindeki payı %80' e ulaşmıştır. 1980'li yıllar boyunca, büyük oranda 1980 öncesi dönemden devir alınan sanayi kapasitesi daha etkin kullanılmış ve üretim maliyetinden çok ihracat fiyatları azaltılarak, ihracat artışı sağlanmıştır. Bu düşüş; ücretlerin azaltılması, ihracat teşvik uygulamaları ve devalüasyonlarla sağlanmıştır (Kepenek-Yentürk, 2007; 318–319).

Dış ticarete liberasyon 1983 yılından sonra artan bir hızla devam etmiş, ithalatta miktar kısıtlamaları yerine tarife uygulaması ön plana çıkarılmış, koruma oranları giderek düşürülmüştür. İhracatta ise tescil, lisans ve ruhsat uygulamaları yürürlükten kaldırılmış, ihracat serbestisi kuralı getirilmiştir (Varol, 2003;159).

1980 Sonrası dönemde ihracat rejimi; ihracatı özendirme ve arttırma temeline dayanmıştır ve ihracata sürekli yeni mali teşvikler uygulanmıştır: Vergi iadesi, kredi, vergi resim ve harçlardan istisna ve ihracatta döviz kullanma kolaylığı. İhracatçılara vergi iadesi adı altında doğrudan ödemeler yapılmıştır. Bu uygulama (ihracatçıların ülkeye kazandırdıkları dövizin TL karşılığı üzerinden ihracat türlerine ve miktarlarına göre değişen oranlarda yapılan ödemeler) 1983–1989(Nisan) döneminde ihracat artışında büyük rol oynamıştır. 1989 Nisanında bu uygulama, hayali ihracata ve yolsuzluklara sebep olduğu gerekçesiyle kaldırılmıştır (Şahin, 2007; 405).

Ayrıca 1989 yılında yürürlüğe giren Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 sayılı karar ile TL tam konvertibl duruma getirilmiştir. İhracatı arttırmak için; ihracatın kredi ve sigorta yolu ile desteklenmesi ve 1987 yılında kurulan Türk Eximbank diğer unsurlardır. Uygulanan Politikaların etkisiyle Türkiye'nin dış ticaret hacmi ve ürün çeşitliliği önemli değişikliklere sahne olmuştur. 1980 yılında 2,9 milyar\$, 1985 yılında 8 milyar\$ olan ihracat 1990 yılına gelindiğinde 12,9 milyar \$'a ulaşmıştır. Ürün çeşitliliğinde ihracatımız içinde tarım ürünlerinin payı gerilemiş, sanayi mallarının payı artmıştır (Varol, 2003;160).

1.8. 24 Ocak 1980 İstikrar Programı

Ekonomik bunalımın yoğunlaşması ve 1978–1979 yıllarında alınan tedbirlerin yetersiz kalması üzerine hükümet 24 Ocak 1980 den itibaren yeni bir ekonomi politikası uygulamaya başlamıştır. Bu politikanın en önemli özelliği; ekonomiyle ilgili karar süreçlerinde piyasanın kendi işleyişine göre oluşacak fiyatların tek yol gösterici olmasıdır. Buna göre; ekonomilerde fiyatlar arz ve talebe göre belirlenecektir. Hükümetin temel görevi; para arzını ve kamu harcamalarını etkin talebi, üretim(arz) den çok arttırmayacak seviyede tutmak, para miktarını ve kamu harcamalarını buna göre ayarlamaktır. Hükümet ekonomiye ne kadar az müdahale ederse ya da piyasa işleyişine karışmazsa ekonomi doğal işleyişini fiyat göstergeleri ışığında ve özel girişimlerle sağlayacaktır (Kepenek-Yentürk, 2007;199).

24 Ocak istikrar tedbirleri ile kısa vadeli amaçlarla birlikte uzun vadeli amaçlarda yer almıştır. 24 Ocak programında temel ilkeler; ekonominin yapısında önemli reformlar yapılması ve piyasada fiyatın tek yol gösterici olmasıdır. Uzun dönemde programın amacı; kamu kesiminin daraltılması ve piyasa müdahalesinin kaldırılması olmuştur.

Kısaca 24 Ocak tedbirlerinin en belirleyici özellikleri; ekonomide devlet müdahalesini en aza indirmek, piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak ve ekonomide fiyatların tek yol gösterici olmasını sağlamaktır (Karluk, 2005;408).

1.8.1. 24 Ocak Kararlarının Temel İlkeleri

- a) Ülkenin ekonomik yapısı ile ilgili mikro düzeyde müdahaleler yerine, makro düzeyde tutarlı kararlar alınmalıdır.
- b) İmalat sanayisi ve ihracatta özel sektör teşvik edilmelidir.
- c) Enflasyon kontrol altına alınmalıdır.
- d) Para ve kredi politikası uygulamaları enflasyon çerçevesinde dikkate alınmalı, kamu sektörü finansman açığı yok edilmeli ve Hazine'nin Merkez Bankasından borçlanması yakında takip edilmelidir.
- e) Atıl kapasitenin tam olarak kullanılmasına öncelik verilmelidir.
- f) İhracatın artması için esnek döviz kuru politikası izlenmelidir.
- g) Tasarrufların artması özendirilmeli ve bunu destekleyici reel bir faiz politikası uygulanmalıdır.
- h) Özel yabancı sermaye teşvik edilmelidir (Parasız, 2003;283–284).

1.8.2. 24 Ocak İstikrar Programının Hedefleri

1. 24 Ocak İstikrar Programının temel görüşü; ekonomide devlet müdahalesini azaltmak, piyasa ekonomisini ön plana çıkartmaktır. Devletin yerine özel kesim yer alacak, ekonomide dengenin belirlenmesi idari kararlar ile değil fiyat mekanizması ile gerçekleşecektir.
2. Bu program ile ithal ikameci politikadan ihracata dönük sanayileşme politikasına geçilmiştir.
3. 24 Ocak istikrar programının amacı ekonomiyi bunalımdan çıkarmaktır. Bunun içinde uzun vadeli amaçlardan önce kısa vadeli amaçlarında yerine getirilmesi gerekiyordu. Bunlar:

- a. 24 Ocak programının en önemli kısa vadeli amacı dış ödeme güçlüğüne çözüm bulmaktır. Bunu kredi ile vadesi gelen borçların ertelenmesi ile ve sınai mal ihracatının artırılması ile gerçekleşecektir.
- b. Enflasyonu düşürmek.(Enflasyon sarmalının kırılması)
- c. Atıl kapasitenin harekete geçirilmesi ve büyüme hızını yükseltmek (Şahin, 2007; 194).

1.8.3. 24 Ocak 1980 İstikrar Programının Kapsamı ve Uygulanan Politikalar

Yukarıda sıralanan hedefleri gerçekleştirmek için bir dizi tedbirler alınmıştır. Bu tedbirleri şöyle sıralayabiliriz (Şahin, 2007;195–196):

1) Programın kısa vadede ilk hedefi istikrar sağlamak, enflasyonu kontrol altına almaktır. Bunun için talebi kontrol etmeye yönelik tedbirler alındı;

a-kamu kesiminde üretilen malların fiyatları yükseltildi,

b- para arzı kontrol edilerek, reel para arzı kısıtlandı,

c-iç talep kısıtlanmasına paralel olarak sağlanan dış krediler ile bekleyen ham madde ve ara malı ithalatının önü açıldı,

d- tüketim mallarının ithalatı ile piyasalarda mal yokluğuna, karaborsaya son verildi,

e- arz-talep dengesi ile fiyat istikrarı sağlandı. 1980’de %108’i bulan enflasyon oranı 1981’de %36,8’e 1982’de ise %27,1 olarak gerçekleşti,

2) Devletin ekonomideki yerini daraltmaya yönelik tedbirler: sigara tekelinin kaldırılması, madenlerin kamulaştırılması kararının iptal edilmesi ve KİT’lerin özelleştirilmesi çalışmalarına başlanması, piyasada fiyat rekabetini gerçekleştirmek için ithalatın serbestleştirilmesi, taban fiyatları ile destekleme alımlarının daraltılması, faiz oranları ve döviz kurunun serbest piyasada belirlenmesi için kurumsal alt yapının oluşturulması.

3) Dış ticaretin serbestleştirilmesi ve yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesine yönelik tedbirler: Döviz alım satımının serbestleştirilmesi ve döviz piyasasındaki kontrol ve yasakların kaldırılması.

4) İthalat ve ihracat rejiminin serbestleştirilmesi amacına yönelik tedbirler: ithalattan alınan damga resmi ve teminatlar ve kotaya tabi mal sayısı azaltılmıştır. Gümrük vergileri indirilmiştir. İthalatın üzerindeki dolaysız devlet kontrolleri kaldırılmıştır. İthalatta liberasyon artmış, ihracatta devlet müdahalesi kalkmış ve teşvik sistemi genişletilmiştir.

5) Yabancı sermayenin dolaysız yatırımları teşvik edilmiş, idari denetim azaltılmıştır.

6) Faiz oranlarının serbestleştirilmiş ve reel faiz uygulamasına geçilmiştir.

7) Fiyat oluşumunun piyasaya bırakılmıştır,

24 Ocak 1980 istikrar tedbirleri ekonomi politikaları açısından bir dönüm noktasıdır. Bu program ile:

—kambiyo politikası serbestleştirilmiş,

—günlük kur ayarlamaları ile TL'nin sürekli değer kaybettiği bir sürece girilmiş,

— ithal kotalarının kaldırılmaya başlanması ile ithalat serbestleşmiş,

— ihracat destekleri ekonominin temel aracı haline gelmiştir.

İhracat 1980–1984 yılları arasındaki dönemde %314 artmış. Ancak ithalatta artış gerçekleşmemesi sebebiyle dış ticaret açığı 1980 sonrasında da devam etmiştir (Taşkın, 2003;148).

1.8.4. 24 Ocak İstikrar Tedbirlerinin Sonuçları

a) İhracat artmış, ihracat içinde sanayi mallarının payı yükselmiştir. 1980'de 2,9milyar \$ ihracat, 1983'de 5,9 milyar\$'a sıçramıştır.

b) İhracattaki artış ve diğer döviz gelirlerindeki artış, ödemeler dengesini ve döviz sıkıntısını iyileştirmiştir.

c) Yabancı sermaye, işçi döviz gelirleri ve turizm gelirleri artmıştır.

- d) Kısa dönemde yokluklar, kuyruk ve karaborsa ortadan kalkmıştır.
- e) 1981 liberasyonundan sonra ithalattaki artış, dış ticaret açığını artırmıştır.
- f) Enerji sıkıntısı azalmış ve kapasite kullanım oranı artmıştır.
- g) Fiyatlar 1981–1987 döneminde yıllık ortalama %30 düzeyinde gerçekleşmiştir.
- h) Faizler yükselmiş ve banka mevduatları artmıştır.
- i) 1980–1983 döneminde GSMH sabit fiyatlarla %4 yükselmiştir.
- j) KİT ürünlerine zam yapılarak, zararlar kapatılmış, böylelikle hazinenin yükü hafiflemiştir.
- k) Maaş ve ücretlere enflasyon oranında zam yapılmıştır bu durum gelir dağılımının bozulmasına neden olmuştur.
- l) Tarımsal ürünlerin destekleme fiyatları, enflasyondan daha düşük orandan yükseltilmiş ve destekleme alımlarının alanı daraltılmıştır (Karluk, 2005;409).

1.8.5. 24 Ocak Sonrası İzlenen Makro Ekonomik Politikalar

a)Para Politikası:

1 Temmuz 1980'den itibaren reel faizlerin yükselmesi, TL'nin yabancı paralar karşısında değer kaybetmesi para talebinin artmasına sebep olmuştur. Parasal gerilemenin kontrol altında tutulması ve para talebinin artması 1981 ve 1982 yıllarında enflasyon oranının azalmasını sağlamıştır. 1983 yılında ise; para ve maliye politikalarının gevşetilmesiyle enflasyon oranı hızla artmıştır. Ayrıca 1980'li yıllarda paranın dolaşım hızında da artış yaşanmıştır (Parasız, 2003;299).

b)Maliye Politikası:

1980 sonrası maliye politikasının temel özelliği;

- Devletin küçülmesi, kamu müdahalesinin azaltılması,
- Dışa açık ekonomik ve mali yapının desteklenmesi,
- Mal ve sermaye piyasalarındaki piyasa merkezli yapının önem

kazanması; emek piyasalarında ise devlet müdahalesinin artması (Şahinöz, 2001;271).

c)Döviz Kuru Politikası:

24 Ocak istikrar tedbirleri ile ihracatı teşvik, ithalatı serbestleştirme politikaları uygulayan Türkiye’de 25 Ocak 1980 tarihinde 1\$= 70 TL, olarak belirlenmiştir. 1 Mayıs 1981’e kadar TL sık sık %1,5–5,5 arasında devalüe edilmiş, esnek kur sistemi uygulanmıştır. 1981 tarihinden itibaren Bakanlar Kurulu’nun yetkisinde olan kur belirleme görevi Merkez Bankası’na devredilmiştir. Günlük olarak belirlenen döviz kuru uygulamasına 1983 yılında son verilmiştir. Sadece TL’nin ABD doları cinsinden kurunu günlük belirleyip ilan edilmeye başlanmıştır. Yetkili bankalar da Merkez Bankası’nın belirlediği kurun %6 altında ve üstünde alış-satış kurları uygulayabilme yetkisine sahip olmuştur. 1984 yılında bu oran %8’e yükseltilmiştir. Amaç; bankaların döviz arz ve talebini belirlemede daha fazla etkide bulunmalarını sağlamaktadır. Ancak bankalar, Merkez Bankası’nın belirlediği kurdan pek uzaklaşmamışlardır. Bankaların döviz işlem hacmini kısıtlayan döviz pozisyon limitleri kaldırılmıştır. Fakat bu uygulama kur makasının açılması ve ayarlamaların yeterli olmaması sebebiyle; bankalarda spekülasyon amaçlı döviz birikimleri oluşmuştur. Bunun üzerine bankaların döviz karşılıklarının belirli miktarını 1986 yılında itibaren Merkez Bankası’nda tutma zorunluluğu getirilmiştir. 1983 yılında kabul edilen $\pm$ %6’lık marj, 1986’da %1’e indirilmiştir (Karluk, 2005;540–541).

Türkiye’de 1980 öncesi enflasyon artış hızı döviz kurundaki artıştan 1980–1985 döneminde ise döviz kurlarının artış hızı enflasyon artış hızından daha fazla gerçekleşmiştir. Türkiye ithalatının yaklaşık %85-%90’nın yatırım malı ve hammadde oluşturmaktadır. Bu Türkiye ekonomisi için döviz kurunun önemini belirtir. Döviz kuru artınca ithalat TL olarak daha pahalılaşır. Üreticiler böylelikle artan maliyetlerini ürünlerine yansıtabilmektedir (Parasız, 2003;300).

1.8.6. 4 Şubat 1988 İstikrar Kararları ve Sonuçları

Türkiye 24 Ocak istikrar kararları ile yapısal bir değişim sürecine girmiştir, ancak istikrarı sağlamada tam olarak başarılı olamamıştır. Böylelikle Türkiye ekonomisi 1988 yılında yeni bir krizle karşı karşıya kalmıştır. 1988 yılı başlarında fiyatlar yükselmiş, üretim düşmüş, reel yatırımlar azalmış ancak dış ticarete konu olmayan sektörlerle doğru

yatırım yönelmesi olmuş, tüketim artmış fakat cari işlemler dengesi fazla vermiştir. Bu süreç; ekonominin önce canlanması, sonra durgunlaşması ve tekrar büyüme sürecine girmesi olarak adlandırılmıştır. 1988 yılındaki genel seçimler kamu açıklarını arttırmış ve mali piyasalardaki dengeleri bozmuştur. Döviz rezervleri azalmış, dış ödemelerde güçlükler oluşmuştur. Hükümet 4 Şubat 1988’de krizi engellemek için bir takım tedbirler almıştır:

- Bankaların Merkez Bankası’na zorunlu döviz devri uygulaması başlatılmıştır,
- Mevduat munzam karşılıkları artmıştır,
- Mevduat faizleri %50’den %65’e yükselmiştir (Karluk, 2005;410).

Merkez bankası likiditeyi çekmek ve para arzını kontrol etmek için şu uygulamaları gerçekleştirmiştir:

- 29 Şubat 1985’de bankalar arası para piyasasında alt ve üst limit uygulaması başlatılmış,
- 21 Mart 1988’de bankalar arası para piyasasında çift yönlü kotasyon sistemi yürürlüğe konmuştur,
- Açık piyasa portföyü 1 Trilyon TL’ye yükseltilmiştir,
- Vadesiz döviz tevdiatları munzam karşılıklarına yapılan artışın Merkez Bankası’na TL cinsinden yatırılması kararı alınmıştır (Parasız, 2003;323).

1.8.7. Türkiye Ekonomisinde 1989 Dönüşümü

Türkiye 1989 yılında ani bir kararla ve dengesiz bir ekonomiyle IMF’nin önerdiği finansal serbestliğe adımını atmıştır. Dış finansal serbestlik ile sermaye hareketlerinin serbest kalmasına ve yurtiçinde yerleşik kurum ve bireyler arasındaki iktisadi işlemlerin yabancı para cinsinden yapılabilmesine imkân tanınmıştır. 1989 yılından sonra Türkiye’ye aşırı yabancı sermaye girişi meydana gelmiştir. Finansal hareketlerin serbestleşmesiyle meydana gelen yabancı sermaye girişi sonucu; yerli para yabancı paralar karşısında değer kazanarak ihraç ürünlerinin dış fiyatlarının artmasına ve

ithalatın ucuzlamasına neden olmuştur. Ayrıca spekülâtif sermaye girişi faizleri ve finansal araçların getirisini arttırarak reel yatırımları azaltıcı rol oynayarak imalat sanayisi ihracatını olumsuz etkilemiştir (Kepenek-Yentürk, 2007;319).

İmalat sanayinin toplam sabit sermaye yatırımları içindeki payı 1985 ‘de %21’ e, 1988’de %15’e ve 1989’da ise %13,5’e gerilemiştir. Türkiye’de 1980’li yıllar yüksek enflasyonlu, istikrarsız büyüme içinde, dış ticarete ve mali piyasalarda serbestleşme çabalarının devam ettiği yıllar olmuştur. Devlet bu yıllarda sanayileşmeye katkısını azaltmıştır. Fakat yoğun şekilde iç ve dış borçlanmaya başvurarak ekonomiden kaynak kullanımını arttırmıştır (Şahin, 2007;209–210).

1.9. Ekonomi Politikasında Nominal Çapa Uygulaması 1990’lı Yıllar ve 5 Nisan 1994 Kararları

1990’lı yıllar içinde Latin Amerika ve Güneydoğu Asya ülkeleri gibi Türkiye’de farklı ekonomiye ve iktisat politikası tarihine sahip olmasına rağmen ekonomik krizler ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu ülkelere IMF’nin önerdiği politikalar aynıdır:

- Sermaye hareketleri kayıtsız şartsız serbest bırakılması,,
- Kemer sıkma politikası,
- Denk bütçe politikası,
- Sıkı para politikası,
- Döviz kurunun belirli bir süre sabitlenerek enflasyonla mücadele politikası (Kepenek-Yentürk, 2007;222).

1990’lı yıllarda Dünya Ticaret Örgütünü kuran ve uluslar arası ticarete yeni normlar getiren Uruguay Turu Nihai Senedine taraf olunmuştur. Ayrıca 1996 yılında Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği gerçekleştirilmiştir (Kayalar, 2003;3).

1990 yılında Körfez Savaşı, 1991 yılında erken seçimler para politikalarının gevşemesine neden olmuştur. Erken seçim sınırlı sayıda üründe uygulanan destekleme alımlarının artmasına, fiyatların yükselmesine ve kamu kesimi işçi ücretlerinin de yükselmesine neden olmuştur. Böylelikle kamu açıkları artmış, KKBG’nin GSMH içindeki payı artmıştır. 1990 yılı Körfez Savaşı yıllarında mevduatların bankalardan

çekilmesi bankacılık sektöründe krizi tetiklemiştir. Erken seçim harcamalarının karşılanması, Merkez Bankası üzerindeki baskıyı arttırmış döviz kurlarının ve faizlerin yükselmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca terörle mücadele kapsamındaki harcamalar da bütçe üzerinde olumsuz etki yaratmıştır. Türkiye döviz kuru ve faiz arasındaki dengeyi sağlayarak, uluslar arası para piyasalarından sağlanan kaynaklar ile bütçe açıklarını kapatabilmiştir. Ancak 1993 yılı sonlarında faizlerin düşmesiyle döviz kuru – faiz dengesi bozulmuş ve ekonomik krize zemin hazırlamıştır. Ayrıca 1994 yılı başında iki rating kuruluşunun Türkiye’ye düşük kredi notu vermesi, Türkiye’den 7milyar\$ sıcak para çıkışına neden olmuştur (Karluk, 2005; 411).

1.9.1. 1988–1993 Yıllarında Türkiye Ekonomisinde Gelişmeler: 5 Nisan 1994 Öncesi

1- İç talep genişlemesine dayalı büyüme stratejisi: ücret ve maaşlar ve tarımsal destekleme fiyatları yüksek oranlarda arttırılmıştır. GSMH’da düzenli, istikrarlı bir büyüme sağlanamamış ve ekonomide istikrarsızlık derinleşmiştir.

2- 1984–1988 döneminde ihracat teşviklerle desteklenmiştir. 1989’ dan itibaren, hükümet kur ayarlamalarını enflasyonun altında tutmuş ve TL iç piyasada aşırı değerlenmiştir. 1988–1993 döneminde ihracat artış hızı azalmış, ithalat artarak dış ticaret bilânçosu açığı hızla büyümüştür.

3- Dış borç 1988’den sonra da devam etmiştir. 1980’de 15,2 milyar \$ olan dış borç stoku 1989’da 41,7 milyar \$, 1993’de ise 67,3 milyar \$ gerçeklemiştir. 1988–1993 döneminde hem iç borç hem de dış borç hızla artmıştır. 1988’den itibaren ekonomide döviz açığı da artmıştır (Şahin, 2007; 215–217).

1.9.2.Krizin Nedenleri:

Yüksek spekülâtif sermaye girişi; hem cari hem de kamu açıklarının artmasına TL’nin yabancı paralar karşısında değerlenmesine, faizlerin yükselmesine, para arzının ve kredi hacminin genişlemesine neden olmuştur. Bütün bu etkenler ise krize neden olan dengesizlikleri doğurmuştur. Diğer yandan kötü kriz yönetimi Türkiye ekonomisinde var olan dengesizlikleri arttırarak krizi başlatıcı rol oynamıştır. Kısaca kriz nedenini iki başlıkta toplayabiliriz:

- Spekülatif sermaye yönetimi
- Kriz yönetimi

Türkiye finansal serbestleşme döneminde, yüksek sermaye girişinin Merkez Bankası tarafından sterilize edilmesi yerine kısa vadeli borçlanma yoluna gidilerek kamu harcamaları için kaynak olarak kullanılmasını tercih etmiştir. Aşırı spekülatif sermaye girişi ekonominin genel yapısını olumsuz etkilemiş ve Türkiye’de başvurulan uygulamalar ve iktisadi kararlar krizin boyutunu arttırıcı rol oynamıştır (Kepenek-Yentürk, 2007; 580–581).

1.9.2.1. 5 Nisan Kararları’na Neden Olan Ekonomik Yapı

a) 1986 yılından itibaren kamu açıkları sürekli artarak devam etmiştir. Ayrıca kamunun iç borçlanmasında ciddi bir artış yaşanmıştır. 1986 yılında 100 liralık vergi gelirlerinin 43 lirası iç borç anapara ve faiz ödemesinde kullanılmıştır. 1991 yılında 43 lira yükselerek 60 liraya, 1993 yılında ise 104 liraya çıkmıştır.

b) Ekonomide iç talepten kaynaklanan büyüme gerçekleşmiştir. Bunun nedeni ise, kamu açıklarının artması, reel ücretlerin yükselmesi ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ile TL’nin reel olarak değerlendirilmesidir. Bu durum dış ticaret ve cari işlemler açıklarının artmasına neden olmuştur.

c) 1988 yılında KKBG, GSMH’nin %6,2’sını, 1991 yılında %14,5’ini oluşturmuştur. Kamu açıklarının borçlanma yoluyla karşılanması, iç borçlanma faizlerin yükselmesine ve borç-vade yapısının kısılmasına neden olmuştur.

d) 1989 yılından itibaren finansal serbestleşme ortamı hakim olmuş, kamu açıklarının artması ile faizlerdeki yükseliş kısa vadeli sermaye girişlerine yol açmıştır.

e) Maaş ve ücretler artmış, GSYİH içindeki payları %20’lerden %36’ya çıkmıştır.

f) 1993 yılında TL yabancı paralar karşısında reel olarak değer kazanmıştır. Bu ise ihracat kazancını düşürerek, ithalatı nispi olarak ucuz hale getirmiştir.

g) İhracat artışlarının yavaşlaması, ithalat artışının yükselmesiyle dış ticaret açığı 1993 yılında 14,2 milyar \$’a çıkmıştır. Cari işlemler dengesi ise 6,4 milyar \$ açık vermiştir (Karluk, 2005;413).

1.9.3. 5 Nisan İstikrar Programı:

1.9.3.1. 5 Nisan Kararlarının Amaçları;

- Enflasyonu düşürmek, TL'ye istikrar kazandırmak, ihracatı arttırmak, ekonomik ve sosyal kalkınmayı sürdürülebilir bir yapıya dönüştürmek,
- Ekonominin hızlı bir şekilde parasal reformlar ile istikrara kavuşturmak,
- Ekonomik istikrarı kalıcı kılmak için, kamunun ekonomideki yerini yeniden tanımlamak. Amaç; sübvansiyon dağıtan bir devlet yapısından, ekonomide piyasa mekanizmasının işlemlerini sağlayan ve sosyal dengeleri gözetten devlet yapısını oluşturmak (Karluk, 2005;414).

1.9.3.2. Dış Ticarete Yönelik Önlemler;

- a) 1994 yılında itibaren ihracat, turizm, dış müteahhitlik ve döviz kazandırıcı işlemler Türkiye ekonomisinin temel taşlarını oluşturmuştur,
- b) Döviz kuru, 1994 yılında itibaren fiyat dezavantajını yok etmiş ve tekrar rekabet edebilir düzeye gelmiştir,
- c) Türk EximBank ihracatı teşvik amacıyla kredi ve sigorta programlarını 1994 yılında itibaren genişletecek, bu amaçla gerekli kaynak transferi sağlanacaktır,
- d) Avrupa Birliği ile gerçekleştirilecek Gümrük Birliği kapsamında, rekabet avantajına sahip olan sektörlerde üretim desteklenmesi çok önem taşımaktadır. Bu kapsamda Avrupa Birliği kriterlerine uygun, verimliliği yüksek, moda ve markaya yönelik üretim ve yatırımlar desteklenecektir,
- e) Yabancı sermayeyi özendirecek ortam yaratılacaktır,
- f) 5 Nisan kararlarıyla ihracatın itici güç olarak büyüme gerçekleştirmesi ve GSMH içindeki payının artması sağlanacaktır (Parasız, 2003;469).

1.9.3.3. Diğer Önlemler:

- TL %39 değer kaybetmiştir,

- TL' sının cazip hale getirmek için hazine bonosu, tahvil ve repo gelirlerinden alınan %5 vergi kaldırılmıştır.
- Bankaların mevduatlarından devlete vermek zorunda oldukları munzam karşılıkları sıfırlanmıştır.
- Bankaların faiz oranlarında yaptıkları değişiklikleri Merkez Bankası'na bildirme zorunluluğu kaldırılmıştır.
- Döviz kurları serbest bırakılmıştır. Kurlar on bankanın verileri temel alınarak belirlenmeye başlanmıştır.
- 10 yıl aradan sonra IMF ile stand-by anlaşması yapılmıştır.
- KİT ve TEKEL ürünlerine çok büyük oranda zam yapılmıştır (Karluk, 2005;414–415).

1.9.4. 5 Nisan 1994 Kararlarının Sonuçları

Kamu harcamalarının azaltılması ve ek vergi uygulaması 1994 yılında konsolide bütçe gelirlerini %110,3, giderlerini % 84 artırmıştır. 1993 yılında 133,1 trilyon TL olan konsolide bütçe açığı, %13,3 artarak 150,8 trilyon TL olmuştur. KKBG'nin GSMH'ya oranı 1993'de %12,2 gerçekleşmiş, bu oran 1994 yılında %8,1'e gerilemiştir. 1994 yılında iç borç miktarı bir önceki yıla oranla %123,8 artmış 799,3 trilyon TL gerçekleşmiştir. Dış borç stoku ise 65,6 milyar dolar gerçekleşmiştir. İhracat 1994 yılında, 1993 yılına göre %18 artmış, ithalat %20,9 azalmıştır. Dış ticaret açığı %63,3 oranında azalmıştır. İthalatın ihracatı karşılama oranı 1993 yılında %52,1'den 1994 yılında %77,8'e yükselmiştir. Böylelikle cari işlemler dengesi 2,6 milyar dolar fazla vermiştir (Karluk, 2005;415).

5 Nisan 1994'de yürürlüğe konan istikrar programı ile reel sektörde daralma uğruna finansal piyasalarda ki panik kontrol altına alınmıştır. 1994 yılında GSMH %6'nın üstünde azalmış, işsizlik artmış, dış ticaret hacmi daralmıştır (Şahin, 2007;238–239).

İhracatta 1993 yılından 1994 yılına 3milyar \$'lık artış yaşanmasına rağmen ithalat 6 milyar \$ kadar azalmış 23 milyar \$'a gerilemiştir. Böylelikle dış ticaret açığı 9 milyar \$ azalmış, ihracatın ithalatı karşılama oranı %77,8'e yükselmiştir (Şahinöz, 2001;310).

1995 yılında ithalatın hızla yükselmesine karşılık ihracat artışı daha az olmuş ve dış ticaret açığı genişlemiştir. 1995 Aralık ayında ithalat 4,32 milyar \$ ile en yüksek değere ulaşmıştır. Yine aralık ayında dış ticaret açığı da 1,92 milyar \$ ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır (Uygur, 1996;14).

1995 yılında erken seçimlere gidilmesiyle, genişletici para ve maliye politikası uygulanmıştır. Böylelikle ihracatta 3,5 milyar \$'lık, ithalatta ise 12,5 milyar \$'lık artış yaşanmıştır. Bu gelişmeler TL'nin yabancı paralar karşısında değer kaybının artmasına yol açmıştır (Şahinöz, 2001;310).

1.9.5. 5 Nisan 1994 Sonrası Ekonomik Yapı

Türkiye ekonomisi, 1994 yılından sonra hızlı bir ilerleme kaydetmiştir. Ancak %7–8 oranındaki büyümeye rağmen enflasyon oranı düşürülememiştir. Ekonomideki yapısal bir düzenleme gerçekleşmediğinden dolayı Merkez Bankası, 6 Eylül 1995 tarihinden itibaren bir dizi “para operasyonunu” yürürlüğe koymuştur. 6 Eylül 1995 yılında alınan kararlar ile döviz fiyatları baskı altına alınmış faizler yükseltilmiş, tüketim daraltılmış, ithalat yavaşlatılmış ve ihracat teşvik edilmiştir. 6 Eylül 1995’de, dünya fiyatlarını yansıtmadan prim verilen ithalata %6 kesinti getirilmiştir. İhracatın finansmanı için kullanılan krediler ve ihracatı teşvik belgesi kapsamında yapılan ithalattaki %6 KKDF(kaynak kullanım destekleme fonu) sıfırlanmıştır (Karluk, 2005;420–421).

1.9.5.1 24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırması

Gerek 24 Ocak 1980 kararları öncesi, gerekse 5 Nisan 1994 kararları öncesi Türkiye’nin ekonomik yapısının birbirine benzememesi; ekonomik bunalıma yol açan nedenlerin ve istikrar programlarının çok farklı olmasına neden olmuştur. Her iki bunalım öncesindeki makro ekonomik yapıda benzerlikler olsa da istikrar programlarının ortaya çıkış nedenleri ve ülke ekonomisinin genel yapısı farklı özellikler göstermiştir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

1) 1980 öncesi çıkan kriz, reel sektörde üretim girdilerinin sağlanmasında karşılaşılan sorunlar nedeniyle meydana gelmiştir. 1994 öncesinde yaşanan kriz ise, finans sektöründen kaynaklanmıştır.

2) Ekonomik bunalıma neden olan unsurların farklı olması, alınan kararların da farklı olmasına yol açmıştır. 1980 yılında, üretim girdilerinin sağlanmasında karşılaşılan sorunlardan dolayı çıkan bunalımdan alınan 24 Ocak Kararlarının amacı; üretim girdileri için rekabet ortamı oluşturmak ve kaynak kullanımını etkinleştirmektir. Bunun için; özel kesimi ön plana çıkarmak, dış ticaretin serbestleştirilmesi, kambiyo rejimini serbestleştirmek, bankacılık sektöründe rekabet sağlamak ve serbest piyasa oluşturularak mali araçların çeşitlenmesi gibi yapısal ve kurumsal düzenlemeler yapılmıştır.

Finans sektöründen kaynaklanan sıkıntılar nedeniyle alınan 5 Nisan Kararları; kısa vadeli uluslar arası sermaye hareketlerinin takip edilmesi amacına yönelik ince ayar politikasından oluşmuştur.

3) 24 Ocak İstikrar Programı; IMF destekli ve Ortodoks istikrar politikalarından oluşmuştur: Sıkı para ve maliye politikası, faizlerin yükseltilmesi, ücretlerin baskı altında tutulması, özel kesimin ön plana çıkarılması, kamu mal ve hizmet fiyatlarının arttırılması.

5 Nisan 1994 İstikrar Programı ise; yarı Heterodoks istikrar politikalarında oluşmuştur. Sıkı para ve maliye politikası, KİT ürünlerinin fiyatlarının arttırılması ve takip eden altı ay dondurulması, ücret artışlarının çok az yapılması ve üç ay sonra hiç yapılmaması, ücret artışlarının ileriye dönük hedefler çerçevesinde ve bütçe olanaklarıyla sınırlandırılması ve döviz kurunda cıpa uygulaması.

4) 24 Ocak 1980 İstikrar Programlarında, ekonominin tamamına yönelik güncel tedbirlerle birlikte yapısal değişim ön plandadır. Bu program aktif olarak 1980–1988 döneminde uygulanmıştır. Program çerçevesindeki yapısal tedbirler: Reel faiz uygulaması, bankacılık sektör faaliyetlerinin düzenlenmesi ve yabancı banka sayısının arttırılması, Sermaye Piyasası Kanununun çıkarılması, sermaye hareketlerinin liberalleşmesi, kamunun finans ihtiyacının hazine tarafından ve iç borçlanma yoluyla karşılanması, Katma Değer Vergisi uygulaması, ithalatın serbestleştirilmesi, yabancı sermaye girişinin kolaylaştırılması. Bu tedbirlere yönelik beşinci kalkınma planı uygulanmıştır.

5 Nisan 1994 İstikrar Programında ise, yedinci beş yıllık kalkınma planı ile birlikte kalıcı yapısal tedbirler benimsenmiştir: Merkez Bankası'nın daha özerkleştirilmesi, bankalar kanununun Avrupa Topluluğu Standartlarına uyumlaştırılması, vergi kontrol ve denetiminin artırılması, ihracata verilen yardımların KOBİ'lere yönelik düzenlenmesi, yatırımlarda YAP-İŞLET-DEVRET modelinin uygulanması.

5) 24 Ocak 1980 İstikrar Programı ile ekonomik faaliyette devletin rolü azaltılarak özel kesime önem verilmiştir.

5 Nisan 1994 İstikrar Programıyla ise, devletin ekonomide gözetici, denetleyici ve standart koyucu asli görevleri yerine getirmesi öngörülmüştür.

6) 24 Ocak İstikrar Tedbirleri, ekonomik yapının temelini değiştirilmesini öngören sanayi politikasından oluşmaktadır. İthal kameci sanayileşme politikası, serbest piyasa ekonomisini benimseyen bir yapıya dönüşmüştür.

5 Nisan 1994 istikrar tedbirleri ise; ekonomide temel politika değişikliği değil de, ilk etapta bozuk makro ekonomik yapıyı düzeltmek sonra da mevcut piyasa ekonomisini düzeltmeyi hedeflemiştir.

7) 24 Ocak 1980 tedbirleri orta ve uzun vadeli yapısal dönüşümü hedeflerken; 5 Nisan 1994 tedbirleri kısa vadeli güncel tedbirleri öngörmüştür.

8) 24 Ocak 1980 yılında, serbest piyasa ekonomisine geçiş ve üretim unsurlarının gelirden aldıkları payların yeniden düzenlenmesiyle ilgili kararlar alınıp uygulanmış. 5 Nisan 1994' de ise finansal yapıdaki istikrarsızlığı düzenleyici, güven artırıcı, spekülasyon hareketleri kısıtlayıcı düzenlemeler uygulanmıştır.

9) 1980 İstikrar Programı hazırlanmadan önce hükümet IMF'nin desteğini ve dış kaynak sözünü almıştır. Bu unsur, programın başarısında güvence olmuştur. Ancak 1994 İstikrar Programında, dış kaynak girişi güvence altına alınmadan uygulanmıştır (DTP a).

1.10. 1995–2000 ve Gümrük Birliğine Geçiş Dönemi

1996 yılı dış ticaret ve Türkiye ekonomisi açısından kritik bir yıl olmuştur. Çünkü bu yıl Türkiye ile Avrupa Birliği arasında bir Gümrük Birliği kurulmuştur. 1 Ocak 1996

tarihinde oluşturulan Gümrük Birliği sadece tarafların birbirlerine uyguladıkları gümrük vergilerinin, ikili ticaretin önündeki her türlü engelin kaldırılmasını ve üçüncü ülkelere ortak bir gümrük vergisi uygulamasını içermiştir (Özcan, 1998;4).

Türkiye, Gümrük Birliği ile uluslararası ekonomik ilişkilerde meydana gelen gelişmelere uyum sağlamak için yeni bir ihracat rejimi uygulamıştır. Yeni rejimle ihracat ile ilgili yenilikler şöyle sıralanabilir;

- a) İhracatı geliştirmek ve özendirmek için yapılan tüm önlemler, yapılan düzenlemeler ve ihracata konu ürünlere rekabet gücü kazandıracak çalışmalar DTM'nin bağlı olduğu devlet başkanlığının yetkisine bırakılmıştır.
- b) İhracatçı belgesi kaldırılmış, ihracatçı birliğe üye olan herkese ihracatçı olma imkânı sağlanmıştır. Ayrıca vergi numarası olan herkese, özellikle KOBİ'lere ihracat yapabilme şansı verilmiştir.
- c) Bir taraftan ihracatta uygulanan müeyyideler azaltılmış, diğer taraftan ihracatla ilgili tüm kişi ve kurumlar müeyyide kapsamına alınmıştır.
- d) Türkiye, Gümrük Birliği ile birlikte ihracat teşviklerinde AB'ye uyumlu hale getirme taahhüdüne girmiştir (Şahin, 2007; 408).

1995 yılında Gümrük Birliği'ne uyum kapsamında iç talepteki canlanma ile ithalat artmış, ihracat artışı ise sınırlı kalmıştır. 1996 yılında Gümrük Birliği'ne girilmesiyle ithalat %22,7 oranında artış gerçekleşmiştir. 1995 yılında ihracat, teşvik politikalarının etkisiyle %19,5 oranında artarak 21,6 milyar dolar gerçekleşmiştir. Gümrük Birliği'nin etkisiyle 1996 yılında %7,3 oranında artarak ihracat, beklenen düzeyde yükselmemiştir. İthalat 1997 yılında %11,5 artış gerçekleştirerek 48,7 milyar dolar olmuştur. 1998 yılında iç talep daralmasının etkisiyle 41,6 milyar dolara gerilemiştir. 1999 yılında ise ithalat, Ocak-Kasım ayları itibarıyla %7,3 azalarak 35,2 milyar dolar gerçekleşmiştir. İhracat ise 1997 yılında %13 artmış ve 26,2 milyar dolar olmuştur. 1997 yılı haricinde ihracatta gelişmenin gerçekleşmemesi, ihracatı arttırmaya yönelik çabaların zayıf kalmasından kaynaklanmıştır. Ayrıca eski Sovyet Cumhuriyetleri ile yapılan bavul ticaretinin verilere girmemesi de diğer bir unsuru oluşturmuştur (Parasız, 2003;523–524).

1997 yılında ithalat ve ihracatın sektörel dağılımına baktığımızda tarım sektörünün ihracat içindeki payı %10, sanayi sektörünün %88, madencilik sektörünün payı ise %2'dir. Tarım sektörünün ithalattaki payı %5, sanayi sektörü %84, madencilik ise %11 olarak gerçekleşmiştir (Özcan, 1998;11).

1997 yılında meydana gelen Güneydoğu Asya krizi dış ticaret performansını olumsuz etkilemiştir. 1997 yılında yaşanan Uzakdoğu Krizi, ABD ekonomisinin sergilediği performans çerçevesinde dünya ekonomisine etkisi sınırlı kalmıştır. Ancak özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülke ekonomilerine ciddi olumsuz etkileri olmuştur (Varol, 2003;161).

Dünya talebi yavaşlamış, dünya üretim artışı azalmış ve dünya ticareti büyüme hızı 1997'de %9,9'luk artıştan 1998'de %3,3'e gerilemiştir. Güneydoğu Asya Krizi ve ardından Rusya Krizi Türkiye dış ticaretini olumsuz etkilemiştir. Özellikle ihracat performansı etkilenmiş; Güneydoğu Asya krizi demir-çelik ürünleri ihracatını, Rusya krizi ise bavul ticaretini olumsuz etkilemiştir. Asya ve Rusya krizlerinin Türkiye ihracatı üzerindeki etkisi iki yönlü gerçekleşmiştir:

- 1) Türkiye'nin ihraç pazarında Doğu Asya ülkeleri rakip ülkelerdir. Bu ülkelerin paralarını yüksek oranda devalüe etmeleri tekstil ve konfeksiyon başta olmak üzere Türkiye ihracatını olumsuz etkilemiştir.
- 2) Demir – Çelik sektörünün ana pazarını oluşturan Doğu Asya ülkelerinde yaşanan talep daralması, bu sektörlerin ihracatını olumsuz yönde etkilemiştir. Türkiye'nin bu ülkelere yaptığı toplam ihracat 1998 yılında %34,4 azalmıştır (Aktan, 1999;546).

Oldukça geniş bir alanda ortaya çıkan ve birçok ülkeyi olumsuz etkileyen Güneydoğu Asya krizi atlatılmadan, 1998 yılında Rusya Krizi patlak vermiştir. Rusya Federasyonu'nun 1997 yılında Türkiye'nin toplam ihracat içindeki %8'lik payı ve Türkiye'nin ticaretinde Almanya'dan sonraki ikinci büyük Pazar niteliğinde olması krizin Türkiye açısından etkisini arttırmıştır (Varol, 2003;161).

1998 yılında enflasyonda devamlı düşüş ve makro ekonomik denge sağlanması hedeflenmiştir. Ancak yaşanan krizler ve seçim ortamına girilmesi ekonomik faaliyetlerde daralma meydana getirmiştir. 1998 yılında ihracat bir önceki yıla göre

ancak 0,7 milyar\$ artarak 26,9 milyar \$, ithalat ise yaklaşık 3 milyar \$ azalarak 45,9 milyar \$ gerçekleşerek dış ticaret açığı 18,9 milyar \$'a gerilemiştir. Küresel krizin etkisiyle Türkiye ekonomisindeki gerileme 1999 yılının ilk yarısında belirsizliğe yol açmış ve ikinci yarısında yaşanan deprem felaketiyle de derinleşmiştir (Şahinöz, 2001; 311).

1999 yılı, Marmara Depremi çerçevesinde hem ekonomik hem sosyal açıdan büyük sıkıntılara sahne olmuştur. Deprem bölgesinin, en önemli sanayi ve ticaret bölgesi olması depremin etkilerinin daha fazla hissedilmesine yol açmıştır. 1999 yılında GSMH bir önceki yıla göre %6,1 oranında gerilemiştir (Varol, 2003;162).

1999 yılında yaşanan ekonomik durgunluk 2000 yılında yerini genişlemeye bırakmıştır. İthalat ham petrol, doğalgaz, petrol ürünleri, kimyasal maddeler, motorlu kara taşıtları ve diğer bazı maddelerdeki artışlardan dolayı 54 milyar \$'a yükselmiştir. Ancak ihracatta aynı gelişme yaşanmamış, ihracatın ithalatı karşılama oranı %50,8'e düşmüştür (Şahinöz, 2001;311).

Aralık 1999'da IMF ile Stand-By anlaşması imzalanmış ve Enflasyon İle Mücadele Programı(EMP) uygulanmaya başlanmıştır. EMP, 2000–2002 yıllarında uygulanarak enflasyonu tek haneye düşürmeyi hedeflemiştir. Bu dönem içinde; Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılamak için IMF yaklaşık 7,5 milyar \$ ek rezerv kolaylığı ve 2,9 milyar \$ Stand-By için olmak üzere toplam 10,4 milyar \$ kredi imkanı sağlamıştır. Ayrıca Türkiye yine bu anlaşma ile uluslar arası mali piyasalarda da kolay kredi temin edebilme imkanı elde etmiştir. Fakat EMP yaklaşık 14 ay uygulanabilmiştir, Şubat 2001'de terkedilmiştir (Şahin, 2007;414).

Aralık 1999 tarihinde IMF'ye verilen Niyet Mektubunda 2000 yılı enflasyonunu Aralık 2000 sonu itibariyle %25' e düşürmek, TEFİ ve TÜFE oranlarının 2001 yılı sonunda %10-12'e 2002 yılı sonunda ise yaklaşık %5–7' e düşürmek hedeflenmiştir. Bu hedefin gerçekleşmesi için; sıkı mali disiplin, yapısal reform ve önceden belirlenmiş döviz kuru hedeflerinin olması gerekmektedir. Enflasyon ile mücadelede nominal çapa uygulaması birçok tehdit taşımaktadır. Döviz kurunun belli bir süre düşük oranda devalüe edilmesi ya da sabit tutulması yüksek oranda dış kaynak girişine bağlıdır. Döviz kurunun nominal çapa uygulaması yerli paranın değerlenmesine ve dolayısıyla da dış ticaret açığının artmasına yol açmaktadır. Türkiye'de de bu yaşanmıştır. 1999 Aralık tarihinde

IMF'ye verilmiş olan niyet mektubunda yer alan reform, programın uygulanmasından 11 ay sonra başlanmaması, başta IMF olmak üzere uluslar arası yatırımcıların siyasi iktidarın programı desteklemediği kanısını güçlendirmiştir. Yapısal reformların içinde bankacılık reformunun da yapılmamış olması Kasım 2000'de ciddi sorunlara neden olmuştur. Sermaye yapısı yetersiz, bilânço aktifinde çok sayıda devlet tahvili olan ve döviz stoku yetersiz olan bankalarda önemli faiz riski meydana gelmiştir. Diğer taraftan açık pozisyonların fazla ve döviz stokunun yetersiz olması bankacılık sektöründe likidite talebi meydana getirmiştir. 2000 yılında, uygulanan sabit kurdan dolayı TL değerlenmiş ihracat yavaşlamış, ithalat ise artmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2007; 325–332).

Böylelikle ihracat sadece %4,5 oranında artarak 27,8 milyar \$ gerçekleşmiştir. Ancak iç talepteki artış ve reel olarak değerlendirilen TL'nin etkisiyle ithalat bir önceki yıla göre %34 oranında artarak 54,5 milyar\$ gerçekleşmiştir (Kayalar, 2003;4).

2000 yılında ihracatta sanayi sektörünün payı %91,2'e yükselirken, tarımın payı %7,8'e inmiştir. İthalatta ise yatırım malı %20,8, tüketim malı %13,3 ve hammadde ise %65,9 oranında gerçekleşmiştir (Şahinöz, 2001;311–313).

1.11. 2000–2002 Enflasyonla Mücadele Programı

Türkiye 1990'lı yıllarda enflasyon baskısını ortadan kaldıramamış, uygulanan istikrar önlemleri başarısız olmuş, bütçe açıkları devam etmiş ve borçlanma artmıştır. Bunlara ilave olarak Güney Doğu Asya ve Rusya Krizlerinin olumsuz etkileri Türkiye'nin durumunun daha da ağırlaşmasına neden olmuştur. Faiz oranlarını ve enflasyonu düşürmek ve kamu kesimi borçlarını kontrol altına almak için Enflasyonla Mücadele Programı uygulanmıştır. Bu programın hedeflerinin şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1) Enflasyonu 3 yıl içinde %5'e düşürmek.
- 2) GSMH'nin program boyunca büyümesi(2000'de %5,6, 2001'de %5,2, 2002'de %5.8)
- 3) Cari Açık/GSMH oranı 2002'de %1,5' e düşürmek
- 4) Kamu Borç Stoku/GSMH oranının %54,6' ya indirilmesi (Şahin, 2007;249).

1.11.1. Emp Döneminde Para ve Döviz Kuru Politikası

Para politikası, TCMB kontrolüne bırakılmıştır; para arzının denetimi ve nominal çapa döviz kurunu esas alan para kurulu benzeri bir politika uygulamasıdır. TCMB' nin görevi Net İç Varlıkları kontrol altına almaktır. Parasal genişleme veya ekonomide likidite ihtiyacı Net Dış Varlıklardaki artışa endekslenmiştir. TCMB' nin sterilizasyona gitmemesi ve döviz girişine bağlı parasal genişleme ile faiz oranlarının azaltılması planlanmıştır. Türkiye böylece küresel krizlere ve kısa vadeli para girişlerine duyarlı hale gelmiştir. Nominal çapa döviz kuru uygulamasının 2001 Temmuz ayından itibaren kaldırılması bu tarihten itibaren dalgalı kura geçilmesi hedeflenmiştir. TCMB 22 Şubat 2001 tarihine kadar para ve döviz kuru politikalarını uygulamıştır (Şahin, 2007; 251).

1.11.2. Emp Döneminde Maliye Politikası ve Kamu Dengesi

Programda kamu kesimi borçlanma gereğinin azaltılması ve faiz oranlarının düşürülmesi öncelikli hedeflerdir. Ayrıca 2000' de faiz dışı bütçe fazlası/GSMH oranının %5,5 olması diğer öncelikli hedeflerden biridir. 2001 ve 2002 yılında faiz dışı fazla/GSMH oranının %6,5 olması hedeflenmiştir. Kamu kesimi dengesi için özelleştirme gelirleri büyük önem kazanmıştır. Özelleştirme gelirlerinin 2000'de 7,6 milyar \$ olması beklenmiştir. Ayrıca EMP döneminde özelleştirme gelirlerinin yaklaşık 4-5 milyar \$'lık kısmının Hazineye aktarılması planlanmıştır (Şahin, 2007; 251-252).

1.11.3. Yapısal Reformlar

- Özelleştirme programının iyileştirmesi
- Finansal sektörün yeniden düzenlenmesi
- Uluslar arası standartlara uygun denetim sağlanması
- Sosyal güvenlik reformu
- Tarımsal destekleme reformu
- Yerel yönetimler reformu

EMP kapsamında özelleştirmeden beklenen gelir 2000'de 7,6 milyar \$, 2001'de 7 milyar \$ ve 2002 yılında 4 milyar \$'dır. Özelleştirmede öncelikli enerji ve telekomünikasyon sektörleridir. Finansal sektörün yeniden yapılanması; Bankacılık

sektörünün yeniden düzenlenmesi, sermaye yapısının güçlendirilmesi ve denetimin uluslar arası standartlara uyumlaştırılması, kamu bankalarının görev alanlarının tespiti ve görev zararlarının azaltılması, bütçe içi ve dışı fonların tasfiye edilmesidir (Şahin, 2007;252-253).

1.12. 2002–2004 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

Uygulanan istikrar programı 2001 yılı Şubat ayında meydana gelen kriz ile sekteye uğramıştır. Bankacılık sektöründe yaşanan sorunların çözümlenememesi ve diğer etkenler; faizlerin yükselmesine, sermaye çıkışına ve borsanın düşmesine neden olmuştur. Krizi önlemek için kurlar serbest bırakılmıştır ve dalgalı kur uygulamasına geçilmesi sonucu TL, yabancı paralar karşısında değer kaybetmeye başlamıştır (Varol, 2003;163).

19 Şubat'ta, başbakan ile cumhurbaşkanı arasında çıkan siyasi gerginlikten sonra ikinci bir kriz meydana gelmiş ve ekonomiden önemli miktarda sermaye çıkışı yaşanmıştır. Bankaların açık pozisyonlarını kapatma çabaları döviz talebini arttırarak likidite sıkışıklığına neden olmuştur. Ardından faiz oranları tekrar yükselmiş, TCMB ciddi oranda rezerv kaybetmemek için döviz satmama kararı almıştır. Ve 22 Şubat'ta 7 saat süren bakanlar kurulu toplantısı sonucu kur dalgalanmaya bırakılmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2007; 593–594).

2001 yılında GSMH %9,4 oranında azalmıştır. Bankacılık sektörü başta olmak üzere imalat sanayisinde ve hizmet sektöründe işten çıkarılmalar yaşanmış ve işsizlik oranı yükselmiştir. Enflasyon ise, TÜFE %54,4 TEFE %61,6 seviyelerinde gerçekleşmiştir. 14 Nisan 2001 tarihinde IMF ile yapılan görüşmeler ve Stand-By anlaşması ile birlikte Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) adıyla yeni bir reform programı açıklanmıştır. Bu program çerçevesinde IMF 18–20 milyar \$ yeni dış kaynak vaadinde bulunmuştur. Ayrıca mevcut kredi borcu, program bitiminden itibaren başlayacaktır. Bunlara karşılık ise, söz konusu yeniden yapılandırma programının yasal çatısı, IMF'nin önerileriyle ve kısa zamanda çıkarılacak 15 yasa ile oluşturulacaktır. Henüz özelleştirilmemiş büyük KİT'lerin(Tekel, Tüpraş, Telekom, Pektim, THY) ve kamu bankalarının özelleştirilmesi tamamlanacak, yabancı sermayeye bu kuruluşları satın alma imkanı sağlanacak, tarım destekleme politikasında Doğrudan Gelir Destekleme politikası uygulanacaktır (Şahin, 2007; 255–256).

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programında ödemeler bilançosunun iyileştirilmesi, programın başarısı için temel koşullardan biridir. Dalgalı kura geçiş ile beklenen; döviz kurunun artması, ülkenin fiyat rekabet gücünün yükselerek döviz gelirlerini arttırmasıdır. 2001 yılında ihracattaki artışta döviz kurunun yükselmesi ile iç talebin daralmasının büyük katkısı olmuştur. 2001 yılında ihracat, ekonomide yaşanan olumsuzluklara karşın %14 artmış, 31,3 milyar \$ seviyesinde gerçekleşmiştir. İthalat ise 41,3 milyar \$ gerçekleşerek dış ticaret açığı geçen yıla göre azalarak 10 milyar \$ olmuştur (Şahin,2007; 266–267).

Tablo 7- Dış Ekonomik İlişkilerde Bazı Makro Göstergeler (Milyar Dolar)

Yıllar	İhracat (X)	İthalat (M)	Dış Ticaret Açığı (X-M)	Cari Açık	X/M (%)	Cari Açık / GSMH %
2000	27,8	54,5	26,7	9,8	51	4,9
2001	31,3	41,3	10	3,4	75,7	2,3
2002	36,1	51,6	15,5	1,5	69,9	0,8
2003	47,2	69,3	22,1	8	68,1	3,3
2004	63,2	97,5	34,3	15,6	64,8	5,2
2005	73,5	116,8	43,3	22,7	62,9	6,3
2006	85,5	138,3	52,8	31,5	61,8	7,9

Kaynak:H.Şahin, Türkiye Ekonomisi, 2007, s:272, Tablo:9.3.

2002 yılında olumlu sonuçlar alınmaya başlanmış, ekonomideki iyileşme artarak devam etmiştir. 2002 yılı gerek Türkiye, gerek dünya ekonomisi açısından toparlanma yılı olmuştur. 2002 yılında GSMH %7,8, sanayi üretimi %8,7 artarak ekonomide canlanma yaratmışlardır. İhracat başarılı bir performans sergileyerek 36,1 milyar \$ gerçekleşmiştir (Kayalar, 2003;5).

2001 Ekonomik kriz ardından dış ticaret hızlı bir şekilde ilerlemiştir. 2002–2006 döneminde, ihracatın yıllık ortalama artışı %21,8, ithalatın ise %28 olarak gerçekleşmiştir. İhracattaki ve ithalattaki hızlı artış dış ticaret ve cari açığı arttırmıştır. 2002–2006 döneminde reel döviz kurunun yükselmesi ithalatı arttırıcı rol oynamıştır. İhracat ise, ithalattaki serbestleşmeye, büyümeye, dünya ekonomisindeki gelişmelere, imalat sanayinde kapasite ve verim artışına bağlı olarak artmıştır. İthalatın ihracatı karşılama oranı 2002–2006 döneminde %71 olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret genişledikçe, dış ticaret açığında ve cari açıkta artış Türkiye’nin dış kaynak ihtiyacını arttırmıştır. 2005 yılında 42,5 milyar \$ gerçekleşen dış ticaret açığı 2006 yılında 52,5 milyar \$; cari açık 2005’de 22,7 milyar \$, 2006 yılında 31,5 milyar\$ olarak gerçekleşmiştir (Şahin, 2007; 397–398).

2006 yılında ihracatımız %16,3 artışla 85,5 milyar dolar, ithalatımız %18,4 artışla 138,3 milyar dolar olmuştur. 2005 Ocak-Aralık döneminde 43,3 milyon dolar olan dış ticaret açığımız, 2006 yılı aynı döneminde % 21,9 oranında artarak 52,8 milyon dolara yükselmiştir. 2006 yılı ihracatımız ülke grupları itibariyle incelendiğinde, Avrupa Birliği'nin (AB) ihracattaki ağırlığı devam etmektedir. 2005 yılına göre AB ülkelerine yapılan ihracat %14,4 artarak 43,9 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. AB ülkeleri %51,6 ile ihracatımızda en yüksek paya sahiptir (DTMa).

İhracatımızda önemli payı olan ülkelerden, genel ihracatımızda %11,4 oranında paya sahip Almanya'ya olan ihracatımız 2006 yılında %2,3 artarak 9,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiş, Rusya Federasyonu'na ihracatımız %35,7 oranında artarak 3,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve söz konusu ülkenin genel ihracatımızdaki payı %3,8'i bulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'ne ihracatımız ise 2006 yılında %1,7 artarak 5 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve A.B.D' nin toplam ihracatımızdaki payı %5,9 olmuştur (DTM a).

BÖLÜM 2: 1980–2007 TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİNİN RAKAMSAL ANALİZİ

2.1. 1980–1990 Yıllarında Türkiye’nin Dış Ticaret Yapısı

1980 önce uygulanan ithal ikameci sanayileşme politikası başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Döviz darboğazı, yüksek enflasyon gittikçe ağırlaşmıştır. 24 Ocak 1980’de yeni bir istikrar programı devreye girerek ekonominin genel yapısını değiştirmiştir. Böylelikle ithal ikameci sanayileşme politikası terk edilerek ihracata yönelik sanayileşme politikası uygulanmıştır. 1980 yılı Türk ekonomisi ve dış ticaret politikaları açısından çok önemli bir dönüm noktasıdır. 1970’li yıllarda yaşanan 2 petrol krizi sonrasında dünya ekonomisinde baş gösteren olumsuz gelişmelere paralel olarak Türkiye ekonomisinde de yaşanmaya başlayan sorunlar, radikal kararların alınmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu nedenle, 24 Ocak Kararları olarak bilinen geniş kapsamlı bir ekonomik paket uygulamaya konulmuştur.

Tablo8: Yıllara Göre İhracat ve İthalat 1980–1990(milyon\$)

YILLAR	İHRACAT (\$)	İTHALAT (\$)	İHRACAT/İTHALAT (%)
1980	2,910	7,909	36,79
1981	4,703	8,933	52,64
1982	5,746	8,843	64,98
1983	5,728	9,235	62,02
1984	7,134	10,757	66,32
1985	7,958	11,343	70,16
1986	7,457	11,105	67,15
1987	10,19	14,158	71,97
1988	11,662	14,335	81,35
1989	11,625	15,792	73,61
1990	12,959	22,302	58,11

Kaynak: www.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-2001(05.02.2008)
Türkiye İstatistik Kurumu İstatistik ve Yorumlar, Mart 2008

Tablo 8’de görüldüğü gibi ihracat ve ithalat rakamları 1985 yılına kadar hızla artmıştır. 1986 yılında az bir yavaşlama olsa da artış devam etmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise 1980 yılında %36,79 seviyesinden 1990 yılında %58,11 seviyesine yükselmiştir. 1980 yılında 2,910 milyar \$ olarak gerçekleşen ihracat, 1990 yılına gelindiğinde 10 kat artmış ve 12,959 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. İthalat ise, 1980 yılında 7,909 milyar \$’dan, 1990 yılında 22,302 milyar \$’a yükselmiştir. 1980–1990 tarihleri arasında ihracatın ithalatı karşımıla oranı en fazla 1988 yılında gerçekleşmiştir.

1980–1990 yılları arasında ihracat ve ithalatın sektörel dağılıma baktığımızda, ihracatta tarım ağırlıklı, ithalatta ise sanayi ağırlı bir yapı ile karşılaşılmaktadır. Tablo 9’da ihracatın 1980 – 1990 yılları arasında sektör yapısı gösterilmiştir.

Tablo 9: İhracatın sektörel dağılımı–1980–1990(milyon\$)

YILLAR	TARIM	% PAY	MADENCİLİK	% PAY	SANAYİ	% PAY	GENEL
1980	1672	57,5	191	6,6	1047	36,0	2910
1981	1789	38,0	190	4,0	2723	57,9	4702
1982	1711	29,8	189	3,3	3846	66,9	5746
1983	1881	32,8	188	3,3	3685	64,3	5728
1984	1749	24,5	240	3,4	5145	72,1	7134
1985	1719	21,5	244	3,1	5995	75,1	7985
1986	1886	25,3	247	3,3	5324	71,4	7457
1987	1853	18,3	272	2,7	8065	79,8	10109
1988	2341	20,1	377	3,2	8943	76,7	11662
1989	2012	17,3	411	3,5	9170	78,9	11625
1990	2249	17,4	326	2,5	10349	79,9	12959

Kaynak: [www.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-2001\(05.02.2008\)](http://www.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-2001(05.02.2008))

1980 yılında Türkiye ihracatının tarımsal ağırlıklı yapısı, 1990 yılında sanayi ağırlıklı gerçekleşmiştir. Tarım sektörünün payı 1980 yılında %57,5, sanayi sektörünün payı ise %36 olarak gerçekleşmiştir. İhracat içindeki tarımsal ağırlıklı yapı 1990 yılına kadar azalan bir seyir izlemiş ve 1990 yılında %17,4 olarak gerçekleşmiştir. Madencilik sektörü ihracat içinde %6,6’lık paydan %2,5’lik paya gerilemiştir. Sanayi sektörünün payı ise 1980 yılından itibaren artarak devam etmiş, 1990 yılında %79,9’luk bir payla 12,959 milyon \$ gerçekleşmiştir.

Tablo 10: İthalatın sektörel dağılımı–1980–1990(milyon\$)

YILLAR	TARIM	% PAY	MADENCİLİK	% PAY	SANAYİ	% PAY	GENEL
1980	51,0	0,6	3195	40,4	4663	59,0	7909
1981	124,9	1,6	2478	31,2	5330	67,2	7933
1982	176,2	2,0	3739	42,3	4927	55,7	8843
1983	138,3	1,5	3441	37,3	5655	61,2	9235
1984	417,7	3,9	3644	33,9	6695	62,2	10757
1985	375,0	3,3	3626	32,0	7341	64,7	11343
1986	457,4	4,1	2145	19,3	8502	76,6	11105
1987	782,3	5,5	3034	21,4	10341	73,0	14158
1988	505,3	3,5	2861	20,0	10969	76,5	14335
1989	1047	6,6	2902	18,4	11842	75,0	15792
1990	1137	5,1	4138	18,6	16482	73,9	22302

Kaynak: [www.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-2001\(05.02.2008\)](http://www.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-2001(05.02.2008))

1980–1990 Yılları arasında ithalatın yapısı sanayi ağırlıklıdır. 1980 yılında ithalat içine tarımın payı %0,6, madencilik sektörünün payı %40,4 ve sanayinin payı %59 olarak

gerçekleşmiştir. 1990 yılına gelindiğinde ithalat içinde tarımın payı %5,1'e, sanayinin payı % 73,9'a yükselmiştir. Madencilik sektörünün payı ise azalarak seyretmiş ve 1990 yılında %18,6'lık bir pay almıştır.

Tablo:11 İhracatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı(milyon \$)

YILLAR	YATIRIM MALLARI	%	ARA MALLARI	%	TÜKETİM MALLARI	%
1980	62	2,1	1184	41,0	1664	57,1
1985	157	2,1	3689	46,2	4112	51,6
1990	283	2,2	6052	46,7	6623	51,1

Kaynak: TÜİK, Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, Ocak-Nisan 2002

TÜİK, Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, Nisan 1994

1980 yılında ihracatın mal bazında yapısını incelediğimizde tüketim mallarının payının yüksek olduğunu görürüz. 1980 yılında ihracatın %2,1'lik kısmını yatırım malları, %41'lik kısmını ara malları, %57,1'lik kısmını da tüketim malları oluşturmaktadır. 1990 yılında ihracatın mal gruplarına göre dağılımında köklü değişiklik olmamıştır. Yatırım mallarının payı %2,2, ara mallarının payı %46,7 ve tüketim mallarının payı %51,1 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo:12 İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı (milyon \$)

YILLAR	YATIRIM MALLARI	%	ARA MALLARI	%	TÜKETİM MALLARI	%
1980	1581	20,0	6158	77,9	170	2,1
1983	1327	14,4	7795	84,4	114	1,2
1984	1495	13,9	9039	84,0	223	2,1
1985	1830	16,1	9052	79,8	461	4,1
1986	2382	21,4	8232	74,1	482	4,3
1987	2423	17,1	11044	78,0	690	4,9
1988	2662	18,6	11059	77,1	612	4,3
1989	2548	16,1	12500	79,2	138	0,9
1990	4041	18,1	16154	72,4	2076	9,3

Kaynak: [www.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-2001\(05.02.2008\)](http://www.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-2001(05.02.2008))

Tablo 12'de 1980 yılında ithalat içinde ara mallarının ağırlıklı olduğunu görüyoruz. %77,9 pay alan ara mallarını % 20'lik payla yatırım malları %2,1'lik payla tüketim malları takip etmektedir. 1990 yılında yatırım mallarının payı %18,1, ara mallarının payı %72,4, tüketim mallarının payı %9,3 olarak gerçekleşmiştir.

2.2. 1990- 2000 Yıllarında Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısı

1990'lı yılların başında gerek dünya ekonomisinde yaşanan durgunluk ve "Körfez Krizi" gibi dış faktörler, gerek ekonomideki yüksek enflasyon oranı, kamu açıkları, artan iç ve dış borç stoku gibi kronikleşen sorunların sonucunda Türkiye, 1994 yılında

ekonomik kriz yaşamıştır. Ve bu kriz sonrasında 5 Nisan Kararları olarak bilinen, ekonomik istikrarın sağlanmasının teminen bir dizi tedbirler paketini uygulamaya koymuştur.

Tablo:13 Yıllara Göre İthalat ve İhracat 1990–2000(milyon\$)

YILLAR	İHRACAT (\$)	İTHALAT (\$)	İHRACAT/İTHALAT (%)
1991	13,593	21,047	64,58
1992	14,715	22,871	64,34
1993	15,345	29,428	52,14
1994	18,105	23,27	77,8
1995	21,637	35,709	60,59
1996	23,224	43,627	53,23
1997	26,261	48,559	54,08
1998	26,974	45,921	58,74
1999	26,587	40,671	65,37
2000	27,775	54,502	50,96

Kaynak: www.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-2001 (05.02.2008)
Türkiye İstatistik Kurumu İstatistik ve Yorumlar, Mart 2008

1990–2000 yılları arasında ihracatımız hızla artmıştır. 1991 yılında ihracat 13,593 milyar \$ ithalatımız 21,047 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise 1991 yılında %64,58’dir. 2000 yılına gelindiğinde ihracat 27,775 milyar \$ ithalat ise 54,502 milyar \$ olarak gerçekleşerek ihracatın ithalatı karşılama oranı %50,96’ a gerilemiştir.

Tablo 14: İhracatın Sektörel Dağılımı–1990–2001(milyon\$)

YILLAR	TARIM	% PAY	MADENCİLİK	% PAY	SANAYİ	% PAY	GENEL
1991	2585	19,0	285	2,1	10686	78,6	13594
1992	2134	14,5	267	1,8	12286	83,5	14715
1993	2292	14,9	233	1,5	12794	83,4	15345
1994	2301	12,7	263	1,5	15581	86,1	18106
1995	2133	9,9	391	1,8	19089	88,2	21636
1996	2451	10,6	364	1,6	20220	87,4	23123
1997	2679	10,2	404	1,5	23132	88,1	26261
1998	2357	8,7	364	1,3	24065	89,2	26974
1999	2058	7,7	385	1,4	23958	90,1	26587
2000	1659	6,0	400	1,4	25518	91,9	27775
2001	1976	6,3	349	1,1	28826	92,0	31334

Kaynak: www.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-2001 (05.02.2008)

1990–2000 yılları arasında ihracatın sektörel yapısı sanayi ağırlıklıdır. 1991 yılında ihracat içinde tarımın payı %19, madencilik sektörünün payı %2,1 sanayi sektörünün payı ise %78,6 olarak gerçekleşmiştir. 2001 yılında tarımın payı gerileyerek %6,3

madencilik sektörünün payı %1,1 olarak gerçekleşmiş, sanayi sektörünün payı ise %92'e yükselmiştir.

Tablo 15: İthalatın Sektörel Dağılımı-1990-2001(milyon\$)

YILLAR	TARIM	% PAY	MADENCİLİK	% PAY	SANAYİ	% PAY	GENEL
1991	675,0	3,2	3327	15,8	17041	81,0	21047
1992	924,0	4,0	3335	14,6	18598	81,3	22871
1993	1357	4,6	3359	11,4	24709	84,0	29428
1994	882	3,8	3354	14,4	19031	81,8	23270
1995	1908	5,3	4091	11,5	29706	83,2	35709
1996	2171	5,0	5090	11,7	36338	83,3	43627
1997	2421	5,0	5132	10,6	40958	84,3	48559
1998	2125	4,6	3756	8,2	39025	85,0	45921
1999	1649	4,1	4246	10,4	33936	83,4	40671
2000	2123	3,9	7097	13,0	44200	81,1	54503
2001	1409	3,4	6577	15,9	32686	79,0	41399

Kaynak: [www.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-2001\(05.02.2008\)](http://www.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-2001(05.02.2008))

İthalatın 1990-2000 yıllarındaki yapısı ise, tablo 15'da gösterildiği gibi sanayi ağırlıklıdır. 1991 yılında ithalat içinde tarımın payı %3,2, madencilik sektörünün payı %15,8 sanayinin payı ise %81 olarak gerçekleşmiştir.

2001 yılında ithalat içinde tarımın payı %3,4, madenciliğin payı %15,9 sanayinin payı ise %79 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo:16 İhracatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı(milyon \$)-1991-2000

YILLAR	YATIRIM MALLARI	%	ARA MALLARI	%	TÜKETİM MALLARI	%
1991	340	2,5	6369	46,9	6883	50,6
1992	487	3,3	6389	43,4	4835	53,2
1993	543	3,5	6585	42,9	8213	53,5
1994	722	4,0	8226	45,4	9153	50,6
1995	831	3,8	8960	41,4	11840	54,7
1996	1106	4,8	9745	42,1	12354	53,3
1997	1314	5,0	11016	41,9	13891	53
1998	1411	5,3	11183	41,6	14365	53,25
1999	1796	6,8	10841	40,8	13892	52,25
2000	2176	7,8	11565	41,6	13987	50,35

Kaynak: TÜİK, Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, Ocak-Nisan 2002

TÜİK, Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, Nisan 1994

Tablo 16 ihracatın mal bazında dağılımını göstermektedir. Görüldüğü gibi 1991-2000 yılları arasında ihracat içinde tüketim mallarının payı daha fazladır. 1991 yılında tüketim malı ihracatı 6883milyon \$, ara malı ihracatı 6369 milyon \$ ve yatırım malı ihracatı 340 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılında ise bu rakamlar artarak;

yatırım malı ihracatı 2176 milyon \$, ara malı ihracatı 11565 milyon \$ ve tüketim malı ihracatı ise 13987 milyon \$ gerçekleşmiştir.

Tablo:17 İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı(milyon \$) 1990–2000

YILLAR	YATIRIM MALLARI	%	ARA MALLARI	%	TÜKETİM MALLARI	%
1990	4041	18,1	16154	72,4	2076	9,3
1991	4296	20,4	15530	73,8	1575	7,5
1992	4826	21,1	16185	70,8	1772	7,7
1993	7358	25,0	19403	65,9	2526	8,6
1994	5220	22,4	16565	71,2	1381	5,9
1995	8119	22,7	25078	70,2	2416	6,8
1996	10336	23,7	28737	65,9	4424	10,1
1997	11109	22,9	32119	66,1	5052	10,4
1998	10624	23,1	29562	64,4	5364	11,7
1999	8727	21,5	26854	66,0	4820	11,9
2000	11365	20,9	36010	66,1	6928	12,7

Kaynak: www.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-2001(05.02.2008)

İthalat içindeki mal dağılımında ise; ara malı ithalatı daha fazla pay almaktadır. 1990 yılında 4041 milyon \$ olarak gerçekleşen yatırım malı ithalatı 2000 yılında 11365 milyon \$ olmuştur. Ara malı ithalatı 1990 yılında 16154 milyon \$, 2000 yılında 36010 milyon \$ gerçekleşmiştir. Tüketim malı ithalatı ise 1990 yılında 2076 milyon \$, 2000 yılında ise 6928 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir.

2.3. 2000–2007 Yıllarında Türkiye’nin Dış Ticaret Yapısı

2000 yılı gerek uluslararası piyasalarda Euro/Dolar paritesinde Euro aleyhine yaşanan gelişmeler, gerekse ham petrol fiyatlarında gözlenen yüksek artışın maliyetleri artırıcı etkisi gibi dışsal faktörlerden kaynaklanan olumsuz gelişmeler sebebiyle, ihracatçılar açısından zor bir yıl olmuştur. Ayrıca Ekonomik Program'ın ilk yılı olması sebebiyle, enflasyon hedefine paralel olarak yürütülmekte olan kur politikası, ihracatımızı olumsuz yönde etkileyen diğer bir gelişme olmuştur. Dışsal ve içsel faktörlerden kaynaklanan tüm bu olumsuzluklar neticesinde, 2001 yılında ihracatımız 31,3 milyar \$'a ulaşmıştır.

Tablo:18 Yıllara Göre İthalat ve İhracat 1990–2000(milyon\$)

YILLAR	İHRACAT (\$)	İTHALAT (\$)	İHRACAT/İTHALAT (%)
2001	31,334	41,399	75,69
2002	36,059	51,554	69,94
2003	47,253	69,34	68,15
2004	63,075	97,362	64,78
2005	73,39	116,537	62,98
2006	85,535	139,576	61,3
2007	107,213	170,057	63,05

Kaynak: www.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-2001 (05.02.2008)

Türkiye İstatistik Kurumu İstatistik ve Yorumlar, Mart 2008

2001 yılında ithalat rakamı 41,399 milyar \$ olmuş ve ihracatın ithalatı karşılama oranı 2001 yılında %75,69 olarak gerçekleşmiştir. 2002 yılında toplam ithalat 2001 yılına göre % 24 oranında artmış ve 51,554 milyon dolar gerçekleşmiş, ihracat ise %13 oranında artarak 36,059 milyon dolar gerçekleşmiştir. 2001 yılında %75.69 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı, 2002 yılında % 69,94 olarak gerçekleşmiştir. 2007 yılında ihracat rakamı büyük bir hızla artarak 107,213 milyon \$ gerçekleşmiş, ithalat ise 170,057 milyon \$ olmuştur. İhracatın ithalatı karşılama oranı 2001 yılında %63,05 ‘e düşmüştür.

Tablo 19: İhracatın Sektörel Dağılımı–1990–2001(milyon\$)

YILLAR	TARIM	% PAY	MADENCİLİK	% PAY	SANAYİ	% PAY	GENEL
2002	1754	4,9	387	1,1	33702	93,5	36059
2003	2121	4,5	469	1,0	44378	93,9	47253
2004	2542	4,0	649	1,0	59579	94,3	63167
2005	3329	4,5	810	1,1	68813	93,7	73476
2006	3481	4,1	1146	1,3	80246	93,8	85535
2007	3725	3,5	1661	1,5	101023	94,2	107213

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Aylık Ekonomik Göstergeler Nisan, 2008

Tablo’19 ihracatın 2002–2007 yılları arasındaki sektörel dağılımını göstermektedir. Sanayi sektörünün payı ağırlıklıdır.

Tablo 20: İthalatın Sektörel Dağılımı–2002–2007(milyon\$)

YILLAR	TARIM	% PAY	MADENCİLİK	% PAY	SANAYİ	% PAY	GENEL
2002	1754	3,4	387	0,8	33702	65,4	51554
2003	2121	3,1	469	0,7	44378	64,0	69340
2004	2542	2,6	649	0,7	59579	61,1	97540
2005	3329	2,9	810	0,7	68813	58,9	116774
2006	3481	2,5	1146	0,8	80246	57,5	139576
2007	3725	2,2	1661	1,0	101023	59,4	170057

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Aylık Ekonomik Göstergeler Nisan, 2008

Tablo 20 ise 2002–2007 yıllarındaki ithalatın sektörel dağılımın göstermektedir. Buradaki yapıda sanayi sektörü ağırlıklıdır.

Tablo:21 İhracatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı(milyon \$)-2001–2007

YILLAR	YATIRIM MALLARI	%	ARA MALLARI	%	TÜKETİM MALLARI	%
2001	2658	8,5	13369	42,7	15262	48,71
2002	2790	7,7	14657	40,6	18465	51,21
2003	4344	9,2	18494	39,1	24125	51,05
2004	6531	10,3	25946	41,1	30502	48,29
2005	7998	10,9	30290	41,2	34835	47,41
2006	9423	11,0	37788	44,2	37790	44,18
2007	13751	12,8	49358	46,0	43686	40,75

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Aylık Ekonomik Göstergeler Nisan, 2008

2001 yılında yatırım malı ihracatı %8,5, ara malı ihracatı toplam ihracatın %42,7’si, tüketim malı ihracatı ise toplam ihracatın %48,71’ini oluşturmuştur. 2007 yılında ise bu oranlar; yatırım malı ihracatının toplam ihracat içindeki payı %12,8, ara malı ihracatı % 46 ve tüketim malı ihracat % 40,75 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo:22 İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı(milyon \$) 2001–2007

YILLAR	YATIRIM MALLARI	%	ARA MALLARI	%	TÜKETİM MALLARI	%
2001	6940	16,8	30301	73,2	3813	9,2
2002	8400	16,3	37656	73,0	4898	9,5
2003	11326	16,3	49735	71,7	7813	11,3
2004	17397	17,8	67549	69,3	12100	12,4
2005	20363	17,4	81868	70,1	13975	12,0
2006	23348	16,7	99605	71,4	16116	11,5
2007	27054	15,9	123634	72,7	18694	11,0

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Aylık Ekonomik Göstergeler Nisan, 2008

İthalatın mal dağılımında ağırlıklı payı ara malı ithalatı oluşturmaktadır. 2001 yılında yatırım malı ithalatı 6940 milyon \$ ara malı ithalatı 30301 milyon \$ tüketim malı ithalatı ise 3813 milyon \$ gerçekleşmiştir.

2007 yılında yatırım malı ithalatı 27054 milyon \$, ara malı ithalatı 123634 milyon \$ ve tüketim malı ithalatı ise, 18694 milyon \$ gerçekleşmiştir.

2.4. 1965–2003 ARASI EN ÇOK İHRAÇ EDİLEN ÜRÜNLER

2.4.1 1965–1980 Arası Analiz (Planlı Dönemden İstikrar Programına Kadar)

Tablo 23 ve 24 incelendiğinde, 1965 yılından itibaren 1980 yılı da dahil olmak üzere, tarımsal ürün ihracatının ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. Pamuk, tütün ve yenilen meyveler ihracatın ilk üç ürününü oluşturmaktadır. Bu ürünlerin ihracattan aldıkları pay yıllar itibariyle çeşitlilik arz etmektedir. 1965 ve 1980 yılları arasında ihracatın genelini tarımsal ürün oluşturmaktadır. İhracatın ilk on ürününün toplam ihracattaki payı; 1965 yılında %85.64, 1970 yılında %86, 1975 yılında %77.68 ve 1980 yılında %76.37 olmuştur. Şimdi bu ürünlerin aldıkları payı ve değişimlerini inceleyelim:

Yenilen Meyveler: 1965 yılında 495 652 bin \$'lık ihracatın 102 706 bin\$'ını kapsayarak toplam ihracatın %22.34'ünü oluşturmakta ve ilk on ihracat ürünü içinde birinci sırada yer almaktadır. 1970 yılında yine yenilen meyveler ihracat içindeki yoğunluğunu korumaktadır. 1970 yılında 134 342 bin \$ ile yenilen meyvelerin ihracat içindeki payı ise %22.83'tür. 1975 yılında miktar olarak artarak 269 396 bin \$ seviyesine ulaşmış ancak ihracat içindeki payı 1970 yılı ile kıyaslandığında düşmüş ve %19.23'lük bir paya sahip olmuştur. 1980 yılında ise ihracatta ilk on ürün sıralamasında birinci sırada yer almıştır. Ve payı ise %24.69 seviyesinde olmuştur. 1980 Yılında ekonomik yapıda değişiklikler yaşanmıştır. İhracatın yapısında da değişim yaşanmıştır.

Tablo 23: Türkiye'nin Fasıllar İtibariyle İlk On İhracatı, 1965–1970

TÜRKİYE'NİN FASILLAR İTİBARIYLA İLK ON İHRACATI, 1965–1970					
1965 (BİN DOLAR)			1970 (BİN DOLAR)		
Fasıl	Değer	Pay(%)	Fasıl	Değer	Pay(%)
Yenilen Meyveler	102 706	22.34	Pamuk ve Pamuklu Dokuma	192 994	32.8
Pamuk ve Pamuklu Dokuma	101 769	22.14	Yenilen Meyveler	134 342	22.83
Tütün	89 472	19.46	Tütün	78 607	13.36
Gıda Sanayi Kalıntı ve Döküntüleri	20 573	4.47	Gıda Sanayi Kalıntı ve Döküntüleri	21 953	3.73
Canlı Hayvanlar	17 345	3.77	Maden Cevherleri, Cüruf ve Küller	20 253	3.44
Demir-Çelik	17 091	3.71	Tuz, Kükürt, Topraklar, Taşlar, Alçı, Kireç, Çimento	18 953	3.22
Yün, Kıl ve Dokuma	13 155	2.86	Canlı Hayvanlar	15 866	2.7
Hayvasal ve Bitkisel Yağlar	11 740	2.55	Yağlı Tohum ve Meyveler, Hayvan Yemleri	8 579	1.46
Maden Cevherleri, Cüruf ve Küller	11 134	2.42	Sebzeler, Yenilen Kökler, Yumrular, Nebatlar	8 363	1.42
Şeker ve Şeker Mamülleri	8 867	1.92	Balıklar, Kabuklu Hayvanlar	6 542	1.11
İlk On İhracat Toplamı	393 856	85.64	İlk On İhracat Toplamı	506 452	86
Toplam İhracat	459 652	100	Toplam İhracat	588 476	100

Kaynak:DİE ve FİĞLALİ,A.'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 24: Türkiye'nin Fasıllar İtibariyle İlk On İhracatı, 1975–1980**TÜRKİYE'NİN FASILLAR İTİBARIYLA İLK ON İHRACATI, 1975–1980**

1975 (BİN DOLAR)			1980 (BİN DOLAR)		
Fasıl	Değer	Pay(%)	Fasıl	Değer	Pay(%)
Pamuk ve Pamuklu Dokuma	303 525	21.66	Yenilen Meyveler	718 399	24.69
Yenilen Meyveler	269 396	19.23	Pamuk ve Pamuklu Dokuma	528 184	18.15
Tütün	18 323	13.08	Tütün	233 743	8.03
Tuz, Kükürt, Topraklar, Taşlar, Alçı, Kireç, Çimento	68 883	3.92	Tuz, Kükürt, Topraklar, Taşlar, Alçı, Kireç, Çimento	193 336	6.64
Deri Eşya	64 096	4.57	Sebzeler, Yenilen Kökler, Nebatlar	136 095	4.68
Maden Cevherleri, Cüruf ve Küller	60 879	4.35	Canlı Hayvanlar	98 868	3.4
Madeni Yakıtlar, Yağlar vb. Müstahsallar	50 041	3.57	Halı, Kilim, Örtüler, Bukleler, Halkalı Dokuma	88 786	3.05
Sebzeler	33 429	2.39	Hububat	80 384	2.76
Gıda Sanayi Kalıntı ve Döküntüleri	29 446	2.1	Sebze, Yenilen Nebat	77 895	2.68
Canlı Hayvanlar	25 379	1.81	Mensucattan Giyim Eşyası ve Teferruatı	66 562	2.29
İlk On İhracat Toplamı	923 397	77.68	İlk On İhracat Toplamı	222 252	76.37
Toplam İhracat	1 401 075	100	Toplam İhracat	2 910 122	100

Kaynak:DİE ve FİĞLALİ,A.'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bu farklılık tarım ürünü olan yenilen meyvelerin ihracatının, ihracat içindeki payını 1980 yılından sonra düşürmüştür. Yenilen meyveler yine de ihracatın ilk on ürünü arasındaki yerini korumaktadır.

Pamuk: 1965 yılından 1980 yılına kadar pamuk, ihracata konu olan ürünler arasında ilk üçte yer almıştır. 1965 yılında 101,769 bin \$ ile %22.14'lük bir paya sahipken 1970 yılında ihracata konu olan ürünler içinde ilk sırayı alarak %32.8'lik paya ulaşmıştır. 1975 yılında da ilk sırada yer almış ancak payı %21.66 seviyesinde oluşmuştur. 1980 yılına geldiğimizde %18.15'lik bir pay ile ihracatta ikinci sırada yer almıştır.

Tütün: 1965 yılından 1985 yılına kadar tütün ihracatta üçüncü sıradaki yerini korumuştur. İhracattan aldığı pay ise bu yıllar itibarıyla hep düşmüştür. 1965 yılında %19.46, 1970 yılında %13.36, 1975 yılında %13.08 ve 1980 yılında %8.03'lük paya sahip olmuştur. 1980 Yılından sonraki değişim tütün ihracatını etkilemiş ve 1985 yılından sonra ilk on ürün içinde yer almamıştır.

İhracatın ilk on ürün sıralamasını yaptığımızda 1965 yılında yer alan ürünler sırasıyla; yenilen meyveler, pamuk ve pamuklu dokuma, tütün, gıda sanayi kalıntı ve döküntüleri, canlı hayvanlar, demir-çelik, yün-kıl ve dokuma, hayvansal ve bitkisel yağlar, maden cevherleri-cüruf ve küller, şeker ve şeker mamülleridir.

1970 yılında ihracata konu olan ilk on ürün sırasıyla; pamuk ve pamuklu dokuma, yenilen meyveler, tütün, gıda sanayi kalıntı ve döküntüleri, maden cevherleri-cüruf ve küller, tuz- kükürt-topraklar-taşlar-alçı-kireç-çimento, canlı hayvan, yağlı tohum ve meyveler-hayvan yemleri, sebzeler-yenilen kökler-yumrular-nebatlar, balıklar-kabuklu hayvanlardır. 1970 yılında toplam ihracat 588 476 bin \$ seviyesinde gerçekleşmiştir.

1975 yılında ilk on ürün sırasıyla; pamuk ve pamuklu dokuma, yenilen meyveler, tütün, tuz-kükürt vb., deri eşya, maden cevherleri vb., madeni yakıtlar-yağlar vb. müstahsallar, sebzeler, gıda sanayi kalıntı ve döküntüleri, canlı hayvandır. 1975 yılında ilk on ürün sıralamasına giren yeni ürünler, beşinci sırada yer alan deri eşya ve yedinci sırada yer alan madeni yakıtlardır. 1975 yılında ihracatta önemli bir artış olmuştur. Bunun, 1970 yılında patlak veren Petrol Krizi ile açıklanması mümkündür. 1970 yılından 1975 yılına gelindiğinde ihracattaki artış yaklaşık %138 seviyesindedir.

1980 yılında ilk on ürün sırasıyla; yenilen meyveler, pamuk ve pamuklu dokuma, tütün, tuz-kükürt vb, sebzeler-yenilen kökler-nebatlar, canlı hayvan, halı-kilim-dokuma vb, hububat, sebze-yenilen nebat, giyim eşyasıdır.

Türkiye için 1980 yılı önemlidir. 24 Ocak 1980 İstikrar Kararları ile birçok ekonomik hedefler alınmış, ihracatı arttırmak da bu hedeflerin en önemlisi arasında yer almıştır. 1980 yılından itibaren ihracatta tarımın payı azalmış, sanayinin payı artmıştır. Ayrıca yaşanan bu gelişmeler (ihracat teşvikleri, devlet denetiminin büyük ölçüde kalkması), toplam ihracatı arttırmıştır. İhracat miktarı 1,401.075 bin \$'dan 2,910.122 bin \$'a çıkmış yaklaşık %107 oranında artmıştır.

2.5 1980-2000 Dönemi

1980 yılından sonra ihracat ürünlerinde önemli değişiklikler olmuştur. 1980 yılında toplam ihracat miktarı 2,910.122 bin \$ iken 1985 yılında bu miktar 7,958.008 bin \$'a çıkmıştır. Yaklaşık %173 oranında bir artış yaşanmıştır. 1985 Yılında ihracatın ilk on ürünü sırasıyla: Dökme demir demir-çelik, pamuk ve pamuklu dokuma, yenilen meyveler, giyim eşyası, deri eşya, mekanik cihazlar makineler, madeni yakıtlar yağlar vb., tütün, örme eşya, sebzelerdir. Görüldüğü gibi birçok yeni ürün ihracatta yerini almıştır. 1965 yılında altıncı sırada yer alan ve diğer yıllarda ilk on ürün sıralamasına giremeyen demir-çelik, 1985 yılında %12.17'lik bir pay ile ilk sırada yer almıştır.

Tablo 25: Türkiye'nin Fasıllar İtibariyle İlk On İhracatı, 1985–1990

TÜRKİYE'NİN FASILLAR İTİBARIYLA İLK ON İHRACATI, 1985–1990					
1985 (BİN DOLAR)			1990 (BİN DOLAR)		
Fasıl	Değer	Pay(%)	Fasıl	Değer	Pay(%)
Dökme Demir, Demir-Çelik ve Mamulleri	968 773	12.17	Mensucattan Giyim Eşyası ve Teferruatı	1 443 591	11.13
Pamuk ve Pamuklu Dokuma	556 295	6.99	Demir-Çelik	1 328 953	10.25
Yenilen Meyveler	527 551	6.63	Mensucattan Mamül Diğer Hazır Eşya	1 187 069	9.15
Mensucattan Giyim Eşyası ve Teferruatı	488 146	6.13	Yenilen Meyveler	995 417	7.68
Deri Eşya	469 930	5.91	Deri Eşya	676 082	5.21
Mekanik Cihazlar, Makineler	377 653	4.75	Pamuk, Pamuk İpliği ve Pamuklu Mensucat	587 778	4.53
Madeni Yakıtlar, Yağlar vb. Müstahsallar	376 788	4.73	Elektrikli Makine ve Cihazlar	475 775	3.67
Tütün	330 554	4.15	Sebzeler, Yenilen Kökler, Yumrular, Nebatlar	394 823	3.4
Örme Eşya	312 157	3.92	Tuz, Kükürt, Toprak	318 776	2.45
Sebzeler, Yenilen Kökler, Yumrular, Nebatlar	267 448	3.36	Sebze, Yenilen Nebat, Meyve Mamülleri	304 113	2.34
İlk On İhracat Toplamı	4 675 295	58.74	İlk On İhracat Toplamı	7 712 374	59.45
Toplam İhracat	7 958 008	100	Toplam İhracat	12 959 288	100

Kaynak:DİE ve FİĞLALİ,A.'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Yine diğer yıllara kıyasla makine, mekanik cihazlar ve deri eşya ihracatta ilk on ürün arasında ilk defa yer almıştır.

1990 yılında ihracat 1985 yılı ile kıyaslandığında 7,958.008 bin \$'dan 12,959.288 bin \$ seviyesine ulaşarak yaklaşık %62'lik bir artış yaşamıştır. İhracatı oluşturan ilk on ürün sırasıyla: Giyim eşyası, demir-çelik, diğer hazır eşya, yenilen meyveler, deri eşya, pamuk-pamuklu dokuma, elektrikli makine ve cihazlar, sebzeler, tuz-kükürt, yenilen nebattır. 1990 yılı ihracatı 1985 yılı ile kıyaslandığında sadece ürünlerin aldıkları payların değiştiği görülmektedir.

1990–1995 yılları arasında ihracata konu olan ürünlerde meydana gelen değişimler enformasyon teknolojisi, elektrik-elektronik, demir ve çelik, tıbbi cihazlar, kimya sanayi ürünleri, ağaç ve ahşap eşya sektöründe gerçekleşmiştir. İhracatımızda ağırlıklı yere sahip olan tekstil ve konfeksiyon sektöründe de ürün değişmesi görülmüştür (Akkoyun ve diğerleri, 1997:19–20).

1995 yılında toplam ihracat 1990 yılına kıyasla yaklaşık %66 oranında artmıştır. 1990 yılında ihracata konu olan ilk üç ürün 1995 yılında da ilk üçteki yerini korumuştur. 1990 yılında ilk on ihraç ürünleri sırasıyla: Örme giyim eşyası, örülmemiş giyim eşyası, demir ve çelik, meyveler, sentetik ve suni devamsız lifler, dokumaya elverişli madde diğer hazır eşya, sebze ve meyve müstahzarları, demir ve çelikten eşya, pamuk-pamuklu dokuma, hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlardır.

Tablo 26: Türkiye'nin Fasıllar İtibariyle İlk On İhracatı, 1995–2000

TÜRKİYE’NİN FASILLAR İTİBARIYLA İLK ON İHRACATI, 1995–2000					
1995 (BİN DOLAR)			2000 (BİN DOLAR)		
Fasıl	Değer	Pay(%)	Fasıl	Değer	Pay(%)
Örme Giyim Eşyası ve Aksesuarları	3 446 206	15.92	Örme Giyim Eşyası ve Aksesuarları	3 728 650	13.4
Örülmemiş Giyim Eşyası	2 202 678	10.18	Örülmemiş Giyim Eşyası	2 506 402	9
Demir-Çelik	1 738 787	8.03	Elektrikli Makine ve Cihazlar	1 977 750	7.1
Meyveler	1 234 814	5.70	Demir-Çelik	1 624 131	5.8
Sentetik ve Suni Devamsız Liftler	574 235	2.65	Kara Taşıtları	1 592 513	5.7
Dokumaya Elverişli Madde Diğer Hazır Eşya	539 618	2.49	Kazanlar, Makineler, Mekanik Cihazlar	1 418 371	5.1
Sebze ve Meyve Müstahzarları	528 144	2.44	Meyveler	1 029 915	3.7
Demir ve Çelikten Eşya	507 486	2.34	Dokumaya Elverişli Madde Diğer Hazır Eşya	1 021 265	3.7
Pamuk, Pamuk İpliği ve Pamuklu Mensucat	506 207	2.33	Pamuk, Pamuk İpliği ve Pamuklu Mensucat	712 532	2.6
Hayvansal ve Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar	473 171	2.18	Hava Taşıtları	670 907	2.4
İlk On İhracat Toplamı	11 751 346	54.26	İlk On İhracat Toplamı	16 282 436	58.5
Toplam İhracat	21 637 041	100	Toplam İhracat	27 774 906	100

Kaynak: DİE’den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 27: Türkiye'nin Fasıllar İtibariyle İlk On İhracatı, 2001–2002

TÜRKİYE'NİN FASILLAR İTİBARIYLA İLK ON İHRACATI, 2001–2002					
2001 (MİLYON DOLAR)			2002 (MİLYON DOLAR)		
Fasıl	Değer	Pay(%)	Fasıl	Değer	Pay(%)
Örme Giyim Eşyası ve Aksesuarları	3,641	11.6	Örme Giyim Eşyası ve Aksesuarları	4,426	12.3
Örülmemiş Giyim Eşyası	2,639	8.4	Kara Taşıtları	3,29	9.2
Kara Taşıtları	2,335	7.5	Örülmemiş Giyim Eşyası	3,234	9
Elektrikli Makine ve Cihazlar	2,26	7.2	Elektrikli Makine ve Cihazlar	2,852	7.97
Demir-Çelik	2,07	6.6	Demir-Çelik	2,223	6.21
Kazanlar, Makineler, Mekanik Cihazlar	1,745	5.6	Kazanlar, Makineler, Mekanik Cihazlar	2,131	5.9
Meyveler	1,201	3.8	Dokumaya Elverişli Madde Diğer Hazır Eşya	1,248	3.49
Dokumaya Elverişli Madde Diğer Hazır Eşya	1,055	3.4	Demir ve Çelikten Eşya	1,237	3.45
Demir ve Çelikten Eşya	976	3.1	Meyveler	1,171	3.2
Pamuk, Pamuk İpliği ve Pamuklu Mensucat	843	2.7	Pamuk, Pamuk İpliği ve Pamuklu Mensucat	806	2.2
İlk On İhracat Toplamı	18,765	59.9	İlk On İhracat Toplamı	22,618	62.84
Toplam İhracat	31,334	100	Toplam İhracat	35,753	100

Kaynak: DİE'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 28: Türkiye'nin Fasıllar İtibariyle İlk On İhracatı, 2003

TÜRKİYE'NİN FASILLAR İTİBARIYLA İLK ON İHRACATI, 2003		
2003 (BİN DOLAR)		
Fasıl	Değer	Pay(%)
Örme Giyim Eşyası ve Aksesuarları	5 731 406	12.17
Motorlu Kara Taşıtları, Traktörler, Bisiklet, Motorsiklet ve Diğer	5 249 566	11.15
Örülmemiş Giyim Eşyası ve Aksesuarları	3 812 180	8.09
Elektrikli Makine ve Cihazlar, Aksam ve Parçaları	3 458 141	7.34
Nükleer Reaktörler, Kazan; Makine ve Cihazlar, Aletler, Parçaları	2 969 440	6.30
Demir ve Çelik	2 925 702	6.21
Mensucattan Mamül Diğer Eşya, Kullanılmış Eşya, Paçavralar	1 631 466	3.46
Yenilen Meyveler, Kabuklu Yemişler, Turunçgil ve Kavun Kabuğu	1 390 530	2.95
Demir ve Çelikten Eşya	1 387 049	2.94
Pamuk	997 050	2.11
İlk On İhracat Toplamı	29 552 531	62.72
Toplam İhracat	47 067 805	100

Kaynak: DTM'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

2.6 2000’li Yıllar

1980 yılından itibaren tarımsal ürünlerin ihracat içindeki payının azalması ve sanayi ürünleri payının artması ihracatta tekstil ürünlerinin payını arttırmıştır. 1985 yılında ihracatın dördüncü sırasında yer alan giyim eşyası, 1990–1995 yıllarında birinci sırada yer almış bu durum bu tarihlerden itibaren varlığını korumuştur. 2000 yılında ihracat 1995 yılına kıyasla yaklaşık %28 oranında artmıştır. 1995 yılına kıyasla örme giyim ve örülmemiş giyimin payında azalma görülmüştür. Bu ülkemizin 1999 ve 2000 yıllarında yaşadığı kriz ile açıklanmaktadır.

2000 yılında ihracata konu olan ilk on ürün sırasıyla: Örme giyim eşyası ve aksesuarları, örülmemiş giyim eşyası, elektrikli makine ve cihazlar, demir ve çelik, kara taşıtları, kazanlar-makineler-mekanik cihazlar, meyveler, dokumaya elverişli madde ve diğer hazır eşya, pamuk ve pamuklu dokuma, hava taşıtlarıdır.

2000 yılı ihracatında ilk on ürün sıralamasında ilk kez yer alan ürünler: Kara taşıtları, kazanlar-makineler-mekanik cihazlar ve hava taşıtlarıdır.

2001 yılında ihracat bir önceki yıla göre yaklaşık %12 oranında artmıştır. Toplam 31 334 milyon \$ gerçekleşen ihracatın %59,9’unu ilk on ürün oluşturmuştur. Geçen yıla oranla giyim eşyasının payı azalmıştır. İlk on ürün sıralaması ise şöyledir: Örme giyim eşyası ve aksesuarları, örülmemiş giyim eşyası, kara taşıtları, elektrikli makine ve cihazlar, demir ve çelik, kazanlar-makineler-mekanik cihazlar, meyveler, dokumaya elverişli madde ve diğer hazır eşya, demir ve çelikten eşya, pamuk ve pamuklu dokuma.

2002 yılında ihracat 35 753 milyon \$ değerinde gerçekleşmiştir. Bir önceki yıla göre ihracat değeri %14 oranında artmıştır. Örme giyim eşyasının payında bir önceki yıla oranla artış görülmektedir. İhracata konu olan ilk on ürün sıralaması şu şekildedir: Örme giyim eşyası ve aksesuarları, kara taşıtları, örülmemiş giyim eşyası, elektrikli makine ve cihazlar, demir ve çelik, kazan-makineler-mekanik cihazlar, dokumaya elverişli madde, demir ve çelikten eşya, meyveler, pamuk ve pamuklu dokuma. Bu ürünlerin toplam ihracat içindeki payı %62.84’tür. Geçen yıla kıyasla ürün çeşitlemesi yoktur sadece aldıkları pay oranında değişimler mevcuttur.

2003 yılında tekstil ihracatın birinci sırasındadır. Toplam ihracat 47 067 805 bin \$ seviyesinde gerçekleşmiş ve ilk on ürün ihracatı bu değerin % 62.72'sini kapsayarak 29 552 531 bin \$ seviyesinde oluşmuştur. 2003 yılı ihracatın ilk on ürünü şöyledir: Örne giyim, kara taşıtları, örülmemiş giyim, elektrikli makine, nükleer reaktörler vb., dokumaya elverişli diğer hazır eşya, yenilen meyveler, demir çelik, pamuk.

Geçen yıla kıyasla sadece ürünlerin aldığı paylar değişmiştir. Genel ihracatta % 31.6'lık bir artış yaşanmış ve ihracat 47 067 805 seviyesine ulaşmıştır.

Türkiye'de ihracatta 1980'den sonra yapısal değişiklikler yaşanmıştır. Güney Kore örneği sanayileşme, büyüme ve kalkınmada atak yapmak isteyen gelişmekte olan ülkeler için iyi bir örnektir. Ek 1, ek 2, ek 3 ve ek 4'de Kore'nin ihracatı fasıllar itibariyle görülmektedir. Kore'nin ihracatı 1960'lı yıllardan 2000'li yıllara geldiğinde yapısal değişiklikler arz etmiştir. İhracatındaki değişiklik ile ekonomik yapısındaki geri kalmışlığı aşmıştır.

Kore'nin ihracat yapısı Larry Westphal tarafından analiz edilmiş ve ihracatın Kore için kalkınmanın güçlü bir makinesi olduğu sonucuna varmıştır. Westpal'e göre ihracatın emek yoğun yapısı verimli işgücünü arttırmaktadır. Kore tecrübesinden çıkarılan en önemli ders, kaynak kullanımındaki rasyonellik ihracat politikaları ile sağlanmakta ve serbest ticaret ile verimlilik artmaktadır (Horoz, 1996;10–11) .

2.7. İhracat ve Büyüme Rakamları (1980–2006)

2.7.1 1980–1990 Yılları Arası İhracat ve Büyüme Oranlarındaki Gelişmeler

Tablo 29: İhracat ve Büyüme Rakamları (1980–1990)

YILLAR	İHRACAT (BİN \$)	DEĞİŞİM ORANI (%)	REEL GSMH (Milyon TL)	GSMH BÜYÜME HIZI (%)
1980	2910	28,7	50870	-2,8
1981	4702	61,6	53319	4,8
1982	5745	22,2	54963	3,1
1983	5727	-0,3	57279	4,2
1984	7133	24,5	61349	7,1
1985	7958	11,6	63989	4,3
1986	7456	-6,3	68314	6,8
1987	10190	36,7	75019	9,8
1988	11662	14,4	76108	1,5
1989	11624	-0,3	77347	1,6
1990	12959	11,5	84591	9,4

Kaynak: DİE verilerinden derlenmiştir.

1980 yılı Türkiye ekonomisi açısından dönüm noktası olmuştur. Dışa kapalı sanayileşme politikasını terk ederek, liberal, dışa açık ve dış dünya ile bütünleşmeyi amaçlayan politikalar uygulanmaya başlanmıştır. İhracata verilen önemin artması ile döviz girdilerinin artması ve dış ödeme gücünün azaltılması amaçlanmıştır.

1980 yılında ihracat 2910bin\$, GSMH ise 50870 milyon TL gerçekleşmiştir. 1981 yılı ihracat yönelik sanayileşme politikasının sonuçları olarak ihracat % 61,6 artmıştır. Aynı şekilde büyümede 4,8 oranında artmıştır. 1980–1990 yılları gerek ihracat gerek büyüme için en verimli yıllar olmuştur. 1980 yılında 2910bin \$gerçekleşen ihracat 1990 yılında yaklaşık 5 kat artarak 12959bin\$ gerçekleşmiştir. GSMH ise 1980 yılında 50870 milyon TL gerçekleşmiş, 1990 yılında bu rakam 84591 milyon TL ve büyüme oranı %9,4 gerçekleşmiştir.

2.7.2. 1991–2000 Yılları Arası İhracat ve Büyüme Oranlarındaki Gelişmeler

Tablo30: İhracat ve Büyüme Rakamları (1991–2000)

YILLAR	İHRACAT (BİN \$)	DEĞİŞİM ORANI (%)	REEL GSMH (Milyon TL)	GSMH BÜYÜME HIZI (%)
1991	13593	4,9	84887	0,3
1992	14714	8,2	90322	6,4
1993	15345	4,3	97676	8,1
1994	18105	18	91733	-6,1
1995	21637	19,5	99028	8
1996	23224	7,3	106079	7,1
1997	26261	13,1	114874	8,3
1998	26973	2,7	119303	3,9
1999	26587	-1,4	112043	-6,1
2000	27774	4,5	119144	6,3

Kaynak: DİE verilerinden derlenmiştir.

1980 sonrası izlenmeye başlanan ihracat yönelik sanayileşme politikasının etkileri 1991–2000 yılları arasında da kendini göstermiştir. İhracat rakamlarında çok büyük sıçramalar gerçekleşmese de sürekli artma eğilimi devam etmiştir. 1995 yılında ihracat değişim oranı bir önceki yıl göre %19,5 gerçekleşmiş ve GSMH büyüme oranı % 8 gerçekleşmiştir. 1996 yılı Türkiye Ekonomisi için önemli bir dönüm noktası niteliğindedir. Çünkü 1996 yılında Avrupa Birliği ile Türkiye arasında Gümrük Birliği kurulmuştur. Bu yıllarda ihracatta artan rekabet koşulları ile birlikte pek gelişme kaydedilememiştir. 1998 yılında önce Güneydoğu Asya ülkelerinde ve ardından

Rusya’da meydana gelen ekonomik krizler Türkiye ekonomisini de vurmuştur. 1998 yılında ihracat değişim oranı % 13,1’den % 2,7’e düşmüş; büyüme oranı ise % 8,3’ den % 3,9’a gerilemiştir. 1999 yılında yaşanan deprem felaketi ile de ekonomik krizi büyük boyutlara ulaştırmış hem ihracat hem de büyüme hızındaki değişim eksilere düşmüştür.

2.7.3. 2000–2006 Yılları Arası İhracat ve Büyüme Oranlarındaki Gelişmeler

Tablo 31: İhracat ve Büyüme Rakamları (2001–2006)

YILLAR	İHRACAT (BİN \$)	DEĞİŞİM ORANI (%)	REEL GSMH (Milyon TL)	GSMH BÜYÜME HIZI (%)
2001	31334	12,8	107783	-9,5
2002	36059	15,1	116337	7,9
2003	47252	31	123164	5,9
2004	63167	33,7	135308	9,9
2005	73476	16,3	146650	7,6
2006	85528	16,4	154342	6

Kaynak: DİE verilerinden derlenmiştir.

1990’lı yılların olumsuz etkilerinden sonra gerek ekonomi gerekse ihracat olumlu yönde ilerlemeye başlamıştır. 1987 yılından sonra 2004 yılı hem ihracat hem de büyüme rakamlarının en yüksek seviyeye ulaştığı yıl olmuştur. 2001 yılında 31334 bin\$ gerçekleşen ihracat 2006 yılında 85528 bin \$ gerçekleşmiştir. GSMH’ daki büyüme hızı ise 2001 yılında -%9,5 oranından 2006 yılında %6’ ya ulaşmıştır.

BÖLÜM 3: TÜRKİYE’DE 1980 SONRASI DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: EKONOMETRİK ANALİZ

3.1. İhracat Yönelik Büyüme

Dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin varlığı klasik iktisatçılara dayanmaktadır. Adam Smith, David Ricardo, J.S.Mill gibi klasik iktisatçılar serbest dış ticaret ile sadece bir ülkenin değil ticaret yapan tüm ülkelerin yarar sağlayacağını savunmaktadırlar. 19.yy’ın ikinci yarısı ve 20.yy’ın başında Klasik İktisatçıların serbest dış ticaret teorisi özellikle azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler tarafından, gelişmiş ülkelerin rekabetinden korunmak için, kabul görmemiştir (Bilgili, 1998;39).

Gelişmekte olan ülkelerin genel özelliklerinin şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Üretim yapıları emek-yoğun(ilkel) mal üretimine dayalıdır,
2. Gelişmekte olan ülkelerin serbest ticarete gitmeleri durumunda emek yoğun malların ticareti gerçekleşecek, bu durum sanayileşme ve kalkınma çabalarını engelleyecektir.
3. İlkel mal talebinin gelir ve fiyat esnekliğinin düşük olması, ihracat gelirlerinin artmasını engellemektedir.
4. Gelişmekte olan ülkeler tarım ağırlıklı yapıya sahiptir ve işgücünün marjinal ürünü sıfır veya negatiftir.
5. Ekonomide yapısal sorunlar mevcuttur.
6. Sermaye birikimi ekonomik büyüme için çok önemli bir unsurdur, dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerde sermaye ithali büyük önem taşır (Uzay, 2000; 38).

Gelişmekte olan ülkelerin bu özellikleri en iyi kalkınma aracının ithal ikamesi olduğu görüşünü kabul kılmiştir. Ancak sıralanan bu özelliklerin aşırı basitleştirilmiş ve birçok durumda yanlış olması, gelişmekte olan ülkelerin en iyi kalkınma aracının ithal ikamesi olmayıp ihracata yönelik sanayileşme modelinin kabul görmesini sağlamıştır (Uzay, 2000;38).

İthal ikameci büyüme modelinin; yerel sanayinin korumacılığa alışması ve sektörlerin rekabetten uzak kalması, sanayi verimliliğin azalması ve yerel endüstrinin küçük ölçekli kalması, yerel ürün yerine daha fazla sermaye yoğun ve ileri teknolojinin kullanılması ile maliyetlerin artması gibi birçok dezavantajı mevcuttur. İhracat dayalı sanayileşme politikasının dezavantajları: gelişmiş ülkelerin sanayi yapılarının daha fazla ve verimli olmasının gelişmekte olan ülkelerin sanayi kurmalarını zorlaştırması ve gelişmekte olan ülkelerin ihraç ettiği emek yoğun ürünlere karşı gelişmiş ülkelerin etkin politika izlemeleridir. İhracata dayalı sanayileşme politikasının avantajları ise:

- Yurtiçi piyasayı geliştirmek ve ölçek ekonomisinin avantajlarını ortaya sunmak,
- İhracata yönelik sanayi mal üretiminin ekonominin bütününün etkinliğini arttırması,
- Sanayi mal ihracatındaki artışların ekonomik büyüme sağlaması (Taban-Kar, 2004;132).

İhracatın büyümeye etkisini olumlu etkiler ve olumsuz etkiler olmak üzere iki şekilde inceleyebiliriz:

Olumlu Etkiler:

a) Milli Gelir Artışı: İhracat artışı üretim talebi artışı demektir ve bu reel GSMH'yi arttırır.

b) Piyasa Genişlemesi: İhracat artışı piyasanın genişlemesine ve üretimin artmasını sağlar. Piyasa genişlemesi ile birlikte:

- kapasite kullanımı artar,
- atıl kapasiteler kullanılmaya başlar ve birim maliyetler düşer,
- rekabet artar ve yeni teknolojilerin yayılması ile verimlilik artar,

— emek fazlası olan ülkelerde işbölümü, istihdam ve işgücü verimliliği artar.

c) Döviz Baskısı: İhracat artışı döviz girdilerini arttırarak dış ödemelerdeki döviz baskısını azaltır. Bu da mal ve hizmet ithalatının artmasına yol açar.

d) Yurtiçi etkinlik: İhracat artışı etkinliği arttırır ve üretim artar. Etkinliğin artmasına yol açan faktörler: teknolojik yenilik, girişimcilik ve ölçek ekonomileri.

e) Verimlilik Artışı: İhracat artışı üretimin her aşamasında verimlilik artışına yol açar.

Dış ticaret politikalarının verimlilik üzerindeki etkileri hakkındaki hipotezlerden biri Verdoorn Kanunu'dur. Verdoorn Kanunu, verimlilikteki değişme ile üretimdeki değişme arasında pozitif bir ilişki olduğunu savunur.

f) Kaynak Dağılımı: İhracat artışı ülkeler arası işbölümünü arttırarak ihtisaslaşmaya ve kaynak dağılımının etkinliğine yol açmaktadır. Eğer bir ülkede kaynaklar etkin kullanılmıyorsa, ihracatın artması ile tüm kaynakların etkin olarak kullanılması ve ticaretin artmasına yol açar.

g) Genişletici Kamu Politikaları: İhracat artışı ile ödemeler dengesi fazla vererek, hükümetin iç yatırımları teşvik edecek genişletici politikalar uygulama imkanı elde etmesini sağlamaktadır.

h) Tasarruf Artışı: İhracata bağlı olarak gelir artışı, iç tasarrufu arttırır (Uzay, 2000;39–41).

Olumsuz Etkiler:

a) Dış Ticaret Oranlarında Değişme: Gelişmekte olan ülkeler karşılaştırmalı üstünlüğe sahip ürünlerin talebinin azalmasından dolayı ihraç fiyatları düşer ve gelişmiş ülkelere gelir transferi gerçekleşir.

b) Büyüme Hızının Azalması: İthalat kısıtlamasının olmaması halinde, ithalat için talebin gelir esnekliği yüksek ve ihracat artış hızı düşük olduğundan gelişmekte olan ülkeler döviz krizi ile karşılaşmamak için yavaş büyümeleri gerekmektedir.

c) Sanayileşmeyi Engelleme ve Üretimde Azalma: karşılaştırmalı üstünlüklere göre gelişmekte olan ülkeler emek yoğun malların üretiminde uzmanlaşmalıdır. Dolayısıyla dış ticaretin serbestleşmesi bu ülkelerin sanayileşmesini engellemektedir. Şöyle ki,

emek yoğun üretimde uzmanlaşma verimliliği azaltır. Dolayısıyla ihracat artışı üretim artışını yavaşlatır (Uzay, 2000;42–43).

İhracat artışının büyüme üzerindeki etkisini Nispet Uzay bazı modeller yardımıyla şöyle değerlendirmektedir;

“Türkiye’de 1970’li yılların sonuna kadar, dönemler itibarıyla uygulama farklılıkları olmakla birlikte, içe dönük sanayileşme modeli uygulanmıştır. Bu modelin 1970’lerin sonuna doğru tıkanmasıyla oluşan istikrarsızlık sonucu, Ocak 1980’de dışa yönelik sanayileşme stratejisine geçişi de amaçlayan köklü bir ekonomik program uygulanmaya konmuştur

Uygulanan politikalar sonucu, 1970-1990 döneminde başta mamul mal ihracatı olmak üzere, toplam ihracat artmıştır. Sanayi ürünleri ihracatındaki bu gelişme, ihracatın büyüme üzerinde yaratabileceği olumsuz etkileri de azaltmıştır. Bununla birlikte bu artışın az sayıda sanayi ürünü ihracatıyla sağlanabilmiş olması, yani ihracatın yelerince çeşitlenememesi ihracat gelirlerinde istikrar açısından bir dezavantajdır.

Ekonomideki bu değişim, büyümenin kaynaklarında da değişmelere sebep olmuştur. İhracat artışlarının büyümeye olan nisbi katkısı önceki dönemle kıyaslanamayacak kadar yüksek bir düzeye ulaşmıştır. Türkiye’de 1980’den sonra ihracata verilen teşviklerle sağlanan ihracat artışının sanayileşme üzerinde önemli etkileri olmuştur.

İhracat artışının sanayileşme üzerindeki etkilerini şöyle sıralayabiliriz:

1-İhracat artışının sanayileşme üzerindeki en önemli etkisi, pazar genişlemesi olmuştur, ihracat artışı, bilhassa iç pazarın nispeten yetersiz olduğu sanayiler (özellikle tekstil) açısından kapasite kullanım oranlarının artırılması ve yeni yatırımlara yönelme imkânını getirmiştir. Ancak konuyla ilgili çalışmalar sınai ürün ihracatındaki artışların yeni yatırımlardan ziyade, büyük ölçüde ekonominin mevcut kapasite kullanım oranlarındaki artışlardan ve uygulanan politikalar sonucu daralan yurtiçi talep karşısında üretimin dış pazarlara yönelme zorunluluğundan kaynaklandığını göstermiştir. Kapasite kullanımındaki bu artış sadece ihracattaki artıştan değil, aynı zamanda ithalattaki artıştan kaynaklanmıştır. Bu oran 1980’de %51,1’den 1955’de %72.7’ye ulaşmıştır.

2-İhracata yönelme sanayiye terbiye ve disipline edici bir rol oynamıştır. İhracatın gelişmesi imkânları ile birlikte sanayi mallarının kalitesi artmış, maliyetleri aşağı çekici tedbirler yoğunluk kazanmıştır.

3-İhracatın teşviki, sanayide teknolojik birikimin artmasına ve işletmelerin optimum büyüklüğe ulaşmalarına katkı sağlamıştır.

4- Sanayi işletmelerinin yönetimlerini profesyonelleştirmelerini sağlamıştır. Bunun da verimlilik üzerinde olumlu etkilerinin bulunması beklenir.

5- Sanayi işletmelerinin yurtdışındaki ilişkilerini geliştirmelerinde ve yeni yabancı ortaklıklar kurmalarında etkili olmuştur

Sonuç olarak ihracatın teşviki; sanayi ihracatının, GSMH, toplam sanayi üretimi ve toplam ihracat içindeki payının hızla artmasına imkan vermiştir.

İhracat teşviklerinin sanayileşme üzerindeki bu olumlu etkilerinin yanında, birçok sorunu da beraberinde getirdiği görülmüştür. Teşviklerin getirdiği büyük finansman ihtiyacı kamu açıklarını artırarak zaman zaman enflasyon üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Ayrıca bazı sektörlerle fazla teşvik verilmesi sonucu, üretici birimlerinin ithal İkamisine benzer biçimde verimlilik kaygılarından uzaklaşmalarına yol açmıştır.

Türkiye'nin içinde bulunduğu bir grup gelişmekte olan ülke için, ihracat artışı ve büyüme arasındaki nedensel ilişki Jung ve Marshall (1985), Dodaro (1993), Greenaway ve Sapslord (1994), Dutt ve Ghosh (1996) tarafından araştırılmıştır. Bahmani-Oskooee ve Domac (1995) 'de Türkiye'de ihracat artışı-büyüme arasındaki ilişkiyi test etmişlerdir.

Jung ve Marshall ile Dodaro farklı dönemlerde, aynı tekniği kullanarak yaklaşık olarak benzer sonuçlar elde etmişlerdir. Sonuçlardaki farklılığı en önemli sebebi, farklı dönemler kullanılmış olmasından kaynaklanmıştır. Tablo 1, bu iki çalışmanın sonuçlarını göstermektedir.

Türkiye İçin Nedensellik Testi Sonuçları

		<i>F istatistiği</i>	
	Dönem	İhracat artışı GSYİH artışına yol	GSYİH artışı ihracat artışına yol açar(Z2)
Jung and Marshall Dodaro*	1953-78 1967-86	0.00 (-)0.18	1.64 (-)3.55

Kaynak :Uzay,N.,(2000), “Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi”, Sayı 9, S.50

* Parantez içerisindeki işaretler Z değerlerinin sonucunu göstermektedir. Z1 'in negatif olması ihracatla büyüme arasında ilişkinin olmadığını, Z2 'nin negatif olması ise ilişkinin zayıf olduğunu göstermektedir.

Dodaro ile Jung ve Marshall'ın ulaştıkları sonuçlar, Türkiye'de İhracatın büyüme üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını ortaya koymuştur.

Bahmani-Oskooee ve Domac, 1923-1990 arasındaki verilere "cointegration" ve error-correction" teknikleri uygulayarak, Türkiye'nin "ihracatı ile üretimi arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını tesbit etmişlerdir (Uzay, 2000:49-53).

3.2. Metodoloji ve Veriler

3.2.1. Literatür

İhracata dayalı büyüme, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümelerini gerçekleştirmek için en önemli kalkınma stratejisidir. Dolayısıyla ihracat ve büyüme arasındaki ilişki iktisatçıların araştırma konusu olmuştur. Bu konuda yapılan birçok ekonometrik çalışma ihracata dayalı büyüme hipotezini (İDBH) bazı çalışmalar desteklememekte, bazı çalışmalar da ise karma sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.

İDBH' ni destekleyen çalışmalar; Balassa (1981), Tyler (1981), Balassa (1982), Schenzler (1982), Feder (1983), Salvatore (1983), Jaffee (1985), Kavoussi (1985), Ram (1985), Rana (1986), Gonçlaves& Richtering (1987), Kohli&Sing (1989), Mbaku (1989), Moschos (1989), Fosu(1990), Otani&Villaneuva (1990), Sheehey (1990), Alam (1991), Esfahani (1991), Dollar (1992), Khan&Sağıb, Coppin (1994),

Yaghmaian&Ghorashi (1995), Fosu (1996), Karunaratne (1996), Piazzolo (1996), Tharnton(1996), Begum&Shamsuddin(1998), Doyle (1998), Grassman (1991), Bahmani-Oskooee&Alse (1993), Sengupta & Espana (1994), Kuvan & Kwok (1995), Doraisami(1996), Bahmani- Oskooee &Niroomand (1999).

İDBH'ni desteklemeyen çalışmalar; Helleiner (1986), Colombatto (1990), De Gregorio (1992), Oxley (1993), Amin Gutierrez de Pineres&Ferrantino (1999), Akabr&Naqvi (2000), Ahmet et al (2000), Panas&Vamvoukas (2002).

İDBH'ni hem desteklediği hemde desteklemediği yönünde sonuçlar ortaya koyanlar:Gupta (1985), Jung&Marshall (1985) Bahmani-Oskooee&Alse(1993), Ahmed&Harnhirun (1995), Cheng&Chu (1996), Moschos (1989), Young (1991), Bahmani-Oskooee et al (1991), Chartey (1993), Sharma&Dhakal (1994), Kwan et al (1996), Henriques&Sadorsky (1996), Xu (1996), Kwan&Cotsomitis(1996), Shan&Sun (1998), Ahmet et al (2000), El Saka& Al-Mutairi(2000), Chandra (2001–2002) (Şimşek, 2003; 42–43 ve Şen, 2007;79–89).

1960'lı yıllarda kalkınma iktisatçıları ihracatın ekonomik büyüme sürecine katkısından dolayı ihracatın etkilerine yönelik çalışmalara önem vermişlerdir. Çoğunlukla yatay kesit ya da zaman serisi verileri kullanılarak basit regresyon ile ihracatın büyüme üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucu genellikle ihracat ile büyüme arasında yüksek derecede ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak iki değişken arasındaki pozitif yönlü korelasyon ilişkisini ihracat yönlü büyümeyi destekleyen kanıt saymaları eleştiri konusu olmuştur. Dolayısıyla 1970'li yıllarda yapılan çalışmalar, açıklayıcı değişken olarak ihracatı içeren üretim fonksiyonuna dayalı regresyon modelidir. Yapılan çalışmalarda büyüme muhasebesi eşitliğindeki ihracat değişkeninin katsayısının istatistikî olarak anlamlı ve pozitif olması ihracat yönlü büyümenin kanıtı kabul edilmiştir. İhracat büyümenin sebebidir, sonucu iki değişken arasındaki ilişkinin yönünü dikkate almadıkları için eleştirilmiştir. 1980'li yılların ortalarından itibaren üretim fonksiyonu yerine zaman serisi verilerinde dayalı nedensellik testlerini inceleyen modeller kullanılmaya başlanmıştır. İhracat ve büyüme ilişkisini inceleyen iktisatçılar 3 olası nedenselliğin olduğunu ortaya çıkarmışlardır. Bunlar ihracat yönlü büyüme yani ihracat büyümenin nedenidir; büyüme yönlü ihracat, yani büyüme ihracatın nedenidir ve

iki yönlü(Feed-Back) nedensellik, yani ihracat geliri arttırmakta, gelir artışı çoğaltan etkisi ile tekrar ticaret artışına neden olmaktadır (Yapraklı, 2007;99–102).

3.2.2. Türkiye İçin Yapılan Çalışmalar

Bahmani-Oskooee ve Domac (1995) Granger nedensellik testi ve Johansen eş-bütünleşme testleriyle 1923–1990 yılları arasında Türkiye’de yıllık reel GSMH ve reel ihracat arasındaki uzun dönemli ilişkiyi test etmişlerdir ve ihracat ve GSMH arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi bulmuşlardır. Utkulu ve Ark.(1995) yaptığı çalışmada Türkiye’de 1995–1990 yılları arasında yıllık verilerle dış ticaretin liberalleşmesi ile büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmıştır. Dış ticaret ile büyüme arasında iki yönlü ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Özmen ve Furtun (1997), ihracat ve büyüme ilişkisini eş-bütünleşme ve zayıf dışsallık testlerini kullanarak incelemişlerdir. 1970–1995 dönemini kapsayan sanayi üretim endeksi, ihracat, reel efektif döviz kuru ile dünya çıktı endeksini değişken olarak alan çalışma sonucunda ihracat önderliğinde büyüme hipotezini destekleyen bir sonuca varılmamıştır. Tado ve Yamamoto (1995) yöntemi ile Türkiye, Yunanistan, İrlanda, Meksika ve Portekiz ekonomilerini inceleyen Hatemi-J ve Irandoust (2000) Türkiye için yaptığı çalışmada ihracat ile büyüme arasında nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Köse ve Yiğidim (2000)’de Türkiye için Tado ve Yamamoto yöntemi ile 1980–1988 yılları arasında ihracat ve büyüme ilişkisini test etmiştir. GSYİH, ihracat, ithalat ve yatırım verileri kullanılan testin sonucunda; GSYİH’den ihracat doğru nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır. Ayrıca ithalatın kilit konuma sahip olduğu sonucuna varılmıştır(Tuncer, 2002;92–100).

Tuncer (2002) Tado-Yamamoto tarafından geliştirilen Granger nedensellik testi ile ihracat, ithalat ve büyüme ilişkisini test etmiştir. 1980–2000 dönemini kapsayan 3 aylık makro veriler kullanılarak dış ticaret ve büyüme ilişkisi test edilmiştir. 1987 fiyatlarıyla reel GSYİH, ihracat, ithalat ve yatırımların kullanıldığı ekonometrik analiz sonucu; ihracattan GSYİH’ya doğru nedenselliğe rastlanılmamıştır. Ancak GSYİH’den ihracat doğru işleyen nedensellik ilişkisini destekleyen sonuçlar çıkmıştır. İthalat ve GSYİH arasında ise iki yönlü nedensellik gözlenmiştir.

Yiğidim ve Köse (1997) çalışmalarında ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ve ithalatın rolünü 1980–1996 yılları arasında test etmişlerdir. Granger nedensellik testinin uygulandığı modelde GSYİH, ihracat, ithalat ve yatırım değişkenleri veri olarak

alınmıştır. Nedensellik testinden önce ADF (Genişletilmiş Dickey-Fuller) testi ile değişkenler durağan hale getirilmiştir. Granger nedensellik sonucuna göre ekonomik büyüme üzerine ihracatın anlamsız olduğu, ithalatın ve yatırımların anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır.

Kızılgöl, Türkiye’de ihracat ve turizme dayalı büyüme hipotezini incelediği çalışmada 1963–2005 yılları arasında GSYİH, ihracat gelirleri ve turizm gelirleri veri olarak alınmıştır. Granger nedensellik ve eş-bütünleşme analizinin kullanıldığı araştırmada ihracat ve turizmden elde edilen gelirlerin ekonomik büyümeyi etkilediği ve GSYİH’den ihracat ve turizm gelirlerine doğru nedensellik olmadığı sonucuna varılmıştır.

Dış ticaret ile ilgili yapılan bir diğer araştırma konusu da döviz kuruudur. Genel olarak döviz kurlarının ticareti etkilediği, ticaret hacmini daralttığı görüşü yaygındır. Literatürde döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma mevcuttur. Türkiye için yapılan araştırmalarda genellikle sonuç anlamsız olmuştur. Sekmen ve Sarıbaş (2007) Türkiye’de döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yapılan testler sonucu ihracat ve ithalat ile döviz kuru arasında anlamsız sonuç çıkmıştır.

Ekinci ve Gül(2006) çalışmasında 1990–2006 yılı arasında reel döviz kuru ihracat ve ithalat ilişkisini incelenmiştir. Eşbütünleşme testi ile reel döviz kurları ile ihracat ve ithalat arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu, granger nedensellik sonucuna göre de reel döviz kurunda ithalata ve ihracata doğru nedensellik ilişkisi bulunmazken, ihracat ve ithalattan reel döviz kuruna doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır.

Demircioğlu ve Barışık (2006) çalışmasında Türkiye’de döviz kuru rejimi, konvertibilite, ihracat- ithalat ilişkisi (1980–2001) çalışmasında reel kur değişimleri ile ihracat ve ithalat değişimleri arasında 1980–2001 dönemini kapsayan uzun dönemli bir ilişki saptanmıştır. Kurdan ithalata güçlü, ihracata nispeten güçlü ilişki, ihracat ve ithalatın kura etkisinin ise zayıf olduğu tespit edilmiştir.

Ata ve Arslan (2003), döviz kuru ve dış ticaretin hacmi ilişkisi: Türkiye Örneği(1980–2000) analizinde, döviz kurundaki artış dış ticaret hacmini olumlu yönde etkiler sonucu

elde edilmiştir. Yani döviz kuru ile dış ticaret hacmi arasında uzun dönemde anlamlı ve pozitif ilişki tespit etmiştir.

Bayraktutan ve Arslan (2003) Türkiye’de döviz kuru, ithalat ve enflasyon ilişkisi, ekonometrik analiz sonuçlarına göre Türkiye’de 1980–2000 döneminde döviz kurundaki artış ithalat hacmini olumsuz etkilemiştir. Teorik beklentiye uygun olarak döviz kurundaki artış ithalatı azaltmıştır. Enflasyon oranındaki artış ise ithalatı olumsuz etkilemiştir. Enflasyon arttıkça ithalat hacmi azalmaktadır.

3.3. Ekonometrik Sonuçlar

3.3.1. Veri Tanımları

Bu çalışmada kullanılan veriler Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi ve ekonomik yıllıkları, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası web sitesi, Hazine Müsteşarlığı web sitesi kaynaklarından ulaşılmıştır.

Tüm veriler 1980–2004 yılları arasını kapsamaktadır. İhracat(X) bin DOLAR, kamu eğitim harcamaları(GE) bin YTL, reel efektif döviz kuru (RE) 1995=100 temel alınarak ve yılın aralık ayı değerleri, yurtiçi özel sektör kredi hacmi (PI) bin YTL, Gayri Safi Milli Hasıla (GDP)2000 fiyatlarıyla bin dolar, petrol fiyatları (OP) 1973=100 temel alınarak varil/dolar, sabit sermaye yatırımları (FK) bin YTL cinsinden ifade edilmiştir.

$X = f (GE, RE, PI, GDP, OP, FK)$ şeklinde fonksiyonumuzu kuralım. Fonksiyon içindeki değişkenlerin ihracatı nasıl ve ne yönde etkilediğini iktisat teorilerine göre beklenen sonuçlarını açıklamaya çalışalım:

GE: Kamu Eğitim Harcamalarını ifade etmektedir. GE direkt olarak ihracatı etkilemektedir. Ancak eğitim harcamalarındaki artış beşeri sermaye artışına yol açmakta, kalifiye eleman artmakta ve bu teknoloji artışını arttırmaktadır. Böylelikle büyüme artar ve ihracat artmaktadır.

RE: Reel Efektif Döviz Kurunu; döviz kurundaki artış yani dövizin değerlenmesi, ülkenin parasının değersiz olduğu anlamına gelir. Bu durumda maliyetler azalır, rekabet gücümüz artar ve ihracat artar.

PI: Yurt İçi Özel Sektör Kredi Hacmi; kredi hacmi ihracatımızı dolaylı etkilemektedir. Kredi hacmi artarsa yatırımlar artar ve büyüme artar. Büyümedeki artış ihracatımızı artırmaktadır.

GDP: Gayri Safi Milli Hasıla; gayri safi milli hasıla artışı büyüme demektir. Büyümedeki artış ihracatımızı artırmaktadır.

OP: Petrol Fiyatları; petrol fiyatlarındaki artış hammadde maliyetlerini artırmakta, bu ürün fiyatını yükseltmekte ve rekabet gücümüzü kısımaktadır. Bu durumda ihracat azalır.

FK: Sabit Sermaye Yatırımları; sabit sermaye yatırımlarındaki artış, milli geliri arttırmakta, büyüme artmakta ve böylelikle ihracat artmaktadır.

3.3.2.Durağanlığın Birim Kök İle Test Edilmesi

Zaman serisi verileri durağan hale getirmek için en iyi yöntem birim kök testidir.

Birim kök testini tanımlamak için kullanılan model;

$$Y_t = Y_{(t-1)} + u_t \quad (1)$$

Şeklindedir.

Burada u_t hata terimini ifade etmektedir. Bunu beyaz gürültü hata terimi(White - Noise) de denir. Yukarıdaki model, t dönemindeki Y 'nin $(t-1)$ dönemindeki kendi değerine göre oluşturulan regresyon modelidir. $Y_{(t-1)}$ 'in katsayısı 1'e eşitse seri durağan değildir.

Buna göre model şu şekilde oluşur;

$$Y_t = aY_{(t-1)} + u_t \quad (2)$$

$a=1$ olursa Y_t olasılıklı değişkenin bir birim kökü vardır. Birim kökü olan bir zaman serisi durağan değildir. Eğer bir zaman serisinin birinci dereceden farkları alınarak durağan hale getirildiyse, seri birinci dereceden durağan yani bütünleşik seri olur. Aynı şekilde durağan bir seriye ulaşmadan önce ilk serinin ikinci kez farkının alınması sonucunda seri durağan oluyorsa seri ikinci derecede durağan hale gelmiş olur. Bir serinin durağan olup olmadığını anlamak için 2 nolu denklemin hesaplamasından sonra

a katsayısının 1 olup olmadığına bakılır. Buna göre esas hipotez olan H_0 hipotezi, t değerine bakılarak kabul edilirse seride birim kök vardır demektir.

$H_0: a=1$ Y_t serisi durağan değildir.

$H_1: a \neq 1$ Y_t serisi durağandır.

Zaman serileri verilerinin durağanlığının test etmek için en basit olarak kurulacak 2 nolu regresyon denklemi sonucuna bakılır. Dickey- Fuller istatistiğini bulmak için tahmin edilecek a katsayısının kendi standart hatasına bölünmesiyle elde edilecek olan değerin t istatistiği sonucunda $a=1$ esas hipotezinin reddedilip reddedilmediğini görmek amacıyla Dickey-Fuller çizelgesine bakılır. Bu çizelgeler MacKinnon tarafından yeterli düzeyde olmadığı gerekçesiyle genişletilmiştir. Dickey- Fuller t istatistik değerinin MacKinnon kritik değerinden mutlak anlamda büyük olması durumunda serilerin durağan olduğu sonucuna varılır (Gujarati, 2001;718).

3.3.3. Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi Sonuçları

Durağanlık testi, zaman serilerindeki dalgalanmalarda sapmaları önlemek için yapılır. Zaman serisi modellerindeki en önemli problem serilerin durağanlığıdır. Çünkü zaman serilerinin durağan hale getirilmemesi yapılan tahminlerin sapmalı sonuç vermesine neden olmaktadır. Durağanlığın testi için bu çalışmada Genişletilmiş Dickey-Fuller(ADF) birim kök testi kullanılmıştır.

Çalışmada kullanılan değişkenlere ait ADF testinin sonuçları tablo-32’da sunulmuştur. Bütün değişkenlerde birim kökün olduğuna dair hipotezin reddedilmediği görülmektedir. Böylece değişkenlerin farkları alınarak durağan olup olmadıkları yine ADF testi ile belirlenmiştir. Bağımsız değişkenler ilk farklarında durağan olmuşlardır.

Tablo:32 ADF Test Sonuçları

DEĞİŞKENLER	KENDİSİ	1.FARKI	2.FARKI
C	-1,727738	-0,652029	-4,828770
GE	-3,130127	-6,153802	-
RE	-2,164028	-5,509493	-
PI	-2,924090	-7,496616	-
GDP	0,194301	-4,414864	-
OP	-1,452749	-4,841807	-
FK	-1,457773	-4,910799	-

Kritik değerler(MacKinnon) %1, %5 ve %10 için sırasıyla: -3.75, -2.99, -2.63.

Tablo 32’da görüldüğü gibi ADF test istatistiklerinin mutlak değeri MacKinnon kritik değerinden büyüktür. Bu bize zaman serimizin durağan olduğunu ifade etmektedir.

3.3.4. Regresyon Analizi ve Sonuçları

Değişkenler arasındaki ilişkiyi göstermek için kullanılan yöntem regresyon analizidir. Regresyon analizi birden fazla değişken ve bunlar arasındaki ilişkinin incelenmesinde kullanılır.

Tablo:33 Regresyon Analizinin Sonuçları

Bağımlı Değişken: IX Yöntem: En Küçük Kareler Yöntemi Örnek: 1982–2004 Gözlem Sayısı: 23 Yıl					
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistik	Olasılık	
C	77465.71	1.020.133	0.075937	0.9404	
GE	-0.795256	2.691.596	-0.295459	0.7714	
RE	-40426.52	61617.95	-0.656083	0.5211	
PI	-0.012396	0.018980	-0.653107	0.5230	
GDP	0.000116	0.000182	0.636688	0.5333	
OP	-75988.97	145354.2	-0.522785	0.6083	
FK	-426.639	4.826.334	-0.883981	0.3898	
R ²	0.180882				
F-istatistikî	0.588868				
Durbin-Watson İstatistik	2.316.885				

Tablo 33’de ihracat ile kamu eğitim harcamaları, reel efektif döviz kuru, petrol fiyatları, sabit sermaye yatırımları ve yurtiçi özel sektör kredi hacmi arasında anlamsız, reel gayri safi milli hasıla arasında anlamlı bir regresyon analizi göstermektedir.

Bu modelde $R^2 = 0,180882$, $DW = 2,316885$ ve F istatistiği $= 0,588868$ olarak bulunmuştur. R^2 katsayısı uyumun iyiliği ölçüsü olarak ifade edilir. Yani, örneklem regresyon doğrusunun verilere ne kadar iyi uyduğunu gösteren özet bir ölçüdür. Durbin Watson istatistiği, ardışık bağımlılığı bulmak için kullanılır ve regresyonda artıklar arasında oto korelasyon olup olmadığını belirlemede kullanılır. F istatistikî ise bağımlı değişkenlerin bağımsız değişkenler üzerinde etkili olup olmadıklarını anlamak için kullanılır.

Birim kök testleri ile zaman serisi bakımından regresyonun gerçek olduğu ortaya konmuştur ve her bağımsız değişkenin hangi oranda bağımlı değişkene etki ettiği aşağıdaki denklemde ifade edilmiştir.

$$X = 0.075937 + -0.295459GE -0.656083 RE -0.653107 PI + 0.636688GDP - 0.522785OP -0.883981FK + u_t$$

Regresyon analizi sonuçlarına göre; kamu eğitim harcamalarındaki bir birimlik değişim ihracatı ters yönde ve 0.295459 birim, reel efektif döviz kurundaki bir birimlik değişim ihracatı ters yönde ve 0.656083 birim, yurtiçi özel sektör kredi hacimdeki bir birimlik değişim ihracatı ters yönde ve 0.653107 birim, reel gayri safi milli hasıladaki bir birimlik değişim ihracatı aynı yönde ve 0.636688 birim, petrol fiyatlarındaki bir birimlik değişim ihracatı ters yönde ve 0.522785 birim ve son olarak sabit sermaye yatırımlarındaki bir birimlik değişim ihracatı ters yönde ve 0.883981 birim etkilemektedir. Bu sonuçlar ile iktisat teorisinde kabul gören sonuçları karşılaştırdığımızda GDP ile OP uyummakta diğerleri iktisat teorilerine ters düşmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dış ticaret uzun yıllardan beri iktisatçılara konu olmuş ve faydaları açıklanmaya çalışılmıştır. Dış ticaret; ülkelerin birbirleri ile yaptığı mal ve hizmet alışverişini ifade etmektedir. Ülkeler genelde ucuza ürettikleri malların ticaretinde karşılaştırmalı üstünlükler çerçevesinde uzmanlaşırlar. Adam Smith'in mutlak üstünlükler teorisi ile açıklanmaya başlanan dış ticaret politikaları birçok iktisatçı tarafından araştırılmış ve farklı teoriler ortaya konmuştur. Bütün teorilerde amaç dış ticaret ile ülkeleri refah seviyesine ulaştırmaktır. Dış ticaretin bir ülke için genel olarak faydalarını şu şekilde sıralayabiliriz: dış ödemeler dengesizliklerini gidermek, ekonomik kalkınma sağlamak, kaynak dağılımını etkinleştirmek, ekonominin liberalleştirilmesi, iç ekonomide denge sağlamak ve döviz kazancı elde etmek.

Dış ticaret politikasının faydaları gelişmekte olan ülkeler için umut kaynağı olmuştur. Dış ticaretle olan ilişkilere göre iki tane sanayileşme stratejisi uygulama alanı bulmuştur: İthal İkameci sanayileşme ve ihracat yönelik sanayileşme. Gelişmekte olan ülkelerin sanayileşme yönündeki ilk adımı ithal ikameci politikadır. İçe dönük kalkınma olarak da adlandıracağımız bu politika iç piyasaya dönük üretimi esas alan, koruyucu ve devlet müdahalesini savunan bir yapıya sahiptir. İthal ikameci sanayileşme politikası, birçok ülkede uygulama alanı bulmuş sanayileşmenin ve büyümenin ilk adımı olarak uygulanmıştır. Türkiye'de 1980 öncesi ithal ikameci politika uygulanmıştır. Amaç; iç talebi karşılamak ve ithal edilen malları ülke içinde üretmek ve yurtiçinde satmaktır. Bu uygulama ile dışa kapalı ve rekabetten uzak bir sinai yapı oluşmuştur. İthal ikameci sanayileşme politikası ithalata olan bağımlılığı daha da arttırarak döviz darboğazına neden olmuştur.

Gelişmekte olan ülkelerin sanayileşmesi için ilk tercih ettikleri ithal ikameci sanayileşme politikasının ülke ekonomileri krize sürüklemesi, liberalleşme hareketleri ve rekabet koşulları onları ihracat yönelik sanayileşmeye doğru sürüklemiştir. İthal ikameci sanayileşme politikasının tam ters bir uygulaması olan ihracat yönelik sanayileşme stratejisi tüm endüstrilerin değil de rekabet edilebilecek endüstrilerin özendirilmesi ve teşvikini savunmaktadır. Amaç; dış rekabettir. Dışarıya dönük strateji, ülke ekonomisinin dinamiklerini arttırarak, rekabeti geliştirmektedir. İhracata yönelik

sanayileşme stratejisi ile ülkenin ihracat geliri artar, bu döviz gelirlerini artırır ve dış ödeme güçlüğü ortadan kalkar.

Türkiye 1980 sonrası ihracata yönelik sanayileşme stratejisi benimsemiştir. 1970’li yılların kriz ortamı dış ödeme güçlüğüne artırarak döviz darboğazına neden olmuştur. Hükümet 24 Ocak 1980 İstikrar tedbirlerini yürürlüğe koyarak ekonomide yapısal bir dönüşüm hedeflemiştir. İhracatın teşvik edildiği, esnek bir döviz politikasının uygulandığı, özel yabancı sermayenin teşvik edildiği, devlet müdahalesinin azaltıldığı ve piyasa ekonomisinin işlerlik kazandığı bu politika ile ekonomik büyüme hedeflenmiştir. 1980 sonrası hem ihracat yapısının hem de büyüme oranlarında artışlar gözlenmiştir. Türkiye ihracatında, tarım ağırlıklı özelliğini yitirmiş ve sanayi ağırlıklı yapı ön plana çıkmıştır.

1980 sonrası Türkiye ekonomisi gerek ticaret, gerek finansal, gerekse maliye olarak birçok iktisatçı tarafından analiz edilmiştir. Bu çalışma dış ticaret yapısını ele almış ve ekonomik büyüme ilişkisi analiz edilmiştir. Gelişmekte olan ülkeler ihracat yönelik sanayileşme politikası ile ekonomik büyüme hedeflemektedirler. Güneydoğu Asya ülkelerinin bu politika ile sanayileşmeyi gerçekleştirmeleri diğer gelişmekte olan ülkeler için örnek oluşturmuştur. İhracat – büyüme ilişkisi de daha önemli hale gelmiştir. Böylelikle 1960’lı yıllardan itibaren iktisatçılar iktisadi büyüme ile ihracat ilişkisini incelemişlerdir. Bu yıllarda yapılan çalışmalar ihracat ile büyüme arasında pozitif ve doğrusal ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Genelde 1960’lı ve 1970’li yıllarda yapılan çalışmalarda ihracat artışının büyümeyi sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. 1980’li yıllarda yapılan çalışmalar ihracat ve büyüme ilişkisinin nedenselliği üzerinde durmuşlardır. Ekonomik büyüme ile ihracat ilişkisini inceleyen ilk çalışma Jung ve Marshall tarafından yapılmıştır. İhracat ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varmışlardır. Yani ihracat artışı büyüme artışına yol açmaktadır, büyüme artışı da ihracat artışı sağlamaktadır.

1980’li yıllardan sonra yapılan ihracat- ekonomik büyüme analizlerinin sonucu 3 şekilde oluşmuştur. Birincisi; ihracat artışı ekonomik büyüme sağlar; ikincisi, ekonomik büyüme ihracatı artırır ve üçüncüsü, iki yönlü nedensellik vardır. Yani ihracat artışı geliri arttırmakta, gelir artışı da çoğaltan etkisiyle ticaret artışına neden olmaktadır.

Türkiye için yapılan çalışmaların bir kısmı ihracat- büyüme ilişkisini destekleyen bir kısmı desteklemeyen sonuçlar elde etmişlerdir.

1980 sonrası Türkiye'nin dış ticaret yapısı, 1980 öncesine göre epey gelişme kaydetmiştir. Özellikle 1980–1990 dönemi dış ticaretin büyük gelişmeler kaydettiği on yıl olmuştur. İhracat dayalı sanayileşme politikası bu yıllarda olumlu etkilerini göstermiştir. 1980 yılında 2.910 milyon\$ olan ihracat 1990 yılında 12.959milyon'a yükselmiştir. İhracat içinde tarım sektörünün payı önemini yitirirken, sanayi sektörü önem kazanmıştır. 1980 yılında ihracatta %57,5'lik paya sahip olan tarım sektörü 1990 yılında %17,4 gerçekleşmiştir. Sanayi sektörü ise 1980 yılında %36'lık paya sahipken, 1990 yılında bu pay yükselerek %79,9 olmuştur. 1980 yılında ihracatın ilk üç sıralamasını yenilen meyveler, pamuk ve tütün; 1990 yılında ise giyim, demir-çelik ve mensucattan mamul diğer hazır eşya olarak sıralanmaktadır. 1980 yılında büyüme oranı %-2,8 iken, 1990 yılına gelindiğinde %9,4'e ulaşmıştır.

1990–2000 yılları finansal serbestleşmenin hâkim olduğu ve krizlerin yaşandığı dönem olmuştur. 1997 yılında meydana gelen Rusya krizi ve Güneydoğu Asya krizi Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Ayrıca 1999 yılı Marmara depremi hem ekonomik hem sosyal açıdan Türkiye'yi durgunluk dönemine sürüklemiştir. 1990–2000 yılları arası ihracat artarak devam etmiş, 1991 yılında 13.593milyon\$ gerçekleşen ihracatta tarımın payı daha da azalmıştır. 1991'de %19'luk paya sahip olan tarım sektörü, 2000 yılında %6 olarak gerçekleşmiştir. İhracatta sanayi sektörü giderek ağırlaşmış ve 1991 yılında %78,6'lık paydan 2000 yılında %91,9'a yükselmiştir. İhracatın ilk üç ürünü ise 2000 yılında örme giyim, örülmemiş giyim ve elektrikli makine ve cihazlardır. Büyüme oranı 1991 yılında %0,3, 2000 yılında %6,3 olarak gerçekleşmiştir.

2001 ve 2007 yılları arası ihracat hızla artmıştır. 2001'de 31.334 milyon\$'dan 2007 yılında 107.213 milyon\$'a yükselmiştir. İhracatta tarım sektörünün payı 2001'de %6,3, 2007 yılında %3,5 olarak gerçekleşmiştir. Sanayi sektörünün payı 2001'de %92, 2007 yılında %94,2 olarak gerçekleşmiştir. Büyüme oranı 2001 yılında %-9,5 iken 2007 yılında %6'ya yükselmiştir. Ve 2004 yılında son 17 yılın en yüksek büyüme seviyesine yükselerek %9,9 gerçekleşmiştir.

1990 yılından 2007 yılına kadar yapılan rakamsal analizler bize ihracat artışı ile birlikte ekonomik büyümenin gerçekleştiği sonucunu vermektedir. Ayrıca ihracata yönelik

sanayileşme politikasını destekleyen bu sonuçlar, ihracatta da mal bazında yapısal dönüşümün gerçekleştiğini ve ekonomik kalkınma sağladığını göstermektedir. İhracat ile büyüme ilişkisini ekonometrik olarak da incelendiği bu çalışmada 1980–2004 yılları arası veriler ile E-Views 6 programı kullanılmıştır. İhracat, kamu eğitim harcamaları, reel efektif döviz kuru, yurtiçi özel sektör kredi hacmi, gayri safi yurtiçi hâsıla, petrol fiyatları ve sabit sermaye yatırımları veri alınmıştır. İhracat bağımlı, diğerleri bağımsız değişkenleri oluşturmaktadır. Bağımsız değişkenlerdeki değişiklikler ihracatı etkilemektedir. Kamu eğitim harcaması artarsa beşeri sermaye ve kalifiye eleman artar ve bu teknoloji artışı ile ihracatı arttırmaktadır. Reel efektif döviz kurundaki artış sonucu ülke parası değersiz olmakta bu durum maliyetleri düşürmekte ve böylelikle ihracatı olumlu yönde etkilemektedir. Yatırımlardaki artış, geliri arttırmakta ve böylelikle ekonomik büyüme ve ihracat artışı gerçekleşmektedir. Petrol fiyatlarındaki azalış hammadde maliyetlerini düşürmekte ve fiyatlar azalmakta ve rekabet gücü artmaktadır ve böylelikle ihracat artışı gerçekleşmektedir. Bağımsız değişkenlerdeki değişiklikler direkt olarak ihracatı artışı yaratmasa da ülke ekonomisi için katma değer sağlamakta ve ekonomik büyüme elde etmektedir.

Ekonometrik analiz ile ihracat ile büyüme ilişkisinin test edildiği bu çalışmada 1980–2004 zaman serisi ilk olarak durağan hale getirilmiştir. Durağanlık testi zaman serilerinde dalgalanmalardaki sapmaları önlemek için yapılır. Zaman serileri durağan hale getirilmez ise sapmalı sonuçlar elde edilir. Genişletilmiş Dickey- Fuller testi ile seriler durağan hale getirilmiştir. 2. farkında değişkenler durağan hale gelmiştir. E-views testi ile çıkan regresyon analiz sonucu, ihracat ile büyüme arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- AKTAN, Can, E.Çivi, İ.Y.Vural (2003), *Türkiye'nin İhracat stratejisi*, Çınar Gümrükleme Hizmetleri LTD.ŞTİ. Yayını, İstanbul.
- AKTAN, Okan (1999), "Türkiye'nin Dış Ticareti, Sorunlar ve Çözümler", *Yeni Türkiye Türk Ekonomisi Özel Sayısı*, Sayı:28.
- AKKOYUN, Şafak, Yiğit Gökalg Özmert ve M.Argun Sit (1997), "1990–1995 Yılları Arasında İhracatı İlk Kez Gerçekleştiren Maddelerle İlgili İnceleme", *Dış Ticaret Dergisi*, Yıl 2, Sayı 6, Temmuz, s.1–20.
- ATA, H.Ali ve İbrahim Arslan(2003), "Döviz Kuru ve Dış Ticaret Hacmi İlişkisi: Türkiye Örneği(1980–2000)" , *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi*, Cilt.5, Sayı:2, s: 145–162.
- BARIŞIK, Salih ve Elmas Demircioğlu (2006), "Türkiye’de Döviz Kuru Rejimi, Konvertibilite, İhracat-İthalat İlişkisi (1980–2001)" , *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:2 Sayı:3, s:71–84.
- BAŞKAYA, Fikret (1995), *Az gelişmişliğin Sürekliliği*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- BAYRAKTUTAN, Yusuf ve İbrahim Arslan (2003), "Türkiye’de Döviz Kuru, İthalat ve Enflasyon İlişkisi: Ekonometrik Analizi(1980–2000)", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi*, Cilt.5, Sayı:2, s: 129–144.
- BİLGİLİ, Emine (1998) " Dış Ticaret, Ekonomik Kalkınma ve Sanayi Devrimi",*Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi*. Sayı:13, s:35–50.

DTPa: <http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/koses.pdf> 15.03.2008

DTMa: <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim98/trkdistic.htm> 12.02.2007

DÜLGEROĞLU, Ercan (2000), *Kalkınma Ekonomisi*, VİPAŞ, 5. Basım, Bursa.

EGELİ, Hüseyin A. (1992), “Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde İhracatın Gelişimi ve İzlenen Politikaların Etkinlikleri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı 2, Cilt 7, s.117–131.

EKİNCİ, Aykut ve Ekrem Gül (2006), *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:16, s:165–190.

ERTEKİN, Meriç Subaşı (2001), “Türkiye’de 1980 Sonrasında Döviz Kuru Politikaları ve Dış Ticaret”, *Afyon Kocatepe İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı 1, Haziran, s.183–198.

FIĞLALI, Ayşegül (1991), *1964–1988 Dönemi İhracatımızın Mal Kompozisyonundaki Gelişmeler*, Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayını, Ankara.

GUJARATİ, Damodar N.(1999), “ *Temel Ekonometri*”, 1.Baskı, Literatür Yayınları, İstanbul.

GÜRAK, Hasan (2006), *Ekonomik Büyüme ve Küresel Ekonomi*, Ekin Kitabevi, Ankara.

Hazine Müsteşarlığı Aylık Ekonomik Göstergeler Nisan, 2008

HOROZ, Fethi Şahin (1996), *İhracat Büyümesi Ekonomik Kalkınma İlişkisi Türkiye İçin Ampirik bir Çalışma (1960-1987)*, Maliye Bakanlığı Yayını, Ankara.

KARLUK, Rıdvan (2002), *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim*, Beta Yayınları, 7. Baskı, İstanbul.

KARLUK, Rıdvan (2005), *Cumhuriyet’in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi’nde Yapısal ve Dönüşüm*, Beta Yayınları, 10. Baskı, İstanbul.

KAYALAR, Tuncer (2003), “Cumhuriyetimizin 80. Yılında İhracatımızda Son Gelişmeler”, *Dış Ticaret Dergisi*, Yıl 8, Özel Sayı, Ekim.

- KAZGAN, Gülten (2002), *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- KAZGAN, Gülten (1988), *Dışa Açık Büyüme*, Altın Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- KEPENEK, Yakup ve Nurhan Yentürk (2007), *Türkiye Ekonomisi*, 19.Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- MANİSALI, Erol (1975), *Gelişme Ekonomisi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- ÖNİŞ, Ziya (1989), *Türkiye'de Dış Ticaret Politikaları ve Dış Borç Sorunu 1980–1988*, İstanbul Ticaret Odası.
- ÖZCAN, H.Avni (1998), “Dünden Bugüne Dış Ticaretimizdeki Gelişmeler”, *Dış Ticaret Dergisi*, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim98/dnbgdistic.htm>, 11.09.2006.
- PARASIZ, İlker (2003), *Türkiye Ekonomisi*, 1.Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- SEKMEN, Fuat ve Hakan Sarıbaş (2007), “*Cointegration And Causality Among Exchange Rate, Export, And Import: Empirical Evidence From Turkey*”, *Applied Econometrics and International Development*, Vol 7, 2007, issue:2, sayfa: 71-78.
- SERİN, Necdet (2001), *Dış Ticaret ve Dış Ticaret Politikası*, Editörler: ŞAHİNÖZ, Ahmet, *Türkiye Ekonomisi Sektörel Analizi*, İmaj Yayınevi, Ankara, s:305–321).
- SONG, Jong Guk, (3.2003), “Dynamics of R&D from Imitation to Innovation, Lessons from Korea”, STEP, Kore.
- ŞAHİN, Hüseyin (2007), *Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durumu*, 9. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa.

- ŞEN, Fulya (2007), *Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ŞİMŞEK, Muammer (2003) “İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Türkiye Ekonomisi Verileri İle Analizi, 1960–2002”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. Sayı:2 s:41–61.
- TABAN, Sami ve Muhsin Kar (2004), *Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- TAŞKIN, M.Murat (2003), “1923–2003 Döneminde Türkiye Cumhuriyeti’nin Dış Ticaret Politikaları”, *Dış Ticaret Dergisi*, Yıl 8, Özel Sayı, Ekim.
- UZAY, Nisfet (2000) “Gelişmekte Olan Ülkelerde İhracat Artışı-İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı:9, s:37–55.
- UYGUR, Ercan (1996), “İhracatın Görünümü 1995–1996”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Ekonometri Merkezi, Türkiye İhracatçılar Meclisi*, Aralık.
- VAROL, Müge (2003), “Cumhuriyetimizin 80. Yılında 1923–2003 Türk Dış Ticaretinin Gelişiminin Kısa Tarihçesi”, *Dış Ticaret Dergisi*, Yıl 8, Özel Sayı, Ekim.
- TUİK, Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, Ocak-Nisan 2002
- TUİK, Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, Nisan 1994
- YAPRAKLI, Sevda (2007), “Ticari ve Finansal Dış Açıklık ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, Sayı:5, s:67–89.

YILDIZ, Rifat ve Güven Delice (2001), “1990 Sonrasında Türkiye İhracatındaki Yapısal Değişmeler Üzerine Gözlemler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, Cilt 2, s.101–127.

ZENGİN, Ahmet (2001), “ Reel Döviz Kuru Hareketleri ve Dış Ticaret Fiyatları (Türkiye Ekonomisi Üzerine Ampirik Bulgular), *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:2, Sayı:2, s:27-41).

<http://eidergisi.istanbul.edu.tr/sayi5/iueis5m4.pdf> (22.05.2008)

<http://iibf.erciyes.edu.tr/akademik/kum/turkeko.htm> (10.12.2007)

<http://portal1.sgb.gov.tr/calismalar/yayinlar/md/153/kkaragoz.pdf> (11.05.2008)

<http://sbe.dumlupinar.edu.tr/16/165-189.pdf> (23.05.2008)

<http://sosyalbilimler.cu.edu.tr/dergi/dosyalar/2002.9.9.56.pdf> (02.05.2008)

<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=41383&l=1> (05.03.2008)

<http://www.akademikbakis.org/pdfs/10/ozlem.doc> (13.05.2008)

http://www.akademiktisat.net/calisma/tr_iktisat_genel/1923_1994_kalkinma_doviz.htm
(13.05.2008)

www.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-2001(05/02/2008)

<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim98/dnbgdistic.htm> (16.04.2008)

<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/gelisme.doc>
(03.12.2007)

<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/IHR/genel.doc> (03.12.2007)

<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/strateji/indxstr.htm> (10.10.2007)

http://www.geocities.com/ceteris_paribus_tr2/gediz_yalcinkaya.doc (10.12.2007)

<http://www.mevzuatdergisi.com/2005/10a/01.htm> (25.04.2008)

<http://www.1bilgi.com/dis-ticaret/5564/1980-oncesi-ve-80-sonrasi-sorunlar.html>
(05.08.2007)

EKLER**EK 1: KORE’NİN FASILLARA GÖRE İLK ON İHRACATI, 1961-1970****KORE’NİN FASILLARA GÖRE İLK ON İHRACATI, 1961-1970**

1961 (MİLYON \$)			1970 (MİLYON \$)		
Fasıl	Değer	Pay(%)	Fasıl	Değer	Pay(%)
Demirden Eşya Cevheri (Iron Ores)	5.3	13	Tekstil (Textiles)	341.1	40.8
Tungsten Cevheri (Tungsten Ores)	5.1	12.6	Kontrplak (Plywood)	91.9	11
Ham İplik (Raw Yarns)	2.7	6.7	Peruk (Wigs)	90.4	10.8
Kömür Ocakları (Coals)	2.4	5.8	Demirden Eşya Cevheri (Iron Ores)	49.3	5.9
Kalkan Balığı (Cuttlefish)	2.3	5.5	Elektronik Mallar (Electronic Goods)	29.2	3.5
Canlı Balık (Live Fish)	1.9	4.5	Şekerlemeler (Confectionery)	19.5	2.3
Grafit (Graphite)	1.7	4.2	Ayakkabı (Footwear)	17.3	2.1
Kontrplak (Plywood)	1.4	3.3	Tütün (Tobacco)	13.5	1.6
Pirinç (Rice)	1.4	3.3	Demir Ürünleri (Iron Products)	13.4	1.5
Domuz Kılı (Swine Bristles)	1.2	3	Metal Ürünler (Metal Products)	12.2	1.5
İlk On İhracat Toplamı	25.3	62	İlk On İhracat Toplamı	677.5	81.1
Toplam İhracat	40.9	100	Toplam İhracat	835.3	100

Kaynak: SONG, Jong Guk, (3.2003), “Dynamics of R&D from Imitation to Innovation, Lessons from Korea”, STEP, Kore

EK 2: KORE’NİN FASILLARA GÖRE İLK ON İHRACATI, 1980-1985**KORE’NİN FASILLARA GÖRE İLK ON İHRACATI, 1980-1985**

1980 (MİLYON \$)			1985 (MİLYON \$)		
Fasıl	Değer	Pay(%)	Fasıl	Değer	Pay(/%)
Giysiler (Garments)	2,788	15.9	Gemi (Vessel)	5,014	16.6
Silindir Çelik Levha Ürünleri (Stell Plate-rolled Products)	717	4.1	Giysiler (Garments)	4,259	14.1
Gemi (Vessel)	610	3.5	Ayakkabı (Footwear)	1,020	3.4
İnce Tel Dokuma (Man-made Filament Fabrics)	564	3.2	Yarı Kondüktör (Semiconductor)	965	3.2
İşitsel Cihazlar (Audio Apparatus)	494	2.8	Silindir Çelik Levha Ürünleri (Stell Plate-rolled Products)	873	2.9
Dış Lastik ve İç Lastik (Tires&Tubes)	477	2.7	İnce Tel Dokuma (Man-made Filament Fabrics)	854	2.8
Tahta ve Tahta Ürünleri (Woods&Wood Items)	477	2.7	Video Makinesi (Video Apparatus)	795	2.6
Çeşitli Maddeler (Miscellaneous Articles)	449	2.6	Demir Ürünleri (Iron Products)	701	2.5
Yarı Kondüktör (Semiconductor)	434	2.5	İşitsel Cihazlar (Audio Apparatus)	646	2.1
Video Makinesi (Video Apparatus)	416	2.4	Otomobil (Automobile)	580	1.9
İlk On İhracat Toplamı	7,426	42.4	İlk On İhracat Toplamı	15,706	51.9
Toplam İhracat	17,505	100	Toplam İhracat	30,283	100

Kaynak: SONG, Jong Guk, (3.2003), “Dynamics of R&D from Imitation to Innovation, Lessons from Korea”, STEP, Kore

EK 3: KORE’NİN FASILLARA GÖRE İLK ON İHRACATI, 1990-1995**KORE’NİN FASILLARA GÖRE İLK ON İHRACATI, 1990-1995**

1990 (MİLYON \$)			1995 (MİLYON \$)		
Fasıl	Değer	Pay(%)	Fasıl	Değer	Pay(%)
Giysiler (Garments)	7,600	11.7	Yarı Kondüktör (Semiconductor)	17,695	14.1
Yarı Kondüktör (Semiconductor)	4,541	7	Otomobil (Automobile)	8,430	6.7
Ayakkabı (Footwear)	4,307	6.6	Gemi (Vessel)	5,669	4.5
Video Makinesi (Video Apparatus)	3,627	5.6	İnce Tel Dokuma (Man-made Filament Fabrics)	5,353	4.3
Gemi (Vessel)	2,829	4.4	Video Makinesi (Video Apparatus)	4,895	3.9
Bilgisayar (Computer)	2,549	3.9	Elektron Cihazı ve Makineleri (Electron Application Apparatus)	4,751	3.8
İşitsel Cihazlar (Audio Apparatus)	2,480	3.8	Bilgisayar (Computer)	4,743	3.8
Silindir Çelik Levha Ürünleri (Stell Plate-rolled Products)	2,436	3.7	Giysiler (Garments)	4,714	3.8
İnce Tel Dokuma (Man-made Filament Fabrics)	2,343	3.6	Silindir Çelik Levha Ürünleri (Stell Plate-rolled Products)	3,785	3
Otomobil (Automobile)	1,920	3.0	Sentetik Sakız (Synthetic Resin)	3,583	2.9
İlk On İhracat Toplamı	34,632	53.3	İlk On İhracat Toplamı	63,618	50.9
Toplam İhracat	65,016	100	Toplam İhracat	125,058	100

Kaynak: SONG, Jong Guk, (3.2003), “Dynamics of R&D from Imitation to Innovation, Lessons from Korea”, STEP, Kore

EK 4: KORE’NİN FASILLARA GÖRE İLK ON İHRACATI, 2000-2001**KORE’NİN FASILLARA GÖRE İLK ON İHRACATI, 2000-2001**

2000 (MİLYON \$)			2001 (MİLYON \$)		
Fasıl	Değer	Pay(%)	Fasıl	Değer	Pay(%)
Yarı Kondüktor (Semiconductor)	26,006	15.1	Yarı Kondüktor (Semiconductor)	14,259	9.5
Bilgisayar (Computer)	14,686	8.5	Otomobil (Automobile)	13,319	8.9
Otomobil (Automobile)	13,217	7.7	Bilgisayar (Computer)	11,240	7.5
Petrol Ürünleri (Articles of Petroleum)	9,055	5.3	Gemi (Vessel)	9,909	6.6
Gemi (Vessel)	8,420	4.9	Kablosuz İletişim Makineleri (Wireless Telecom Apparatus)	9,854	6.6
Kablosuz İletişim Makineleri (Wireless Telecom Apparatus)	7,882	4.6	Petrol Ürünleri (Articles of Petroleum)	7,794	5.2
Sentetik Sakız (Synthetic Resin)	5,041	2.9	Sentetik Sakız (Synthetic Resin)	4,524	3
Silindir Çelik Levha Ürünleri (Stell Plate-rolled Products)	4,828	2.8	Silindir Çelik Levha Ürünleri (Stell Plate-rolled Products)	4,076	2.7
Giysiler (Garments)	4,652	2.7	Giysiler (Garments)	3,924	2.6
Video Makinesi (Video Apparatus)	3,666	2.1	Video Makinesi (Video Apparatus)	3,517	2.3
İlk On İhracat Toplamı	97,473	56.6	İlk On İhracat Toplamı	82,416	54.8
Toplam İhracat	172,268	100	Toplam İhracat	150,439	100

Kaynak: SONG, Jong Guk, (3.2003), “Dynamics of R&D from Imitation to Innovation, Lessons from Korea”, STEP, Kor

ÖZGEÇMİŞ

1982 Yılında Alanya’da doğdu. İlk ve Orta Öğrenimini Mersin 3 Ocak İlkokulu ve Mersin Orta Okulunda, lise öğrenimini İzmir Karşıyaka Lisesinde tamamladı. 2000 yılında Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari bilimler Fakültesi İktisat bölümünü kazandı ve 2004 yılında mezun oldu. 2005 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında yüksek Lisansa başladı. Halen öğrenimine devam etmektedir.